

איג'ידיוס ויטרבנסיס

ספרון על האותיות העבריות

תרגם מלטינית והוסיף מבוא והערות: יהודה ליבס

מבוא

איג'ידיוס ויטרבנסיס (Aegidius Viterbensis), או, לפי צורת השם האיטלקית: אג'ידיו דה ויטרבו (Egidio da Viterbo), כלומר אג'ידיו (או ג'ילס, Giles, לפי הצורה הרווחת של שם זה) שמוצאו מן העיר ויטרבו שבחבל לטיום (לאציו) במרכז איטליה, חי בשנים 1469-1532, והיה איש כנסייה בעל מעמד גבוה מאוד בהיררכיה הקתולית, ראש המסדר האוגוסטיניאני וקרדינל שאף דובר בו כמועמד לאפיפיורות. את החיבור שלפנינו, ספרון על האותיות העבריות (*Libellus de litteris Hebraicis*), כתב איג'ידיוס בראשון ביוני 1517,¹ כמכתב אל קרדינל אחר, בשם יוליוס (ג'וליו באיטלקית), שלימים, בשנים 1523-1534, אכן כיהן כאפיפיור, ונקרא אז קלֶמֶנְס השביעי. אותו יוליוס-קלמנס היה ממשפחת מדיצ'י וכן דודו² של האפיפיור המכהן בעת כתיבת המכתב, לאו העשירי (כיהן בשנים 1513-1521), שהיה בנו של לורנצו דה מדיצ'י 'המפואר', שליט פירנצה ופטרון ידוע של תרבות הרנסאנס.

במכתב זה (ספרון על האותיות העבריות) שוטח איג'ידיוס את משמעותן של האותיות העבריות לפי הקבלה ואת חשיבותן וחיוניותן של העברית ושל תורת הקבלה לדת הנוצרית, ומפציר במכותב, יוליוס דה מדיצ'יס, להשתדל אצל האפיפיור בן דודו שיפעל להעניק ליסודות אלה את מקומם הראוי להם. אפשר לקרוא במכתב זה כבמניפסט של הרנסאנס ושל הקבלה הנוצרית, ולמצוא בו דוגמה מופלאה של שילוב הקבלה היהודית עם הנצרות, וגם עם הספרות הקלאסית היוונית-רומית, שגם אותה משלב בתורתו הכותב המלומד, המתגלה כאיש הרנסאנס במלוא מובן המלה, בספר זה כמו בכתביו הרבים האחרים (שרובם עדיין גנוזים בכתבי יד), שהחשוב שביניהם הוא ספר היסטוריוסופי הנקרא בשם 'היסטוריה של עשרים מאות שנים, שחוברה באמצעות מזמורי תהלים באותו מספר'.³

'רנסאנס' פירושה 'לידה מחדש', והכוונה ללידתן מחדש של חכמות הקדמונים ודתותיהם, בהנחה שבכולן יש גרעין חשוב של אמת, שמקורו בחכמה קדמונית משותפת (philosophia perennis). גרעין זה מבקש אג'ידיוס להעלות על ידי שילוב החכמות העתיקות, ובכללן הקבלה היהודית, בדת הנוצרית, המתעלה באמצעות יסודות אלה ומשתלמת במעמד הראוי לה לפי דעתו, כדת האמת האולטימטיבית. הקבלה הנוצרית, שהחיבור שלפנינו הוא כמדומני הראשון מספרותה

¹ עדות על התאריך, וכן על כותרת הספר, שאינה מופיעה בכתב היד, ראה בהערה הראשונה לטקסט של המהדיר פרנסואה סקרה (כדלהלן). הכותרת מופיעה בווריאציות שונות בעדויות השונות.
² היו אומנם גם מי שפקפקו בקרבת משפחה זו. ראה הקדמת אהרן זאב אשכולי לסיפור דוד הראובני, מוסד ביאליק, ירושלים תשנ"ג, עמ' קו-קז.
³ במקור: Historia viginti saeculorum per totidem psalmos conscripta.

שמתורגם לעברית, נוסדה בדור שלפניו על ידי פיקו דלה מירנדולה ועל ידי יוהאנס רויכלין (שניהל עם איג'ידיוס התכתבות אינטנסיבית), ומצאה לה באיג'ידיוס את הנציג הבכיר ביותר בהירארכיה הקתולית, ואף את אחד היוצרים המקוריים ביותר והמלומדים ביותר במקורות העבריים, כפי שמתגלה הן בספרון שלפניו והן בספר 'שכינה', הגדול יותר והמאוחר יותר (נכתב בסמוך לסוף ימיו של המחבר), שבו הוסיף איג'ידיוס ופיתח את רעיונותיו, לפי מקורות יהודים נוספים שלמד, ובהם גם ספר הזוהר.

דעתו של איג'ידיוס על המקום הראוי ליהדות ולקבלה בתוך הנצרות לא הייתה שורשים עמוקים בכנסייה. במחצית המאה השש-עשרה, לאחר תקופת האפיפיורים המדיצי'ים הנ"ל, החלה במדינות האפיפיור תקופה של רדיפות כנגד היהודים והיהדות, שהתבטאה בכליאה בגטאות ובגירושים, ואף בשריפת התלמוד. ריאקציה זו אפשר לייחס לתנועות הרפורמציה והקונטר-רפורמציה, שהמלחמה ביניהן גרמה לשתייהן להתבצר ולהתקשח כנגד איומים מבחוץ, ובהם היהדות. התקוממותו של מרטין לותר, שהיה גם הוא איש המסדר האוגוסטיניאני שבראשו עמד איג'ידיוס,⁴ פרצה בשנת 1517, שנת כתיבת האיגרת או הספרון שלפניו. אז עדיין לא הכירו לא האפיפיור לאו העשירי ולא איג'ידיוס ויטרבנסיס במלוא חומרת המצב, ועדיין לא נסגר חלון ההזדמנויות הרנסאנסי להרחבת אופקיה של הכנסייה. כאנלוגיה לשינוי יחסה של הכנסייה אל היהדות שחל במהלך המאה השש-עשרה, אפשר לציין גם שינוי דומה ביחסה אל התורה ההליוצנטרית: כאשר קופרניקוס שטח לראשונה את תורתו האסטרונומית התייחסו אליה האפיפיור לאו העשירי ויועציו באופן ענייני, אך יחס זה השתנה כידוע בדורות הבאים, שינוי שבא לידי ביטוי למשל במאבקה של הכנסייה בגלילאו.

אומנם גם בספרון שלפניו אין איג'ידיוס שוכח את היריבות הקשה בין דתו לבין היהודים, והוא רואה בהם אויב כל עוד אינם מכירים באמיתות הדת הנוצרית ובמשיחה,⁵ אך עם זאת בספר זה מצויים, כך דומה, לשונות בשבח היהדות יותר מכל מה שנוכל למצוא במקורות אחרים של הכנסייה.⁶ איג'ידיוס אומנם מוקיר את היהדות בעיקר בגלל היסוד היהודי שבנצרות, אך יחס חיובי זה מגיע גם אל יהודי זמנו, המחזיקים באמונת אבותיהם. על כך, ועל אישיותו הנאורה של איג'ידיוס, מעיד בהרחבה מורו העיקרי ללשון העברית, המדקדק ר' אליהו בחור לוויטה, שמתאר אותו בהרחבה בהקדמת ספר מסורת המסורת שלו, ובחסידותו של איג'ידיוס מוצא היתר לעצמו לעבור על הדין האוסר לימוד תורה לנכרי. יחסו הטוב של איג'ידיוס אל יהודי זמנו ושאיפותיהם ניכר גם בתמיכה שהעניק לדוד הראובני ולתנועתו המשיחית: איג'ידיוס הלין בביתו את דוד, שנחשב לשליחם של עשרת השבטים, והוא שארגן את פגישתו עם האפיפיור.⁷ לא בכדי מכונה אפוא איג'ידיוס בשם 'ידידיה' בקולופון עברי שבסוף אחד מכתבי היד בקבלה שלו, שזה לשונו: 'נשלם הספר לאדון החשמן

⁴ המלומד המפורסם אַרְמָמוס נמנה גם הוא על מסדר זה.

⁵ ראה למשל בעמוד 32 של הטקסט המתורגם דלהלן. על קשי עורפם של היהודים ראה גם בעמוד 49.

⁶ ראה במיוחד בפירוש לאות ז, בעמוד 41 של הטקסט המתורגם דלהלן.

⁷ ראה סיפור דוד הראובני, שם, עמ' 34-35 ועוד (ראה שם במפתח השמות ערך 'ויטרבו'). אשכולי, מהדיר הספר שינה בכל המקומות את שמו של הקרדינאל, שבכתב היד מופיע תמיד כ'גוליאו', וכתב במקום זאת 'גודיאו' (ראה הערת המהדיר שם, ודבריו במבוא לספר בעמ' קד). לדעת שינוי זה אינו מוצדק והוא מייחד יתר על המילה את איג'ידיוס. הצורה גוליאו, גם אם מושפעת היא, כדברי אשכולי, משמו של האפיפיור יוליוס-ג'וליו, בוודאי משקפת גם את השם ג'ילס, שהוא כאמור צורה של איג'ידיוס.

ידידיה, רפא לפרט וחמשת אלפים לפרט גדול [כלומר 1521 לספירת הנוצרים]. יבא הגואל במהרה בימינו אמן.⁸

הספרון שלפנינו נחלק לשני חלקים. החלק הראשון הוא הקדמה פרוגרמאטית, המוקדשת לחשיבותן של העברית ואותיותיה ושל הקבלה. החלק השני הוא פירוש קבלי-נוצרי מפורט על אותיות האלף-בית. לפי עדותו של איג'ידיוס בתחילת חלק זה, הוא השתמש בספר הקבלה העברי ספר התמונה (שעניינו, אכן, פירושים על אותיות האלף-בית), והוא ספר הקבלה היחיד שאיג'ידיוס מזכירו במפורש, אף שהכיר גם ספרים יהודיים אחרים העוסקים בסוד האותיות.⁹ עקבות ספר זה אכן ניכרים בפירושו של איג'ידיוס, אף שרוב דבריו הם משלו ורחוקים מרוח ספר התמונה. את ההקבלות מספר התמונה הבאתי בהערות, כמו כן הבאתי מקורות רבים אחרים לדברי איג'ידיוס מן הספרות היהודית והנוצרית, ומן הספרות הקלאסית, ובעיקר אותם שהוא רומז להם במפורש.

המקור הלטיני של הספרון שלפנינו נדפס מכתב היד,¹⁰ עם מבוא צרפתי והערות מעטות,¹¹ על ידי פרנסואה סקרה, בכרך המכיל גם את הספר 'שכינה' הנזכר לעיל.¹² בתרגומי השתמשתי בדפוס זה, אף שנראה כמשובש בכמה מקומות (פה ושם אף הצעתי תיקונים מסברה), ובגוף התרגום אף ציינתי את מספרי עמודי המקור במהדורת סקרה, ובהם השתמשתי לשם הפניות. בתרגומי נשמר בעיקרו של דבר סגנונו הרוגש והסוער, המקוטע והלקוני של איג'ידיוס, אך בכל זאת הוספו פה ושם, לתוספת הבנה וקריאה רהוטה, מלים שאינן מצויות במקור, והן הובאו בתוך סוגריים מרובעים כאלה: [אלף]. מלים עבריות שהעתיק איג'ידיוס בחיבורו באותיות לטיניות (טרנסליטראציה), הובאו בתרגום בתוך מרכאות כאלה: "אלף" (חוץ מאשר במקרים שברור לקורא שזאת העתקה של מלה עברית). מלים שהובאו גם בטקסט הלטיני באותיות עבריות, סומנו בעזרת מרכה בודדת, בצורה זו: 'אלף'.

ראשית עבודתי על החיבור נעשתה לצורך תרגיל באוניברסיטה העברית בירושלים, בסמסטר החורף של שנת הלימודים תשע"א, שאז קראתי חלקים מחיבור זה עם תלמידים-חברים. משתתפי

⁸ כ"י Vatican – Lat. 519 . מספרו במתכ"י F 35016.

⁹ דוגמה מובהקת לכך היא ספר סודי רזי"א לר' אלעזר מוורמס, שעותק ממנו העתיק בשביל איג'ידיוס, בשנת רע"ו, ר' אליהו בחור, כפי שכתב בקולופון כתב היד: 'כתבתי הספר הזה לאחד מחסידי אומות העולם איש תם וישר מכהני במות שנטו אגושטינו שמו אדון גידין ראש וקצין על כל כהני הבמות [כלומר ראש המסדר על שם אגוסטינוס הקדוש]'. כ"י לונדון - הספרייה הבריטית, קטלוג מרגליות 737 (מצוי באוסף שלום בספרייה הלאומית בירושלים, פוטוסטאט מס' 302). איג'ידיוס השתמש גם בפירוש האותיות לר' יעקב בן יעקב הכהן, כמובא בהערות לעמוד 38 (אות ד) ולעמוד 53 (אות פ).

¹⁰ כ"י Vatican - Lat. 5808. בהערה הראשונה של מהדורת החיבור מזכיר סקרה גם נוסח אחר של חיבור זה, המצוי בכ"י Vatican - Lat. 3146.

¹¹ הערותיו של סקרה נוגעות בעיקרן למקבילות בכתבי הקבלה הנוצרית, ובראש וראשונה בספר 'שכינה', ספרו המאוחר של איג'ידיוס עצמו, שנדפס באותו כרך. מקבילות אלה לא יובאו כאן, שכן העדפתי לציין את המקורות היהודיים שאליהם מתכוון איג'ידיוס, אלא אם כן אין לדברים מקור אלא בקבלה הנוצרית. בהערות דלהלן יכולתי להיעזר בהערותיו של סקרה רק במקרים נדירים.

¹² Centro Egidio da Viterbo, *Scechina e Libellus de tLiteris Hebraicis*, inediti a cura di François Secret, internazionale di studi umanistici (Edizione nazionale dei classici del pensiero italiano. Serie 2), Roma 1959, pp 23-55. מספרי העמודים של המקור בהוצאה זו מסומנים בגוף התרגום, ובאמצעותם נערכו ההפניות הפנימיות. 23-55 pp. עותק של ספר זה מצוי באוסף גרשם שלום בספרייה הלאומית בירושלים.

התרגיל, יהודית וייס, יקיר פז ושרה צווייג, עזרו ושיפרו את התרגום בכמה וכמה מקומות, וכן חברי משה אידל וביטי רואי עזרו לי בהערותיהם, ועל כך לכולם מודה אני מאוד.

[א. דברי פתיחה מאת המחבר, איג'ידיוס ויטרבנסיס לספרון על האותיות העבריות]

לנכבד ביותר¹ במשיח, אבי ואדוני,² יוליוס קרדינאל דה מדיצ'יס,³ וסגן הקנצלור⁴ של הכנסייה הרומית,⁵ עובד מסור ביותר לאל; האח איג'ידיוס ויטרבנסיס, ראש המסדר⁶, השפל שבשפלים, אומר שלום.⁷

אפלטון מעריך את המצאת האותיות כדבר כל כך יותר גדול ממה ש[אפשרי] בכוח אנושי, עד שהוא עושה את תת במצרים למחדש, 'אם אל כלשהו ואם גם אדם אלהי'⁸ – אם אל הוא או כמעט כאלהי התקיים,⁹ כאילו אסור להאמין שהאותיות הומצאו על ידי אדם, אלא שהוענקו לאדם משמים, בהתאם לכך שבאלה נרשמו העניינים האלהיים ונתקדשו באופן אלמותי לדורות.

אכן העניינים האלהיים הניתנים לקריאה מתחלקים לשלושה חלקים: דברים מסוימים הפיקו הגויים, דברים מסוימים הנביאים הקדומים, ודברים מסוימים כותבי התורה החדשה. אפלטון, אחרי האורפאוסים המוזאוסים והלינוסים,¹⁰ בקראטילוס השתדל [עמ' 24] לאסוף, או יותר נכון להסיק [עניינים כאלה].¹¹ דיוניסיוס מתבונן בדברים חדשים באמצעות השמות האלהיים, בהיותו מתעורר לכך על פי דוגמת אפלטון אך בהיותו מלומד [גם] בדברי האורקל של פאולוס.¹² נותר החלק השלישי של הנביאים הקדומים, שאצלם מצוי יער עצום של שמות אלוהיים, שעד עתה היה בלתי נגיש לרגלי בני תמותה. בודדים הם אשר ניגשו לכך, באמצעות הקבלה, כלומר מסורת אבות אשר קיבלו כאילו

¹ במקור בראשי תיבות: Rev.mo, ופיענחתי: Reverendissimo. אך אפשר אולי לפענח: Relativo meo, ולתרגם: 'לקרובי'.

² במקור בראשי תיבות: P. ac D.no, ופיענחתי: Patri ac Domino.

³ ראה עליו במבוא, וראה גם להלן בעמ' 29.

⁴ קנצלור בכנסייה הקתולית הוא הפקיד הממונה על ייסוד מחוז חדש בניהולו של בישוף, ועל הכנת האיגרות הרשמיות של האפיפיור, המכילות הוראות הנוגעות לענייני אמונה.

⁵ במקור R. E, ולפי השערתי הכוונה ל-Romanae Ecclesiae.

⁶ בהנחה ש-Gen. הכתוב כאן פירושו (prior) general. הכוונה לראש המסדר האוגוסטיניאני. איג'ידיוס היה גם הוא קרדינל משנת 1517, שנת כתיבת החיבור שלפנינו, אך מאחר שתואר זה אינו נזכר כאן, דומה שהחיבור נכתב לפני התמנותו.

⁷ במקור: S.D, ופיענחתי: Salutem Dicit, אך אולי אפשר לפענח גם Servus Dei ולתרגם 'עבד האל'.

⁸ מלים אלה כתובות כאן ביוונית. ומקורם בדיאלוג פילבוס לאפלטון b18. כתבי אפלטון בתרגום א"מ יוסף ג. ליבס, כרך ג, עמ' 439: סוקראטס: 'אלוה או איש אלוהי – לפי מסורת המצרים היה שמו תיות – היה הראשון שעמד בתחילה על הצד האין-סופי שבשפה, ולאחר מכן הכיר באין-סוף זה את התנועות [...]'. השוה לכך את המיתוס בפיידרוס לאפלטון, שם עמ' 418-419, שבו כמדומה מובעת הערכה שונה לתיות ולהמצאתו.

⁹ כך תרגם איג'ידיוס כאן ללטינית את המשפט היווני המצוטט קודם.

¹⁰ אורפאוס, מוזאוס ולינוס הם שלושה משוררים ספק היסטוריים, הידועים מן המיתוס היווני. צורות הריבוי של שמותיהם באות לרבות גם אחרים הדומים להם.

¹¹ הדיאלוג האפלטוני קראטילוס עוסק בלשון, ובכלל זה במחקר אטימולוגי של שמות אלים.

¹² כוונתו לספר 'על השמות האלהיים' אחד הספרים המייחסים את עצמם לדיוניסיוס איש אַרְאֹפּוֹגוֹס, הנזכר בברית החדשה (מעשי השליחים יז 34) כתלמידו של פאולוס. את פסוקי המקרא והברית החדשה מציין איג'ידיוס כאן ובהמשך ספרו כ'דברי האורקל', ובנוהג זה הולך הוא אכן בעקבות הספרות המיוחסת לדיוניסיוס. תרגום עברי של ספר אחר מספרות זו ('על התיאולוגיה המיסטית'), ראה בספרי 'מנמוסיני: תרגומי שירה עתיקה', הוצאת כרמל, ירושלים תשע"א.

בידיים, בכוח רב של ספרים, כפי שאישר לנו פיקו,¹³ ואחריו הגיע ליער¹⁴ פאולוס הישראלי,¹⁵ אחריו יוהנס קפניו¹⁶ אסף והביא לא פחות מדי מן החומר הקדוש אל המבנים הקדושים.

[זאת נאמר] תוך הסתייגות, כי אפלטון מזהיר מפני התחקות¹⁷ אחרי פירושים הגיוניים לשמות האלוהיים מתוך האותיות,¹⁸ אך הרי [הוא] זה שמבקש לטעון שהכניס בקראטילוס גם את החוק וגם את מציע חוק קביעת שמות הדברים באמצעות הברות ואותיות, הוא הטבע,¹⁹ כדי שאסור יהיה להתבונן בדברים האלהיים, שבהם עוסק החוק, בלא שמות, ולא בשמות בלי אותם יסודות²⁰ שבאמצעותם נכתבים הם.

שכן רבים הם השמות שנאמרים בדברי האורקל הקדושים של הנביאים האלהיים אל צבא ההמון, שמות מסוימים [נזכרים] תמיד בדברים קשים,²¹ אחדים לעומת זאת תמיד בהצלחות,²² רובם באופן מעורב, אחרים מכילים את עצמם, בשעה שנחתך השם הגדול מכאן ומכאן לאברים ולחלקי השלם,²³ בסודות עליונים שאינם ניתנים לביטוי, אשר מתגלים בספרי הסוד, שהזכרתי קודם.

להוכחת הצורך באותיות העתיקות פועל המנהג, שמקובל פחות בלשונות אחרות, לכתוב את ראשי החרוזים בסדר האותיות, [עמ' 25] דבר שהיה לעתים קרובות מאוד בשימוש ירמיהו דוד ושלמה, שלא לדבר על הסיבילות.²⁴ זה בבכיה על חורבן העיר עושה זאת אכן תדיר,²⁵ האחר, את שבח בת הזוג האלהית במשלי ליווה בשיטה זו ולא אחרת.²⁶ כמה וכמה²⁷ מזמורי תהלים, ובראש

¹³ הוא פיקו דה לה מירנדולה, ראש וראשון למקובלים הנוצריים. השם בצורתו הלטינית, Picus, מציין גם נקר, וגם אלהות טבע רומית קדומה, ואולי רומז לכך איג'ידיוס כאן, בהמשך למטפורת היער.

¹⁴ אולי ברמז ל'נכנס לפרדס'. על סמל היער ראה גם להלן בעמוד 53.

¹⁵ הוא המומר פאולוס ריקיוס, המתרגם ללטינית של ספר שיערי אורה, ועוד.

¹⁶ הוא ריכלין.

¹⁷ אני מציע שצריך להיות vestigandas במקום vestigandam כנדפס.

¹⁸ אפלטון, קראטילוס 400-401, ובתרגום א"מ, כתבי אפלטון, כרך א עמ' 571: 'איננו יודעים על האלים לא כלום לא עליהם ולא על שמותיהם שבהם הם קוראים לעצמם [...] לא בהם בעצמם עומדים אנו לעיין [...] אלא בבני אדם, למצוא מה היתה דעתם של אלה בקבעם לאלים את שמותיהם'.

¹⁹ אפשרות תרגום אחרת: [אפלטון] הוא זה שמבקש לטעון בקראטילוס שהטבע הכניס את החוק ואת מציע חוק קביעת שמות הדברים באמצעות הברות ואותיות.

²⁰ ביסודות (elementa) הכוונה גם לאותיות, בעקבות היוונית שבה מלה אחת (stoixei=a) משמשת גם ליסודות וגם לאותיות. וראה על כך אפלטון, טימאיוס, 48.

²¹ הכוונה לדברי תוכחות. השם הממונה על כך לפי חז"ל והמקובלים הוא 'אלהים', שמה של מידת הדין.

²² שם ההוי"ה נחשב לפי חז"ל והמקובלים כמציין את מידת הרחמים.

²³ הכוונה למשל לשם 'יה' שהוא חלק מהשם המפורש.

²⁴ הסיבילות הן נביאות עתיקות, שיוחס להם בימי הבית השני גם נבואות יהודיות רבות (תרגום קטע מנבואותיהן ראה בספרי מנמוסיני דלעיל). באשר לאקרוסטיכון בנבואות הסיבילות, ראה Jane Lucy Lightfoot, *The Sibylline*

Oracles, Oxford University Press 2007, p. 17.

²⁵ הכוונה לספר איכה, המיוחס לירמיהו, שכל פרקיו, למעט האחרון, כתובים בסדר אלפא-ביתי.

²⁶ הכוונה לפרק 'אשת חיל' (משלי לא 10-31), המיוחס לשלמה.

²⁷ נדפס nullus, אך לפי דעתי צריך להיות: nullus.

וראשונה את זה שאנו שרים יום יום,²⁸ על ידי הרוח שממנה קיבל את השראתו, בסדר זה עצמו של האותיות בחזית [דבריו] כתב וחזר. קל לראות, כמה עמל בפירושם של אלה אמברוסיוס, בפירוש המפורט של זה על פרק התהילים הגדול,²⁹ וכמה הזיעו אחרים לפי כשרונם, באותו מקום ובזולתו במקום שהעניין דורש זאת.

חוץ מזה מוסכם שהמצרים לא סימנו את הדברים האלהיים, אשר הם בלתי נבדלים באל, באותיות נבדלות שלפעם אחת מתחברות, אלא בשלמות ומוצקות. אך סוברים שאת כל הדברים [קִיבְלוֹ] הם או מן העברים,³⁰ כפי שמעיד יוספוס, או מן הכלדים, הארמים והפניקים,³¹ שלשונם כמעט אחת היא, לפי עדות ימבליכוס³² ופליניוס.³³ אחד מבין אלה כותב שהקדומים יותר הם מחדשי האותיות, והאחר כותב שהמאוחרים יותר, כך שהאומה העברית, והכלדית שהיא אמה, לימדה את המצרים שבאותיות בודדות המעלות את זכר העניינים האלהיים, הדברים הנסתרים נרמזים בסתר. שכן, נוסף על כך, העניינים האלהיים אינם מחוזקים או מחוברים יחד. אבל דברים לגמרי פשוטים שבפשוטים וטהורים מכל³⁴ היו הם פוסקים שבשום אופן אין להפקיד אל שמות אשר ננשפים מתוך היסודות,³⁵ אלא

²⁸ כמה מזמורי תהלים, המיוחסים לדוד, כתובים בסדר אלפביתי. כגון מזמור קמה. הנאמר על ידינו, היהודים שלוש פעמים ביום. אבל איג'ידיוס מתכוון דווקא למזמור קיט, הנכתב באלפא-ביתא כפולת שמונה (ב'תמניא אפי') ונאמר תדיר על ידי אנשי הכנסייה, ופורש באריכות על ידי אב הכנסייה אמברוסיוס, הנזכר להלן. על האקרוסטיכון של פרק זה, וכן של קטעים אחרים במקרא, כתב גם הירונימוס באיגרתו לפאולה, איגרת שמוקדשת לסודות האלף-בית העברי: *Saint Jérôme Lettres, rexe établi et traduit par Jérôme Labourt, Les Belles Lettres, Paris 1951, Tome II, letter 30, pp. 31-35*.

²⁹ אמברוזיוס, ההגמון של מילנו במאה הרביעית לספירה. בין כתביו מצוי גם פירוש מפורט על מזמור קיט.
³⁰ הסברה (המוטעית) שההירוגליפים המצריים מסמנים כל אחד עניין אחר ואינם מצטרפים יחד למלים, רגילה היתה ברנסאנס, ואם קיבלו זאת המצרים מהעברים, הרי זה מחזק מאוד את טענתו הדומה של איג'ידיוס על האותיות העבריות.

³¹ יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, ו 167-168 (בתרגום שליט): 'אף הוא [אברהם] נתן להם [למצרים] במתנה את תורת החשבון ומסר להם את ידיעת תורת התכונה. כי לפני בואו של אברהם לא ידעו המצרים את אלה, משום שהחכמות הללו הגיעו למצרים מהכשדים ומכאן אל ההלנים'. אברהם, שבא מאור כשדים נחשב גם, לפי מוצאו, ככשדי, או כלדי, וגם כעברי. על שימוש הכינוי כלדי ראה להלן בהערה לעמוד 26.
כיוצא בכך כותב יוסף בן מתתיהו גם בספרו נגד אפיון, ספר ראשון פרק ב פיסקות 7-10 (בתרגום כשר): 'הן לגבי היוונים כל הדברים חדשים המה ונוצרו, אם ניתן לומר כך, רק תמול שלשום. ואני מתכוון לייסוד ערים, לעניינים הקשורים להמצאת האומניות, וכן לכתובת החוקים, אך למעשה, מכל אלה חדשה אצלם היא הדאגה לכתובת ההיסטוריה. מנגד, הם עצמם מכירים בעובדה כי ברשות המצרים, הכשדים והפניקים, ולפי שעה לא אצרף להם במניין גם אותנו, שמורות לזיכרון מסורות העבר העתיקות ביותר והמוסמכות ביותר [...] רק מאוחר יותר, ובקושי, למדו [היוונים] את טיבן של האותיות. מכן מקום אלה המבקשים לטעון כי הן שימשו אותם מקדמת דנא מתפארים כי למדו אותן מהפניקים ומקדמוס [...] אולם גם בנוגע לראשוני היוונים אשר התפלספו על עניינים שמיימיים ואלהיים, כמו פריקידס איש סירוס ופיתאגורס ותאלס, הכל מסכימים פה אחד כי אפילו את המעט שכתבו הם למדו מן המצרים והכשדים.'

³² בספרו על המיסטריות, ימבליכוס, בדמות הכהן המצרי אבמון, מסתמך רבות על הכשדים (דוגמה לכך תימצא במאמרי *Zohar and Iamblichus*, JSRI 18, 2008, pp. 95-100, פורסם גם (pdf) באתר כתב העת: <http://www.jsri.ro/new/?Home>). במקום אחד (פרק VI פיסקה 7) אומר הוא שאצל הכלדים נשמרה שפת האלים בטהרתה, ובמקום אחר (פרק VII פסקה 4) הוא אומר כך על האשורים והמצרים. במקום אחר (פרק IX פסקה 4) מדבר יאמבליכוס על התורה שנשמרה 'אצל הכלדים ואצלנו'.

³³ לא מצאתי זאת בכתבי פילניוס הזקן או הצעיר.

³⁴ ראה להלן, עמ' 38, בדיון באות ד.

במידה המתאימה להמון העם ובפומבי,³⁶ אך שהחכמים יחזיקו בתורה הסודית של הדברים האלהיים, שעל ידה באמצעות אותיות יחידות תפסו הם את הכוחות של העניין האלהי היחיד, בעניינים אלה במסתורין עוסק שפע לא ייאמן של ספרים.³⁷

מה [נאמר על כך] שבשיטת הפירוש הנגישה של אנשינו, אשר עוקבים רק אחרי המלים ורעיונותיהן, סודות האותיות שעסקו בהם כל כך הרבה מחברים, עדיין לא נתנו ריח. פעמים כה רבות מתנודדים הם, פעמים כה רבות הוזים ונכשלים, לא בלי [לעורר] צחוק עצום, גם של הילדים של אלה אשר רכשו את לשונות הנביאים. ובראש וראשונה [עמ' 26] כאשר הם נתקלים באותם מבעים אשר נרשמים באותיות המיוחדות לדיבור הקדוש של רוח הקודש, באלה שקרובים יותר לאותה רוח באמצעות מה³⁸ שאותו מחזיקים רק החלקים של נשימה ונשיפה, ושיוון לא יכלה מעולם להשיג, ולא לאטיום לחקות.

שכן האל, בעומדו להציג עצמו לבני תמותה, מסר גם עשרים ושתים צורות, שבהם כמו בהצבעות אלהיות או סימנים סודיים, גילה בחכמתו את הדברים הנסתרים והמסופקים אף אצל מחשבות הנביאים, כפי שהם מודים בעצמם.³⁹ לראיה, הוא הדבר כפי שאמרנו: בכל כך הרבה פעמים שהם או מקוננים על אובדנו של סדר הדברים האלהיים, או חוגגים את הכרתו, או מתגעגעים להחזרתו, או שבים ודורשים את כינונו מחדש, פותחים הם את השירה כשהיא נושאת לפניה את הסדרה של אותן אותיות.

הם⁴⁰ מציבים לעדות שבאל שלושה שמות נסתרים של הנביאים העבריים לציון שלוש היפוסטאזות אלהיות: לאב קוראים הם כתר, לצאצא חכמה,⁴¹ ולבסוף 'בינה' לרוח, אשר אצלנו היא בדרך כלל מקור ההבנה, שעליה נאמר בדברי האורקל: הוא ילמדכם את כול.⁴² כתר ואב מעצמו הוא, וכלל לא מושך מאחור את מוצאו. ממנו יוצא לדרכו ומתפלג אכן נצר של הבנה, בעצם של הרוח, בשיטת

³⁵ כלומר נאצלים מתוך האותיות, ומבוטאים על ידן, ובעיקר מתוך האותיות המבוטאות בנישוף, כמוסבר להלן.

³⁶ הכוונה כנראה לקריאת הכתוב כפשטו, כמלים ומשפטים שלמים.

³⁷ הכוונה לספרות הקבלה.

³⁸ אפשר לתרגם גם: יותר ממה. אך נראה שכוונתו דווקא להעלות את ערך האותיות הגרוניות, הקשורות לאברי הנשימה.

³⁹ אולי כוונתו גם לפסוק: 'אותתינו לא ראינו אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה' (תה' עד 9).

⁴⁰ הכוונה למקובלים. אפשר אומנם לראות גם במלה 'נסתרים' דלהלן את נושא המשפט, והמשפטים הבאים. ואז יש לתרגמה 'נסתרות הנביאים העבריים', כלומר ספרי סודות הקבלה.

⁴¹ אומנם רגיל יותר בספרות הקבלה שהחכמה נקראת אב ולא בן, אך ראה במאמרי 'בריכה ומלא בספר הבהיר, עיון מחודש'. קבלה 21 (תש"ע), עמ' 129-138. על 'חכמה ובן אלהים' אצל פיקו ראה, חיים וירשובסקי, בן השיטין, מאגנס, ירושלים תש"ן, עמ' 82.

⁴² יוחנן יד 26 (תרגום דליץ').

הנשיפה. וכך ההורה נושף אהבה, הבן נושף אותה, אהבה קדושה ננשפת משני הנושפים יחד.⁴³ לפיכך, כדי שימשיך [או: שתמשיך האהבה] את הנשימה הקדושה שתגיע אל השלושה בשיטה מגוונת, הכניס האל באותיות הקדושות, סמלי הנסתרות, שלושה ספיריטוסים,⁴⁴ כדי שכאשר אנו קוראים דברי קודש, כאשר אנו שרים, כאשר אנו משמיעים קול, ההבדל המשולש בביטוי של הספיריטוס שלנו יגרום לנו להעריץ ולכבד מערכת זו של נשיפה בדברים האלהיים. אך מאחר ששפה זו בלבד נמסרה באמצעות הרוח⁴⁵ האלהית, היא תואמת עם הלטינית והיוונית בנוגע לאותיות אחדות, ונבדלת בצורה המשולשת של נישוף, כך שתכיר בקלות את התפקיד האלהי של הספיריטוס המזין. [שפה] זו שנושפת כך בטקס הסודי, אותה לבדה הרוח אימצה לה בדין, אותה לבדה מסרה לאנשיה,⁴⁶ רצתה שלבדה תוכר ותדובר הן כ[שפה] פרטית והן כ[שפה] שלה. אינני יודע, דבר שחוקרים המדקדקים, אם חסרות לנו כמה אותיות הכרחיות. באותו אופן נראה שפאביוס⁴⁷ אינו מדבר כיאות כשהוא מספר שהם, כפי שהוא אומר, ירדו לאותה דקות דברים, אף על פי שהוא מראה שאותה חקירה עצמה בדבר האותיות הכרחיות היא ביותר לכתיבת "סרווס" [= עבד] ו'ולגוס' [= עם],⁴⁸ שהדיגאמה האיאלית⁴⁹ חסרה.⁵⁰

⁴³ digamta Filioque שעליה חולקת הכנסייה המזרחית. "הנושפים יחד", בלטינית *conspirantes*, שפירושה גם, המתואמים וגם הקושרים, כמשמע המלה בלשונות מודרניות.

⁴⁴ ספיריטוס פירושו 'רוח' בצירוף 'רוח הקודש' (וראה בהערה הבאה), אך גם הסימן שמסמנים על גבי האותיות (התנועות והאות ריש) היווניות, לסימון ההגייה הנשופה (כמו ה) או הרכה (כמו א).

⁴⁵ במקור: ספיריטוס.

⁴⁶ הכוונה כנראה לשלוש האותיות א, ה, ע. לשתי הראשונות מקבילים שני הספיריטוסים היווניים, והאותיות H ו A הלטיניות, אך לשלישית אין מקבילה. והשווה 'ספר האותיות השכליות' (מחוג העיון לדעת שלום), גרשם שלום, כתבי יד בקבלה, ירושלים תר"ץ, עמ' 218: 'אם יחפוץ אדם לומר אה"ע לא יוכל לאומרם במקום אחד [כנראה צ"ל: אחר] מן הפה כי אם בסוף הלשון ובבית הבליעה ולמה ד' האותיות השכליות והרוחניות האלה לאמרו [צ"ל: נאמרו] בסוף הלשון הבא [הערת שלום: צ"ל בא] ללמד כי האויר הקדו' לפני ולפנים ומאצלו נאצלו החיים והה' אשר הוא שר הפנים נאצל מרוח הקדש הוא העד הנאמן עד האמת בין י"י ובין ישראל וע"כ שונאי י"י לא יהגו האותיות האלה בגרונם כי אין אצילות רוחם אצולה מרוח הקודש'. וראה ספר ניצחון ישן, סימן רמה, מהדורת מרדכי ברויאר, אוניברסיטת בר אילן 1978, עמ' 167-168: 'מה שאין הגויים יכולים להוציא לא ח"ת ולא ע"ן מגרונם. – יש אומרים לפי שאין מאמינים בחי עולמים, ועוד יש לומר, מקללת דוד היתה זאת להם, על שהם משתחווים לעצבים וצלמים, שנאמר 'לא יהגו בגרונם, כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם' [תה' קטו 7-8]. וראה מקבילות בהערת המהדיר שם.

⁴⁷ הכוונה לקטע זה מקווינטיליאנוס:

Marcus Fabius Quintilianus, *Institutio Oratoria*, I iv 7: 'An cuiuslibet auris est exigere litterarum sonos? Non hercule magis quam nervorum. Aut grammatici saltem omnes in hanc descendit rerum tenuitatem, desintne aliquae nobis necessariae litterae, non cum Graeca scribimus (tum enim ab isdem duas mutuamur), sed proprie in Latinis: ut in his "servus" et "vulgus", (8) Aeolicum digammon desideratur.'

תרגום: 'האם לכל אוזן שהיא יש [אפשרות] לדייק בקולות האותיות? חי הרקוליס, לא יותר מאשר [בקולות] המיתרים. אבל על כל פנים המדקדקים כולם ירדו לדקות זו של הדברים, האם חסרות לנו כמה אותיות נחוצות, לא כאשר אנו כותבים [מלים] יווניות (שכן אז מהן אנו שואלים שתיים), אלא ב[מלים] לטיניות ממש, כמו באלה: סרווס (עבד) ו- וולגוס (עם), הדיגאמה האיאלית חסרה.'

⁴⁸ במלים אלה נמצא רצף האותיות *vu* שבתקופה הקלאסית נכתבו באותה צורה *uu*. ראה בהערה שאחרי הבאה.

⁴⁹ בנדפס *colicum* במקום *eolicum* או *aeolicum*.

⁵⁰ בכתיבה היוונית בניב האיולי היתה אות נוספת, הנקראת דיגאמה (כלומר גאמה כפולה, לפי צורתה הגראפית), שהיתה דומה בצורתה לאות הלטינית F ולאות ואו בכתיב הכנעני-עברי הקדום, וכמותן תפסה את המקום השישי

קדמוס⁵¹ הארמי⁵² נשא את תמונת האותיות האלה ליוון מאותם שמים⁵³ ששם [האותיות] הללו הקדושות המסורות עוררו בני תמותה אחרים לחקותן. וכמו שזרעים הם פוריים ביותר בשדותיהם, אולי באותו כוח מחזיקים הם באדמה שכנה, במקום רחוק ושונה הם מתנוונים. וכזועמים בחיק אם חורגת⁵⁴ הופכים לעקרים. כך האותיות הקדושות: כשניתנו לאבות הכלדיים⁵⁵, המצריים, הערביים, שותפו עם השכנים, שמרו גם את מספרם וגם את כוחותיהם. אך כשהוכרחו לרדת בספינה ולחצות את הים, לגלות אל עמים השוכנים הרחק⁵⁶, כאילו בשוכחם את עצמם איבדו את שני הדברים, כך שבהיות העם היווני אז טיפש וגס, מעשרים ושתיים למדו [היוונים] לא יותר מאשר שש עשרה.⁵⁷ שכן

בסדר האלף בית, והגייתה היתה כמו האות ואו בשמשה כעיצור. אות זאת נשמטה מן האלפא-ביתא היוונית הרגילה, המבוססת על הניב האטי (בכתבי הומרוס אפשר להסיק מדרך החריזה את מציאותה של אות זו בהגייה, אף שאיננה נכתבת). אות זו חסרה גם בכתבי הלטיני, מאחר שבו האות F מבוטאת לא כואו אלא כפה רפויה, והאות U היתה משמשת בתקופה הקלאסית בתפקיד האות ואו גם כתנועה וגם כעיצור (רק בתקופה מאוחרת נוצר הבדל גראפי בין התנועה U לבין העיצור V).

⁵¹ לפי המיתולוגיה היוונית היה קדמוס בן אגנור מלך פניקיה, שנדד ליוון לחפש את אחותו אירופה החטופה. הוא ייסד את העיר תבאי. היוונים, העתיקים שידעו שמוצא אותיותיהם מן האלף-בית הפניקי, ייחסו לקדמוס את ייבוא האותיות ליוון. ראה הרודוטוס, היסטוריה ה-58. השקפה מחקרית על יבוא האלף-בית היווני מפניקיה, ועל השינויים שעבר ביוון ראה David Diringer, *The Alphabet*, Hutchinson's Publications, New-York etc. 1949, pp. 449-489.

⁵² דוברי השפה העברית (והלשונות הקרובות לה) מכונים לכל אורך חיבור זה בשם 'ארמיים'. בני העם היהודי מכונים 'עבריים'. על הבלבול בין 'ארמי' ובין פניקי, ראה גם בדברי אליהו בחור, מורו של איג'ידיוס, שיובאו להלן באחת ההערות לעמוד 32.

⁵³ הכוונה לחבל הארץ שמתחת אותה רצועת שמים ('אקלים' או 'אזור').

⁵⁴ אולי צריך להיות indignatae ולא indignata כפי שנדפס, ואז הזועמת והקנטרנית היא האם החורגת ולא האותיות. ⁵⁵ בשם 'כלדיים' (= כשדים) מכה פילון האלכסנדרוני את אבות האומה היהודית. ראה בהערה לעמוד 28. על כינוי זה אצל יאמבליכוס ראה לעיל בהערה לעמוד 25.

⁵⁶ אובידיוס מתאר את תור הזהב, כעידן שלא חצו בו את הים: Ovidius, *Metamorfoses* I 94-96: Nondum caesa / suis, peregrinum ut viseret orbem / montibus in liquidas pinus descenderat undas / nullaque mortales praeter sua litora norant.

⁵⁷ מקור לדברים אלה ולמשפטים הבאים ימצא בחיבור האנציקלופדי של פליניוס (איש המאה הראשונה לספירה) Plinius, *Naturalis Historia* VII 56. ובתרגום מלטינית: 'לדעתי האותיות היו תמיד אשוריות. אך לטענת אחרים, כגון גליוס, [הן נתקבלו] אצל המצרים ממרקוריוס [= הרמס תריסמגיסטוס] ולטענת אחרים הן נמצאו אצל הסורים. שני הצדדים [מסכימים] שקדמוס הביא ליוון מפניקיה [אותיות] שש עשרה במספר, לאלה, בזמן מלחמת טרויה, הוסיף פאלאמדס ארבע, בצורה זו ZYCX, ואחריו, באותו מספר, המשורר הלירי סימונידס: YCWX, שכוון מוכר בין אנשינו. אריסטו מעדיף [לומר] שהיו שש עשרה עתיקות, ושתיים נוספו על ידי אפיכארמוס YZ ולא על ידי פאלאמדס. השווה לכך דברי היגינוס (Hyginus), איש המאה הראשונה לפני הספירה ולאחריה, בספרו סיפורים (Fabulae) פסקה 277 (בתרגומי): 'פאלאמדס בן נאופליוס המציא שבע אותיות, סימונידס ארבע: PH Z E O. אפיכארמוס מסיציליה שתיים: PS P. מרקוריוס הביא את האותיות היווניות למצרים, וממצרים קדמוס הביא אותן ליוון, ובגלותו מארקדיה הביא אותן לאיטליה, ואמו קרמנטה שינתה אותן ללטינית, ולמספר חמש עשרה'. והשווה גם דברי טקיטוס (Tacitus) ההיסטוריות הרומי בן המאה השנייה לספירה באנלים (Annales) שלו, ספר XI פסקה 4 (בתרגומי): 'המצרים אומרים שהם המציאו את האותיות שהפניקים הביאו ליוון. מסורת אחת מדברת על קדמוס. לפי אחרים קרוקס או לינוס או פאלאמדס המציאו את צורת שש עשרה האותיות, וסימונידס את השאר'.

השווה לכך גם את דברי אב הכנסייה אִרְנִיאוס, בספרו נגד הכופרים (*Adversus haereses*), ספר ראשון, פרק 8 פסקה 15 (לפי החלוקה שבהוצאת קמברידג' ואתר TLG בעקבותיה). לדבריו (בתרגום מיוונית): 'היוונים מודים שקיבלו בראשונה מקדמוס שש עשרה אותיות, ואחר כך, ברבות הימים, המציאו הם אותיות אחרות, ראשית את המנושפות [הכוונה לאותיות X P Q המבוטאות כ-KH PH TH] אחר כך את הכפולות [הכוונה לאותיות Y Z המבוטאות כ-PS KS DZ] ואחרון לכול אומרים הם שפאלאמדס הוסיף לאלה את הארוכות [כלומר את התנועות הארוכות W H]. מסורת נוספת על סדר קבלת האותיות והמצאתן על ידי היוונים ראה בהערה לתרגום האנגלי לחבורו של אירנאוס: Irenaeus of Leon, *Hersies, Against the Heresies*, Translated and annotated D. J Unger,

האותיות העתיקות, לפי דעת אריסטו, היו שמונה עשרה,⁵⁸ ולפי אחרים [עמ' 27] שבע עשרה לפני מלחמת טרויה, שבזמנה פאלאמדס⁵⁹ הוסיף ארבע, ואחריו אותו מספר סימונידס המשורר הלירי.⁶⁰ לפני אלה בעצמם, שתיים [הוסיף] אפיכארמוס.⁶¹ ולסימונידס אכן מייחס אווסטאתיוס⁶² [אותיות] ארוכות וכפולות. פילוסטראטוס⁶³ אכן חוטף את [האות] איפסילון⁶⁴ ומייחס [ה] לאפיכרמוס, אך באות זו צייר פיתאגורס עץ, לא רק של חיי אדם, אלא בצלם האלהות כולה, באותו אופן שנהגתי באות צדי, ובסודות זה נמצא באופן נרחב יותר.⁶⁵ פרסיוס השתעשע לראות בה כך: 'והרי לך האות שהפרידה את הענפים הסאמיים', שכן כאשר היא מתייחסת לדברים אנושיים נאמר עליה שהיא דומה לדרך;⁶⁶ כפי שלימד מארו, כאשר היא מתייחסת למראה העץ האלהי, בעצם [למראה] ענפיו, הסודות עוסקים בכך באופן נרחב ביותר. משה אמר שהוא של חיים,⁶⁷ מארו – של זהב,⁶⁸ דוד – של ארז,⁶⁹ שלמה – של תפוח,⁷⁰ יוחנן – של הפרי החודשי.⁷¹

ואם התקופה העתיקה כה שקודה היתה, בשעה שזה היה עניין של דברים אנושיים, להמצאת אותיות מותאמות לשימוש, כמה צריך לָאו העשירי, הכהן הגדול, מייסד כל האומנויות הטובות,

Newman Press, New York, 1992, p. 213, n. 24 (בהוצאה זו הקטע דלעיל מצוי בספר ראשון פרק 15 פסקה 4, עמ' 67).

⁵⁸ לא מצאתי את המקור לכך בכתבי אריסטו, אך מקור לכך נמצא בדברי פיניוס דלעיל.

⁵⁹ ממציא מיתולוגי שהשתתף במלחמת טרויה, והוצא להורג בעלילה.

⁶⁰ בשם זה ידועים שני משוררים ליריים. האחד (שהצורה הנכונה יותר של שמו היא סימונידס) נולד באי סְמוס במאה השביעית לפני הספירה. השני, המפורסם יותר, היה בן האי קָאוס, איש המאה הששית והחמישית לפני הספירה. המסורות אודות האותיות נוגעות לסימונידס איש קאוס.

⁶¹ אפיכרמוס היה משורר קומי, איש העיר מְגֵרָה שבאי סיציליה שפעל במאות השישית והחמישית לפני הספירה.

⁶² אווסטאתיוס (eustathius) היה פרשן הומרוס, וארכיבישוף בסלוניקי במאה השתים עשרה לספירה. אינני יודע באיזה מקום כותב הוא כך.

⁶³ בשם זה (Philostratus) נקראים בני משפחה חכמים יוניים במאה השנייה והשלישית לספירה, שכתבו בין השאר ביוגרפיות על חכמי יוון. אינני יודע איפה כותב זאת פילוסטראטוס.

⁶⁴ הכוונה לאות היוונית U.

⁶⁵ ראה להלן בפירוש על האות צ, עמ' 53-54. האות ץ סופית דומה לאות U היוונית. שתי זרועותיה נדרשה כנראה בנוסח קדום של מדרש אותיות דר' עקיבא על הצד האלהי והאנושי של ישו (השוה הדיון באיפסילון דלהלן). על עניין זה באות צדי והתפתחויותיו בקבלת הזוהר ראה מאמרי 'השפעות נוצריות על ספר הזוהר', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ב (תשמ"ג), עמ' 63-70 (אחרי הפניה 58). על התפתחויות נוספות בקבלה המאוחרת ראה מאמרי 'צדקת הצדיק: יחס הגאון מווילנא וחוגו כלפי השבתאות', קבלה 9 (2003), עמ' 225-306.

⁶⁶ Persius, Saturae III 56: 'et tibi quae Samios diduxit littera ramos / surgentem dextro monstravit limite callem'.

תרגום: 'והרי לך האות שהפרידה את הענפים הסאמיים, בעזרת המשעול הימני הראתה את השביל העולה'. סאמיים = פיתגוראים, שכן סאמוס היה אי מולדתו של פיתאגורס.

⁶⁷ בר' ב 9: 'ועץ החיים בתוך הגן'.

⁶⁸ וירגיליוס מארו, איינאס VI שורות 136-146. שם מסופר על ענף הזהב שהסיבילה מצווה את איינאס לקטוף מעץ, כדי שיוכל לרדת לשאול. אומנם לא נאמר שם שאותו עץ (או הענף שלו) קשור לאות כלשהי.

⁶⁹ תה' צב 13: 'כארז בלבנון'.

⁷⁰ שה"ש ב 3: 'כתפוח בעצי היער כן דודי בן הבנים'; ח 5: 'תחת התפוח עוררת'.

⁷¹ הברית החדשה, חזון יוחנן כב 2 (תרגום דליץ'): 'ובתוך רחוב העיר ואל שפת הנחל מזה ומזה, עץ חיים עושה פרי שנים עשר (וולגאטה: lignum vitae afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum) כי מדי חודש בחדשו יתן את פריו, ועלה העץ לתרופת הגויים'.

המגדל הנאור הנלהב, לשם גילוי העניינים האלהיים: גם לטפח וגם להקיף במחשבתו אותיות אלה, לא כמותאמות לדיבור האנושי בלבד אלא כהכרחיות להשגה אלהית, כדי שיגרום ללשונות, גם לבלתי מתאימות ולברבריות, להיות שוטפות לצורכו, לשם בחינה מחדש של דברי האורקל האלהיים של הנביאים. ובנותנו אל לבו לא רק לשון אלא גם יראת שמים, בזכות גדולה יותר יוכל להתכנות מייסד השפה, יותר בצדק מאשר אפיכרמוס, מאשר פאלאמדס,⁷² מאשר סימונידס המשורר הלירי. האל איננו משתעשע בהמצאות אנושיות, אך בהיותו מאושר ושבע רצון במרומיו, מהם [ממרומיו] עצמם אינו יכול להסתלק.⁷³

הוא [האל] כאשר זימן אליו את חבריו הראשונים מעם הכלדים,⁷⁴ איש וגם אשה שניהלה אתם בהתחלה את סדר היום, הוא הגיע לידי החלטה, לא על זהב, לא על נכסים, לא על ממשלה, דברים שהם מקורות המסכנויות האנושיות, אלא אודות אותן אותיות עצמן. וכמו בלוחות של הסכם סודי ובערביות של דברים אלהיים, הוא חיבר את עצמו אל החברים החדשים. חיבר את אותיות שמו לשמות החברים, כשהוא מתעתד לכלול את הזרע האלהי של הבן שיהיה פעם, אל זרע בני החברים.⁷⁵

שכן יש בשם [עמ' 28] שאין לבטאו ארבעה יסודות 'י ה ו ה' יוד הא ואו הא. את היוד נטל מהאשה שרי⁷⁶ כשהוא עתיד לתתה לבן יצחק. את האו עתיד הוא להעניק לבן האחד והמושלם⁷⁷ יעקב פעם אחת בכל הכתבים של הדת.⁷⁸ הא אחת הוענקה לאיש ואחת לאשה, וציווה שזה ייקרא במקום אברם אברהם⁷⁹ וזאת במקום שרי שרה.⁸⁰ ואם, כפי שאמרנו, אסור לחשוב שהאל עוסק בשטויות, נפסוק שבשעה שהוא עסק באותיות הקדושות, עסק הוא בעניין הראוי ביותר למעלה כה נישאה, עד שבעסקו באותיות אמנם ירד כמדקדק אל דקות לא מעטה של דברים, ולעומת זאת עלה כתיאולוג וככהן שר התיאולוגיה אל המעלה הנעלה ביותר של הדברים.

⁷² בנדפס: פאלאמס.

⁷³ כנראה צ"ל *facessere* במקום *facescere*.

⁷⁴ הם אברהם ושרה (הנקראים כלדים אצל פילון, ראה למשל *De Abrahamo* פיסקה 8). הם מכונים כאן 'כלדים' ו'ראשונים' ברמז ובהקבלה לזימונם של כלדים על ידי האפיפיור לאו העשירי, לצורך הדפסת הברית החדשה בסורית. ראה להלן עמ' 32, והערה שם. עוד על 'כלדים' ראה הערה לעמוד 26.

⁷⁵ הכוונה ללידת ישו בקרב היהודים, שהוא בחינת בן אלהים.

⁷⁶ לעניין זה חוזר אגי'דיו להלן, בעמ' 43. אינני מכיר לדרוש זה מקור מדויק בכתבי המדרש או הקבלה העבריים.

⁷⁷ לפי בר' כה 28: 'ועקב איש תם', וכן בר' לג 18: 'ויבא יעקב שלם'.

⁷⁸ כנראה מתכוון כאן אגי'דיו לפסוק: 'וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר' ו' כו 42, אומנם השם יעקוב כתוב מלא ואו כמה פעמים בספר ירמיהו. לפי הקבלה יעקב הוא ספירת תפארת שמויצגת בואו של שם ההויה. וכנראה אגי'דיוס מזהה אותו עם ישו.

⁷⁹ בר' יז 5.

⁸⁰ בר' יז 15.

אמת לאמתה כל אלה, ואם אולי תעריך זאת כמעט, ו[כ]דברים שאפשר להשוותם, כפי שאומר קאטו,⁸¹ לפרוסת לחם, על כל פנים קבל דבר זה שאומר: עד עתה התעלמנו ממה שלדעתי הוא בכל זאת הגדול ביותר, הקדוש ביותר והנסתר ביותר בכל הדברים אשר אי פעם קראתי, שמעתי, ידעתי והכרתי, והראוי ביותר להכרה של כישרונות יראי שמיים: שהעניינים האלהיים, המחולקים לעשרים וארבעה ספרים, נתחברו על יד משה, על ידי הנביאים ועל ידי [מחברי] ספרי הכתובים, בדייקנות עליונה, עד שכל הפסוקים, עד שהמלים, עד שהאותיות, מי יאמין זאת, ספורים הם.⁸²

אף על פי כן, בתוך דיוק כזה, מקומות כמעט עד אין מספר יכולים לקרות, ששם, שלא לפי הכללים, שלא לפי הסדר, שלא לפי השיטה ושלא לפי הנוהג הכללי של הדיבור, כמה אותיות חסרות, כמה גדלות באמצע המלה, אחדות לעומת זאת נמחקו והוקטנו. תופעה זו, זה דבר שחוזר ונעשה במקרה או בערמה עשויים לסבור אנשים חסרי יראת שמים, שראוי להם שיסורו מעל דלתות דרכי הדיבור האלהי או מסברתם. אכן זה לא יכול היה שיארע במקרה, כי כל כתבי היד המוגהים סגולתם היא כזאת, שמכאן והלאה בשוליים קוראים הערות עתיקות, אשר אוספות את המקומות בעלי הייחוד כנ"ל,⁸³ ומעוררות הבנה של סוד עליון ונסתר, ו[הבנה] זאת עצמה, בנוגע לדברים אלה, מאשרים הסופרים, הדרשנים, הפרשנים, ואף מחברים גדולים של היצירה התלמודית מזכירים מקומות אלה. שכן גם טוענים הם בספר שהם קוראים לו סנהדרין, בפרק המתחיל [במלה] חלק, שסודות עליונים חבויים. את [הפסוק] הזה של ישעיהו הם מפרשים: 'איה סופר איה שוקל', 'סופר' [= כותב] נשמע באותה שפה כמו 'סופר' [מונה]: 'מי שיכול לספור את אותיות התורה, הנוספות, הנחסרות, המומרות, ולהעריך מחדש את הסיבות העליונות שלהן'.⁸⁴

⁸¹ דברים אלה של קאטו, המדינאי איש המאה הראשונה לפני הספירה צוטטו אצל גליוס (איש המאה השנייה לספירה):

Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, I 15: 'Idem Cato in eadem oratione eidem M. Caelio tribuno plebi vilitatem obprobrans non loquendi tantum, verum etiam tacendi: "frusto" inquit "panis conduci potest, vel uti taceat vel uti loquatur."'

ובתרגומי: 'אותו קאטו, באותו נאום בהוכיחו את מרקוס קייליוס, טריבון העם, על הזילות לא רק של דיבורו אלא גם של שתיקתו, אמר: "בפרוסת לחם אפשר לשכור אותו או שישתוק או שידבר"'.

⁸² דברים אלה יכול היה איג'ידיוס ללמוד ממורו אליהו בחור, שכתב על כך את ספרו מסורת המסורת.

⁸³ הכוונה להערות המסורה הנכתבות או נדפסות בשולי ספרי התנ"ך.

⁸⁴ בבלי, סנהדרין קו ע"ב: 'ואמר רבי יצחק: מאי דכתיב 'איה ספר איה שוקל איה סופר את המגדלים' [יש' לג 18]? איה סופר כל אותיות שבתורה איה שוקל ששוקל כל קלים וחמורים שבתורה איה סופר את המגדלים שהיה סופר שלש מאות הלכות פסוקות במגדל הפורח באויר'. תרגום הוולגאטה לפסוק מישעיהו: Ubi est literatus ubi legis verba ponderans ubi doctor parvulorum (תרגום זה מפרש את המלה 'סופר' כמשמעה בלשון חז"ל: מלמד תינוקות). וראה עוד להלן בעמ' 47 בדיון באות ל.

באותו מקום מדברים אותם מחברים אודות האות למד, שאותה קוראים ה'טורים': למד פורחת באויר.⁸⁵ זה אמר שלוש מאות הלכות,⁸⁶ זה שאל ארבע מאות,⁸⁷ בסופו של דבר כל מה שכל אלה הזכירו שנסתר בתוך אותם אותות מופלאים של כתבי הקודש, כל מה שהם מבטיחים שמצוי בלוע בסוד בספרים הנסתרים של הקבלה, שנתחברו לשם דבר של ממש, בהרחבה הוא נידון, נחקר, נעקב.

בשום מקום תחת השמים אין ספר אחר, אשר את סודות השילוש המבורך והמשיח המצופה מכול מתוך כל כתבי הנביאים, כך יבדוק בקפדנות, ידלה ממעמקים ויוציא אל האור, כמו אלה.⁸⁸ לבדם באמצעות המופתים הללו הסודיים של האותיות העתיקות, אם נתעלם מן המנהגים, [עמ' 29] כותבים הם תיאולוגיה. לבדם יודעים הם את השמות האלהיים, לבדם מתבוננים בסמלים אלה של האותיות הקדושות, וכאשר כתבי היד הקדושים הם בדעה אחת אודות האותיות וקוציהן, אין הם מניחים אף אות, אף קוץ, בלי שיעידו וילמדו שהוא תל של סודות, לפי שימוש המלים שלהם, ועם אלה מסכים רשמית גם אותו אורקל אלהי: יוטא [= יוד] אחת וקוץ אחד לא יעבור מן התורה.⁸⁹

כל עוד איננו מפקפקים בכך שאנו מוזהרים, על המתבוננים יראי השמים לשמור לא רק את המאמרות והמלים, אלא כמו כן גם את כל היסודות [= האותיות] בעצמם וגם את הנקודות, שכולם אינם נידונים במקום אחר, אלא רק בקבלה. נוסף על כך, אלה הוענקו לאדם על ידי האל, שממנו שום דבר אינו יכול לצאת לשווא, שום דבר בלתי מדויק, שום דבר שאינו מוחלט. לפיכך כל הדברים, יהיו מה שיהיו אשר נמסרו על ידו, אם יהיו אלה אותיות או יהיו אלה נקודות, לא ניתנו בלא חכמה שלא תיאמן.

אודות אלה, משה,⁹⁰ יחזקאל⁹¹ ויוחנן⁹² הורו ששום דבר לא יוסף ושום דבר לא ייגרע, עד שעל ראש העושה אחרת עוררו קללות וצרות. אכן, אינני ירא מדבר, [אך] ירא אני שמא בסופו של דבר ניתן את

⁸⁵ זאת מצאתי לא אצל בעל הטורים אלא בפירוש רש"י על המובאה דלעיל מסנהדרין: 'במגדל הפורח באויר - מתג עליונה שלמעלה מן הלמ"ד מפני מה כפופה למטה, לשון מורי ורבי מפי השמועה'.

⁸⁶ בהערה לפני הקודמת.

⁸⁷ טודרוס אבולעפיה, אוצר הכבוד, פסחים פרק ד, ווארשא תרל"ט, יד טור ב: 'ראיתי במדרש שהיה ר' יוחנן דורש בפסוק [בר' לו 39] מהיטבאל בת מטרד ארבע מאות הלכות פסוקות' (אומנם במקבילות בספר אחר של ר' טודרוס ובספרות הזוהר מדובר גם כאן על שלוש מאות הלכות).

⁸⁸ איג'ידיוס אומר זאת בעקבות קביעתו המפורסמת של פיקו דה לה מירנדולה: 'שום חכמה אינה מוכיחה לנו את אלהותו של כריסטוס ביתר ודאות משמוכיחה אותה המאגיה והקבלה'. ראה חיים וירשובסקי, בין השיטין, הוצאת מאגנס, ירושלים תש"ן, עמ' 70. וראה עוד שם בעמ' 83-84. גם פיקו מסתמך על הדקדקנות שנהגים העבריים באותיותיהם, וקדם לו בכך רוג'ר בייקון, כמאתיים וחמישים שנה לפני איג'ידיוס.

⁸⁹ הברית החדשה, מתי ה 18 (תרגום דליץ'): 'כי אמן אומר אני לכם, עד כי יעברו השמים והארץ לא תעבור יוד אחת או קוץ אחד מן התורה עד אשר יעשה הכול'. ובוולגאטה: 'Amen quippe dico vobis, donec transeat caelum et terra, iotq unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant'.

⁹⁰ דב' יג 1 'את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תגרע ממנו'.

⁹¹ אינני יודע לאיזה מקום הכוונה בדברי נביא זה.

הדין על הדת המוזנחת. שהרי אנו אשר מבקשים כסף, אבנים טובות, עושר, הוצאות, הערכות רכוש אשר הדת שוללת, הרי נבזה את הנבואות, את התורה, את האותיות הקדושות אשר יראת השמים מצווה לאמץ.

כמעט אף אחד מן הכוהנים, עד ימי קונסטנטינוס,⁹³ לא נמלט מן החרב. אחריו פרצו פילוגים ועריצות מלכים, עד שקרולוס⁹⁴ התייצב כנגדם. לאחר זאת לא שקטו האזרחים הרומאים. נסיכים זרים לא ירשו את ביאת אותו,⁹⁵ אף על פי שגלות צרפת⁹⁶ [היתה] ברעות גדולות אלה. את הכוהנים החוזרים לעיר, כאילו עם ההכרזה על חזרתם, תפס פילוג אחרון, עצום וממושך. האל שם סוף לאסונות אלה במרטינוס.⁹⁷ גם אם נותרו זמן מה חוטים דקים של המגפות, העניין הקדוש⁹⁸ שקט אחרי פאולוס אווגניוס,⁹⁹ ואתו שקטה איטליה, זו שנלחצה במעשי טבח של כה הרבה מלחמות ברבריות, של כה רבים אשר יותר מאשר אויבים הם חיות טרף נוראות, שהותקפה פעמים כה רבות, שבמשך כה הרבה מאות נקברה ונעטפה באפרי התמוטטותה. זמן כה רב אפשר לנשום בעתות פנאי. עד אשר לאורנטיוס מדיצ'וס,¹⁰⁰ אביו של לאו העשירי, בכישרון החזיק בשלטון, ניהל בתבונה, ריסן בחכמה. ראה כמה חייבים אנו למשפחתך.¹⁰¹ זה חמש מאות שנה ועוד אלף שהכנסייה שוכנת באיטליה. כמעט אף פעם לא שקטה ממלחמות, ממהומות, מאסונות של טבח, אלא כל זמן שהמשפחה הנאורה של הרופאים¹⁰² שלך סיפקו רפואות לפצעים האכזריים והממושכים. בימי פריחת¹⁰³ לאורנטיוס, הנדיב והחכם ביותר, עוצמתה של איטליה נראתה חוזרת לחיים תחת צל האילן המאושר מכול.¹⁰⁴ איטלקים החזיקו באיטליה לראשונה בתום עידנים, אז המוזות היווניות והלטיניות הוחזרו למעמדן, אז אפלטון נעשה מוכר ללטינים,¹⁰⁵ אז חזרו לחיים אמנות המוסיקה, אז [אמנות]

⁹² אולי כוונתו לדברי ישו שהובאו לפני הערות מעטות, ונתחלף לאיג'ידיוס האוונגליון על פי מתי עם האוונגליון על פי יוחנן.

⁹³ הקיסר הרומאי שקיבל את הנצרות במאה הרביעית, ושם קץ לרדיפות כנגד הנוצרים.

⁹⁴ הוא קרל הגדול, איש המאה השמינית והתשיעית.

⁹⁵ הכוונה בוודאי ל-Otto הראשון 'הגדול' (הכתיב Otho), הוא בהשפעת שמו של הקיסר הרומאי איש המאה הראשונה), הקיסר במאה העשירית, שהחזיר גם לקיסרות וגם לכנסייה את כוחה של ימי קרל הגדול, וייסד היה גם 'רנסאנס' תרבותי.

⁹⁶ הכוונה לגלות האפיפיורות מרומי לאביניון במאה הארבע עשרה.

⁹⁷ האפיפיור מרטינוס החמישי התמנה בשנת 1417, בוועידת קונסטנץ, ששמה קץ ל'קרע המערבי', ולאנטי-אפיפיורים שקמו ברבע האחרון של המאה הארבע עשרה, עם חזרת האפיפיורים מגלות אביניון.

⁹⁸ הכוונה לכנסייה.

⁹⁹ האפיפיור אווגניוס הרביעי, עלה על כסאו אחרי מרטינוס, בשנת 1431.

¹⁰⁰ הוא לורנצו דה מדיצ'י, שליט העיר פירנצה ופטרון לרוח הרנסאנס.

¹⁰¹ המכותב גם הוא כזכור ממשפחת מדיצ'י.

¹⁰² פירוש השם 'מדיצ'י' הוא 'הרופאים'.

¹⁰³ במקור 'פלורנטי', כנראה ברמז לשם העיר פירנצה, בלטינית Florentia, שפירושו 'הפורחת'.

¹⁰⁴ אולי ברמז לשם 'לאורנטיוס' (באיטלקית: לורנצו), שכלולה בו המלה 'לאורוס' שפירושה עץ הדפנה המסמל ניצחון.

¹⁰⁵ רמז לתרגום כתבי אפלטון ללטינית על ידי מרסליו פיצינו.

המתמטיקה, אז הבנייה,¹⁰⁶ אז התחריט, אז הציור, ובסופו של דבר האומניות החופשיות הטובות. מאמין אני שבני התמותה ניעורו להבנת סודות התורה האלהית.

אכן, כל הדברים פרחו כאילו בשל לאורנטיוס בחיוניותו, וכך כשכבה כבו אתו גם הם. לאיטליה נעו בראשונה הצרפתים אחר כך הספרדים אחר כך השווייצרים והגרמנים,¹⁰⁷ ואף הופצו זרעים אלה של מלחמות ומחלוקות, עד שנראה שאבדה כל תקווה לשלוה ושלום. יתר על כן, כל עוד איננו מתרגשים כלל בשל רעות אלה, כל עוד פוערים אנו פה כלפי דברים אנושיים, אנו עוזבים את האלהיות.

[עמ' 30] האל אשר רואה שבמלחמותינו איננו חוזרים כלל להכרתנו, מפעיל [מלחמות] אחרות, מחמש את נסיך התורכים, ומוליכו לאסיה, ועושה מנצח לסוריה יהודה ומצרים,¹⁰⁸ ומחבר תחת אותו עול כמעט את כל מה שמקיף את הים שלנו.¹⁰⁹ הוא עושה אותו לבעל כוחות כה רבים, כה הרבה ממלכות הכניע לפניו, כה הרבה אימפריות, כה הרבה ארצות, כה הרבה ימים, עד שאנו רואים כבר אלכסנדר חדש, המאיים על צווארינו.¹¹⁰ אם המדינה תיכנע לפניו, אני מבין את הנקמה האלהית, ואם לא תיכנע – [אני מבין שאלה] אזהרות, שעל כל פנים האל זועם על כך שאת מה שהוא אוסר – נאהב, את מה שהוא מצווה – נזניח: את כתבי הפילוסופים הנואמים, המשוררים – נקרא, נוציא לאור, נצטט, את התורה של הנביאים הקדושים, של רוח הקודש של האל הטוב העצום – או נבזה ונלעג או לפחות נניח ונזניח.

האוונגליונים מכילים את תשועת המין האנושי, והם מקוימים בעדות השליח, ביסוד השליחים והנביאים. שכן מה שכתבו השליחים, אישרו דברי האורקל של הנביאים. אנו, את הדברים אשר ציוו השליחים, אשר [ציוו] האוונגליונים, אשר ציווה בן האל, איננו שומרים. מתעבים אנו את לשון הנביאים ורוח הקודש.

לו היו לנו לימודי אותיות בדרך כלשהי, גם באופן נדיר, גם דרך אגב. כלפי הדברים השנואים אנו תמיד ובלב שלם, כמו שאומרים, מזיעים. האיכר למד לדעת את השיטה של עבודת האדמה, המלח למד לדעת את זאת של ניווט הספינות, החייל למד לדעת את השיטה של התגוננות והכאה. סוף סוף כל יכולת שכל אחד ואחד מתגדר בה כמקצוע, אותה הוא למד לדעת, בה התאמן ביותר. אותה הוא גם מאמץ בראש וראשונה בעצמו וגם מלמד אחרים. רק זה לבדו שמתגדר במקצוע אמיתות

¹⁰⁶ hedificandi במקום aedificandi (וכך במלה משורש זה גם להלן בעמ' 37)

¹⁰⁷ בראשית המאה השש עשרה היתה איטליה זירת קרבות בין מלכי צרפת וספרד, הקיסרות הגרמנית ועוד.

¹⁰⁸ הסולטאן העותומאני סלים הראשון כבש את סוריה, ארץ ישראל ומצרים מיד הממלוכים בשנת 1516, כשנה לפני כתיבת הספרון שלפנינו.

¹⁰⁹ 'הים שלנו' (mare nostrum) כך כינו הרומאים בימי האימפריה העתיקה שלהם את הים התיכון.

¹¹⁰ אלכסנדר נזכר גם להלן, בעמ' 31, וראה הערתי שם.

האמונה, לא למד להכיר את יסודות האמונה. הוא דוחה את כתבי השליחים והנביאים, או [כאילו] אין שום לימודי אותיות או שהם זרים לנביאים ולשליחים.

יינו, לפי עדות ישעיהו, מהול במים, כלל אין להגישו על שולחן¹¹¹ ה', כל הכסף הפך סיגים.¹¹² או שאת [הכתבים] שלנו איננו קוראים, או אלא אם כן הם מרוחים גם בדבר של דיסציפלינה אויבת וגם במררה של רעל שחור. אותה טהרה של דוקטרינה, ישרות, כנות אשר פעם הייתה נשאבת מן המקורות הצלולים של רוח הקודש, עתה או יבשה לגמרי או זורמת עכורה מבוך.

אם מאמינים הם [הנוצרים] לכנסייה ולסופרי הכנסייה, ישמעו נא את אוגוסטינוס, אשר בספר, שנתן לו את הכותרת 'אודות הדוקטרינה הנוצרית', מצווה שהשוקד על הדברים הקדושים ילמד בשלמות את לשון הנביאים, שבאמצעותה יוכלו להיפתר בקלות בעיות לאין מספר.¹¹³ ישמעו נא את הירונימוס¹¹⁴ הקורא בכל מקום, שבכל מקום מורה לזה, לאלה אשר חפצים לשאוב מן המעיינות האלוהיים, לא ללקלק כמו כלבה מצרית מן הנילוס, ולא לגעת, כמו שאומרים, בשפתיים העליונות, אלא לשאוב בשלמות ממעמקים, לקרוא את כתבי הנביאים בשפתם שלהם. מי שיעשו אחרת, [לדעתו] אינם יכולים שלא למעוד פעמים רבות, ולהיקלע לשגיאות חוזרות ונשנות.

ישמעו נא, אם הם מתרגשים פחות מדי מדברים קדושים, את הפילוסופים, אבל אותם שאינם חסרי יראת שמים, ואינם אויבי האלהות וההשגחה. ישמעו נא את ימבליכוס, כותב המיסטריות, שאמר שהיוונים ביטלו את הדת, או לפחות הקטינו אותה בהרבה, כי בהיותם נלהבים יותר מדי לחידוש ולברק שלהם, עיוותו את הלשונות הקדושות [31] כברבריות, והשחיתו את הדברים המסורים מאת האל עצמו. שינו דברים שהיו בבחינת אל-געת.¹¹⁵

¹¹¹ במקום in mensa צ"ל in mensa.

¹¹² יש' א 22: 'כספך היה לסיגים סבאך מהול במים'.

¹¹³ הכוונה לקטע זה:

Augustinus, *De Doctrina Christiana*, II 11 (PL vol. 34 col. 0042): 'Contra ignota signa propria magnum remedium est linguarum cognitio. Et latinae quidem linguae homines, quos nunc instruendos suscepimus, duabus aliis ad Scripturarum divinarum cognitionem opus habent, hebraea scilicet et graeca [...]'.

תרגום: 'נגד סימנים מיוחדים שאינם ידועים רפואה גדולה היא הכרת לשונות. אכן גם אנשי הלשון הלטינית, שאותם לקחנו על עצמנו ללמד, לשם הבנת הכתבים האלהיים יש להם צורך בשתי לשונות אחרות, כלומר בעברית וביוונית [...]'. דומה שאיג'ידיוס מפרז בהצגת עמדתו של אוגוסטינוס, התיאולוג הנוצרי הנודע איש המאה הרביעית והחמישית ופטרון המסדר שבראשו עמד איג'ידיוס. ספק הוא אם אוגוסטינוס בעצמו ידע הרבה מן השפה העברית.

¹¹⁴ הקדוש הנוצרי הירונימוס, איש המאה הרביעית והחמישית לספירת הנוצרים, היה פרשן ומתרגם התנ"ך ללטינית מן המקור העברי (תרגום הוולגאטה). והוא אכן הטיף לידיעת העברית, כתנאי לאמת שבכתוב (Hebraica veritas).

הוא חיבר אף איגרת על סודות האותיות העבריות: ראה לעיל בהערה לעמ' 25.

¹¹⁵ ראה: lamblichus, *On the mysteries*, Clarke, Dillon, Hershbell (eds.), Atlanta 2003, pp. 300, 310. כך זה מכיל את הטקסט היווני עם תרגום אנגלי, מבוא והערות. איג'ידיוס מפרז בהצגת עמדתו של יאמבליכוס, הפילוסוף הנאו-אפלטוני, פגאני סורי איש המאה השלישית והרביעית לספירה, כפי שעשה בנוגע לעמדת אוגוסטינוס.

ולבסוף ישמעו נא את רוח הקודש, שאינה יכול לסבול תרגום מלים סודיות מסוימות לשפה חיצונית וכה זרה עד שהיא בבחינת ברברית. אפילו בתורה החדשה,¹¹⁶ גם בה איננה [יכולה לסבול] אלא שיישמרו הן בלתי מקולקלות. כגון צבאות, הושענא, אלי אלי, הללויה ואחרות מסוג זה.¹¹⁷

באמצעות מלים רבות [פועלת היא], שכולן חייבות לרגש, גם אותנו, את אלה אשר רוצים לחקור ביסודיות ולדעת שהדברים הקדושים נמסרו לא לשימוש שטחי אלא עמוק, וגם אתכם,¹¹⁸ שהאל הפקיד מכל העולם שתשמרו שלמה את רעייתו,¹¹⁹ שתתקנו את העניינים האנושיים, את האלהיים תייסדו; אם משהו הוחדר בלי משים לדברים הקדושים – תכרתו זאת. אם משהו נשחק, מנזק של זמן או הזנחה - תשיבוהו על כנו.

וכך אתה,¹²⁰ אשר ללאו העשירי הכהן הגדול כפי שאתה מקושר ביותר בדם כך גם מתאים ביותר וחביב בשאיפה בשקידה באופי בדאגה, יקר ביותר ללבו באהבה, ומקובל ביותר בנאמנות, עליך להשקיע מאמץ, כשמתאפשר הדבר בשעת העיסוקים הכל-כך חשובים, כדי שישמע [האפיפיור] את האל הקורא, שכאילו באמצעות הדברים אשר הוא עושה, מדבר בשטף ומזהיר.

[האל] אשר איזה דבר אחר יש לחשוב שרצה לעצמו, בשעה שבחר את הבישוף¹²¹ החכם ביותר, חוץ מאשר שישקול בדעתו, בעיקר באמצעות חכמתו שלו [של האל], למען ענייני הכנסייה והדברים הקדושים? למה [בחר האל] את העדין ביותר, המבוית ביותר, הנוטה חסד ביותר, אם לא כדי להעניק לעמים למדינות, לעדריו, שעות פנאי, מנוחה, שלווה?

למה [בחר האל את] בעל היכולת הגדולה ביותר, שנולד במקום הגבוה ביותר, ברוכשו, עם הסמכות האפיפיורית, גם את אתרוריה,¹²² שהובא לפסגה כזאת של ארמון מעלתו באמצעות הדאגה, המלים והתפילות של אלהים ואנשים, - כדי שאת המלחמות, חורבן העמים, יעביר מעל אנשיו אל האויב, ואת אלכסנדר החדש,¹²³ המאיים על ראשנו, יסיר. לשם מה החיים הכל-כך מזהירים קדושים

¹¹⁶ = בברית החדשה.

¹¹⁷ הכוונה למלים עבריות שמצויות בשפתן המקורית בתעתיק בתוך הטקסט היווני של הברית החדשה.

¹¹⁸ הכוונה למשפחת המדיצ'ים שעליה נמנה המכותב, האפיפיור לעתיד, וכן האפיפיור המכהן.

¹¹⁹ הכוונה לכנסייה.

¹²⁰ המכותב, יוליוס דה מדיצ'יס, בן דודו של האפיפיור.

¹²¹ האפיפיור, הוא בישוף רומי.

¹²² לאו העשירי העביר לשליטתו ערים אחדות באיטליה. וגם אם הציון 'אתרוריה' (בכתיב Ethruria) אינו מדויק

מבחינה גיאוגרפית, איננו מקרי. כי לכיבוש ארץ האטרוסקים בידי האפיפיור יש בוודאי משמעות סמלית אצל

איג'ידיוס, כי לדעתו האטרוסקים שימשו גשר בין העבריים לרומאים. ראה להלן בעמוד 45 ובהערה שם.

¹²³ הוא נזכר גם לעיל בעמ' 30, ושם נראה שהכוונה לסולטאן התורכי. אך אולי הכוונה (גם?) ללותר שפרסם את

התיזות המרדניות שלו בשנת 1517, היא השנה שנכתב הספר שלפנינו. אלכסנדר הישן הנרמז כאן לשם השוואה,

הוא לכאורה אלכסנדר מוקדון, אך אולי הכוונה לאפיפיור הידוע לשמצה אלכסנדר הששי (בורג'ה), שכיהן בשנים

1492-1503.

וחסודים, אלא כדי שיחזירו את הצאן לרועה, את הכנסייה לאפיפיור, את העמים הדומים מאוד [זה לזה] אל הנסיך.¹²⁴

ולבסוף למה [בחר האל באדם] כה מלומד באומניות הטובות, ביוונית ולטינית, אלא כדי שיכיר מחדש את הדברים הקדושים כעד של כבוד. ומה שאחרים באמצעות עצמם לא יכלו לדעת, הוא אשר ניחן בכשרון כה גדול בלמדנות וביכולת שיפוט, יעריך מחדש, יכיר, יתקן.

ומאחר שהגיעו הדברים לידי כך, והישות [הכנסייה] התמוטטה אל הזנחה זו, שלא רק [מלים] אחרות עד אין מספר, אלא, כפי שאמרנו, אפילו לא את עצם השם ישו,¹²⁵ הקדוש ביותר מכל השמות, אפיפיור גדול ומעולה כזה אינו מצווה שנדע או לכתוב או להעתיק, - אם הוא יסבור ש[ללמוד] את כל השפה זה קשה, בכל זאת [ידע] שדבר פשוט ביותר וקל מכולם הוא ללמוד עשרים ושתיים אותיות אלה, עמל של שעה אחת.

או אם בהיותנו כה עדינים אפילו זאת לא נוכל, על כל פנים שלוש או שתי אותיות שיוסיף ללטיניות: 'ה ח ע' – הא חית עין, כאשר הדברים האלהיים נכתבים, נקראים ומתפרשים. [אותיות] נורא הכרחיות¹²⁶ יצרו אותם שמניתי לעיל – אפיכארמוס פאלאמדס סימונידס. [אך] לא באותה הכרחיות, לא לשם שמירת דבר קדוש. לא רועי עמים [היו הם], לא כוהנים. למה לאלה נכנע הכהן שלנו, האריה¹²⁷? דברים אלה לאחר נחטפו לא השיב אל הקודשים, את שנתעוותו לא יישר, את בעלי המום לא העמיד על בוריים, את הטעויות של שינוי כה גדול לא תיקן, את הניזוקים במחיר כה גדול לא השיב אל מכונם.

הכהן הקדוש ומקודש שלנו נזכר לעתים קרובות בדברי האורקל: זוכר אני "רהב" [במקור: Raab] ובבל.¹²⁸ כל אנשינו מבינים ש-Raab היא הזונה המפורסמת בספר יהושע [רחב]. ואף זה אינו פגם בשעה שהוא כתוב באותן אותיות, אם הן בשפה היוונית או הלטינית, שהן בעלות מום וקטועות, וברבריות ביחס לדברים האלוהיים. אבל באותה לשון קדושה, שבה נמסרו שתי התורות, הישנה על-ידי משה [עמ' 32] על הלוחות לעם, והחדשה על-ידי כריסטוס בדיבור לתלמידים, לא באותן אותיות נכתבה Raab [כלומר: רחב] הזונה. שהיא באמצעות חת פירושה רחב, ו-Raab [כלומר רהב]

¹²⁴ הקיסר הרומי הקדוש?

¹²⁵ כוונתו כנראה לבעיה שמציבה האות ע, החסרה בלטינית, המצויה בסוף השם ישוע. עוד על חוסר היכולת של האריסטוטלים הכנסייתיים אפילו לכתוב ולהגות את שמו של ישו, ראה בתוספת שהדפיס סקרה בסוף הקדמת החיבור, בהערה 37 בעמוד 33.

¹²⁶ בוודאי צריך להיות necessarias במקום necessarios.

¹²⁷ במקור LEO (באותיות גדולות), וזה גם שמו של האפיפיור.

¹²⁸ תה' פז 4 'אזכיר רהב ובבל'. וכך הוא בתרגום הוולגאטה שלפי השבעים.

בתהלים באמצעות הא פירושה גאווה ומצרים. כפי שישעיה עצמו מעיד [נ"א: מפרש].¹²⁹ זוכר אני, אומר [בעל התהלים], מצרים ובבל, ואם שני העמים היו אויבים ליעקב, שניהם היכוהו, שניהם החזירוהו לעבדות ולחצוהו. דבר מעין זה [אפשר] למצוא, שכן [מצינו] שש מאות בלבד, אבל [גם] אלה אשר שום אדם אינו יכול לספור.¹³⁰

מדברים אלה נגלה בבירור שבלי הכרה של אותיות אלה אי אפשר להתייחס לדברים הקדושים או להתיר את קשריהם. ברוב המקרים [אי-אפשר] שלא יפלו טעויות, לא בלי צחוק עצום של אויבינו,¹³¹ אשר בגלל דברים אלה ייהפכו לנוקשים יותר בעקשנות המיוחדת להם, כאשר הם פוסקים שאנו איננו יכולים להבין מהתורה שום דבר אמתי, שום דבר נכון. שהרי אנחנו מתנדדים, כמו שאומרים, כבר על הסף בעצמו, כשאנו עצמנו נמצאים בראשיות הילדותיות, ואיננו מחזיקים ביסודות הראשונים של התורה, אשר בדרך כלל אינם נעלמים אפילו מאותו ילד, ששהה ולו שעה אחת תחת השבט [של המלמד].

אנכי כתבתי אותיות אלה, שאותן סברתי להקדיש לשמך, במיוחד בזמן זה, שבו אל לאו העשירי כלדים הביאו את אותיותיהם מאסיה.¹³² אחרים הדפיסו בספר תהלים אותיות ערביות, דבר שלא נראה קודם בשום מאה, ונשמר אז לזיכרון לכבוד אושרו של לאו.¹³³ כאילו באמצעות טיפוח מקושט ביותר של הלשונות הנאות ביותר, ייזקפו לזכותו ידיעה, מסירה ותיקון של לשונות אחרות, שהן או

¹²⁹ יש' ל 7: 'ומצרים הבל וריק יעזרו לכן קראתי לזאת רהב הם שבת'. 'רהב' הוא שמו של שר של מצרים בספרות חז"ל.

¹³⁰ המספר שש מאות משמש בלטינית גם כציון למספר גדול מאוד בלתי מוגדר. איג'דיוס מביא זאת ככל הנראה כדוגמה לתופעה הלשונית שפרט משמש בה לציון כלל, כדי להסביר על ידה איך המלה הכללית 'רהב', שפירושה גאווה, מציינת גם את מצרים, שהיא מקרה מסוים של התגלות גאווה.
¹³¹ הכוונה ליהודים.

¹³² על זימון הכלדים (כנראה מארונים מלבנון) לרומי על ידי לאו העשירי, לצורך הדפסת הברית החדשה בסורית (בגלל הסברה שהנוסח הסורי הוא הנוסח המקורי של הברית החדשה) ראה הערת המהדיר סקרה כאן, וראה גם לעיל עמ' 27 בהערה. ואוסיף שעל מאורע זה מספר גם ר' אליהו בחור, וגם הוא לומד מהם ענייני לשון. ראה בהקדמתו לספר מסורת המסורת, ונציה רצ"ח, עמ' כג-כד: 'בהיותי ברומי ראיתי והנה שלשה אנשים כלדאים באו ממדינת פריטי יואן [ראה להלן] אשר אפיפיור ליאון העשירי שלח אחריהם והם היו יודעי ספר ולשון כשדים לשונם ההמוני הוא לשון ערבי [כך צריך להיות לפי דפוס באזל רצ"ט, גליון ה 5. ובדפוס ונציה בטעות: עברי] אבל הלשון המיוחד להם שבו נכתבו ספריהם וכל האוונגליון הנוצרית הוא להם בלשון הזה והוא לשון כשדים הנקרא גם כן ארמי או בבלי או אשורי או כלדאי או טורסאי [כנראה צ"ל: סורסאי] או תרגום הרי שבע שמות נקראו לו ולכך שלח האפיפיור אחריה' להגיה מספריה' ספרי אוונגליון' שלו הכתוב לשון לטיני'.
פריטי יואן הוא פֶרְסֶטֶר או פרביסטר יוחנן, מלך אגדי נוצרי מזרחי גדול, שאיגרת משמו לקיסר ביזנץ לאפיפיור ולאחרים זויפה בלטינית במאה השתים עשרה. ממקום שלטונו בהודו ובפרס, העבירה אותו האגדה גם לאתיופיה, וכמלך אתיופיה נחשב הוא גם בסיפור דוד הראובני. ממלכתו היא בבחינת המקבילה הנוצרית של סיפור עשרת השבטים, והאגדה היהודית הפכה אותו גם למעיד עליהם. ראה למשל שלשלת הקבלה לגדליה אבן יחיה, ונציה שמ"ז, עמ' 198.

ההסתמכות על כשדים אלה בענייני לשון מעלה על הדעת את האפשרות שאליהו בחור הוא גם מחבר 'ביאור המלים הזרות שבספר הזוהר', כי גם חיבור זה מביא ראייה על פירוש מלה ארמית ('בוציצא דקרדינותא') בלשון 'קבלת' מכשדי א' [חד]. ראה מהדורת חיבור זה מאת בועז הוס, קבלה א (תשנ"ו), עמ' 174.
¹³³ בתוך *Octaplum psalterii* שהוקדש ללאו העשירי. ראה בהערת המהדיר פרנסואה סקרה.

קדושות או מאוד מוכרות כקדושות. שיוסיף אותיות אלה, הנחוצות לנו, כאילו בשעה שהאל מורה דברים אלה.

הדת אינה מובנת בתורה שלה. כשאיננה מובנת [עמ' 33] היא מוזנחת; כשהיא מוזנחת היא נעזבת; בהיעזבה נסוגה היא אל האויב. אותו מנשאת היא מעל כל בני תמותה, בהיותו מחומש בכוחות שאי אפשר לעמוד בפניהם. היא מושכת אותו אלינו, ודרכו [אותנו] החוצה.¹³⁴ ושוב באמצעות אדונים אחרים לוקחת היא את נקמתה. שכן מקללת היא אותנו, כמו שאנו אומרים, 'בקללות של הטרגדיה'¹³⁵ = בקללות של הטרגדיה, אשר משום כך יש להיזהר מהן בזהירות יתר, שכן, כפי שאנו קוראים לאור מנורה וְנוֹסִינִית,¹³⁶ קללה נוראה היא, ובמיוחד זו אשר נעשית מתוך הדת עצמה, ולא תרוצה על ידי כל הקרבנות.

וכך אתם שימו לב לדברים אלה. את אלה תתקנו. את פצעי הדת הללו בחכמתכם תרפאו. על כל פנים סוף סוף כל משפחות שאר בני תמותה התנסו בתקווה זו שהתמשכה לשווא. בתוכנית להשבת הישועה, [הדת] גם הציגה את עצמה כניתנת לריפוי, וגם קראה לרופאים¹³⁷ שתבואו לעזרתה כמו לעזרת מי שעומדת למות בקרוב. מעתה בהיותה מחומשת מכריחה היא ומדרבנת את הממאנים, מעתה כלפי הרוצים פונה היא בדברים, מפצירה ומשביעה.

¹³⁴ אולי כוונתו כאן לאו דווקא ליהודים אלא בעיקר להתפשטות העותומאנית, שאימה מאוד על אירופה באותה שעה, והאפיפיור ביקש לערוך מסע צלב נגדה. איג'ידיוס מקשר זאת לעניינו, מאחר שהמוסלמים כתבו באותיות ערביות, המכילות גם את האותיות הגרוניות. האותיות הערביות נזכרו אכן לעיל בפסקה הקודמת.
¹³⁵ מלים אלה כתובות כאן ביוונית, ואחר כך מתורגמות ללטינית. הכוונה לקללות נמרצות, כדוגמת אלה המצויות בטרגדיות היווניות, והמציינות את גורלו הקשה של המקולל, שנגזר עליו מעצם הווייתו.
¹³⁶ כלומר לאור מנורה הדומה למנורה של הוראטיוס (Horatius), המשורר הרומי איש המאה הראשונה לפני הספירה), שנולד בעיר וְנוֹסִינִית באיטליה הדרומית, וכתב את שיריו בלילה. מקור הביטוי אצל יובנאליס (luvenalis), הסטיריקן הרומי איש המאה השנייה לספירה), סטירה ראשונה שורה 51: haec ego non credam Venusina digna, lucerna? ובתרגום רחל בירנבאום: 'כלום אלה לא אחשוב הולמים עשית של הוראטיוס?' (יובנאליס, הסטירות, מוסד ביאליק, ירושלים תשס"ג, עמ' 40). יובנאליס מדבר על תופעות שליליות בחברה, שכמותן האיר גם הורטיוס בשיריו, ובמשמעות זו משתמש במליצה זו גם איג'ידיוס כאן.
¹³⁷ במקור Medicos שפירושו גם 'לרופאים' וגם 'לבני משפחת מדיצי'."

[35] קדמוני היהודים טוענים שאת האותיות קיבל משה מפי "גבורה",¹³⁸ שהיא האש.¹³⁹ ארבע אותיות ראשונות קדושות הן, שבהן מראה הוא את עצמו, ואת שאר השמות הוא קורא כינויים, שבהם הוא מודיע את גבורת מעשיו לעמו.¹⁴⁰ אלה אומנם אינן יכולות להילמד, אלא אם כן יובנו כצורות האל,¹⁴¹ אשר עשרה מספרים הם.¹⁴² מהארמים והעבריים, הספירות¹⁴³ גם מידות נקראות.¹⁴⁴ אחד השמות תופס פיתאגורס¹⁴⁵ ואת השני אפלטון, והוא נהג לקרוא להן גם אידאות, כלומר גם צורות וגם מידות של הדברים.¹⁴⁶

עשרה איברים נמנים בשיר השירים, במקום שמובן אותו מספר סודי.¹⁴⁷ השלוש הנעלות ביותר באל עצמו יוצרות את העולם העליון, אחריהן נמשכות אחר כך שבע, אשר מייסדות את העולם האמצעי, שדרכו נולד זה האחרון החושי. יהי השילוש הראשון, הגבוה ביותר בבחינת ראש פה צוואר, השני: יד ימין יד שמאל חזה, השלישי: שתי השוקיים והחיבור ביניהן אל שער הערוה.¹⁴⁸ אחרי אלה, השלושה מניחים במקום קצה השילוש את העשירית המקציבה את כל דבריהם שהוחלט עליהם בשילושם אלה.¹⁴⁹

השילוש הראשון אלהי ביותר הוא בתוכו הוא, אין דבר שאינו ראוי לו. שני השילושים הבאים הם כמו אותם דברים שאנשינו קוראים להם תארים ותכונות של העליונים, אשר משגיחים על העולם כדי להולידו, לדאוג לו ולנהלו.

דברים אלה הידקתי בקיצור נמרץ. יש לבחון [את הדבר] במקומו באופן נרחב יותר. חוץ מאלה בחלקן של אותן עשר עולים הרבה שמות: של סגולות טובות, של יכולות, של פעולות האל. והן

¹³⁸ השווה בבלי, עירובין נד ע"ב: 'משה למד מפי הגבורה'. שם אומנם לא מדובר דווקא על אותיות, אך את מוצאן האלהי של אלה מזכיר התלמוד במקומות אחדים, כגון בבלי, שבת קד ע"א; סנהדרין כב ע"א.

¹³⁹ לפי דב' ד' 12; 15; 33; 36; ה' 4; 19; 21; 23; ט' 10; י' 4. לפי הקבלה האש מייצגת את ספירת גבורה.

¹⁴⁰ לפי תה' קיא' 6, בדיוק כנוסח תרגום הוולגאטה שלפי תרגום השבעים. ההשקפה ששם הוי"ה בלבד מציין את עצם האלהות ושאר השמות מתארים את פעולותיה, מבוטאת למשל בספר מורה נבוכים לרמב"ם, ח"א פרק סא. בהקדמת ספר התמונה, שעליו הוא מסתמך בהמשך (לעמבערג תרנ"ב, א ע"א), מכונות הספירות והאותיות 'תארי כח פעולות'.¹⁴¹ במקור: *formae*. הספירות מתוארות כ'צורות' האל בספר הבהיר סעיף 116 (לפי מהדורת אברמס).

¹⁴² במקור: *numeri*. הספירות פירושו מספרים בספר יצירה פרק א.

¹⁴³ במקור: *numerationes*. צורה לטינית זו מתרגמת גם את הגוון של שם פעולה המצוי במלה 'ספירות'.

¹⁴⁴ בלטינית *mensurae*. הכינוי 'מידות' לספירות רגיל בספרות הקבלה. כך למשל הפרק הרביעי של ספר מערכת האלהות, שעניינו שמות הספירות, נקרא 'מערכת שמות המדות' (מערכת האלהות, מנטובה שי"ח, מט ע"ב).

¹⁴⁵ הכוונה למספרים (ביוונית *a0riqmoi*), שהם יסוד המציאות בתורה הפיתגוראית.

¹⁴⁶ האידאות (ביוונית *i0de/ai*), הן המהוות לפי אפלטון את העולם העליון, ואידאה פירושה צורה. האידאה מזדהה אצל אפלטון לעתים גם עם מידה או סגולה טובה (ביוונית *a0reth*). והשוה דברי איג'ידיוס להלן בעמוד 44.

¹⁴⁷ הכוונה אולי לתיאור הדוד בשה"ש ה' 11-16. שם נמנים כמדומה תשעה איברים, אך אולי יש להוסיף עוד אחד הכלול את כולם: 'וכלו מחמדים'.

¹⁴⁸ במקור: *pecten*, משמעות זו נודעת אף היא למלה זו, שפירושה הראשון – מסרק. אומנם במילונים המלה היא ממין זכר, וכאן נוטה כנוטרום. דומה שהכוונה האמתית כאן היא לאבר הזכר.

¹⁴⁹ חלוקת משולשת כזאת של הספירות רגילה בספרות הקבלה, ומצויה כבר בספר הבהיר, ראה למשל (מהדורת אברמס) סעיפים 95, 116, 124.

מושוות פעם ליסודות: למים לאש לרוח,¹⁵⁰ פעם לאברים, כפי שתיארנו, פעם לאבות: לאברהם ליצחק ליעקב לדוד,¹⁵¹ פעם לקישוטי המשכן, פעם או לחלקים או לכלים.¹⁵² לכאן הקדמונים ממצים את כל התיאולוגיה.

עשר אלה הן כוחות אלהיים, מעשרה שמות אלהיים אשר כתובים במקומות רבים בתורה,¹⁵³ ועד עתה לא פורשו לאף אחד מן הנוצרים. הם נכתבו על ידי ארמים¹⁵⁴ בספרים לאין מספר. [שמות] אשר אי אפשר להבינם באופן פנימי, אלא אם כן יובנו על ידי חוקרי כתבי הקודש כעץ החיים ואותו של דעת טוב ורע,¹⁵⁵ אשר מורכב עשרה ענפים. כמו כן סומנו עשרת המספרים באותיות שנמסרו מהאל למשה,¹⁵⁶ [עמ' 36] את צורותיהם וחלקיהם מפקידים אתם עתה [בידי] שייאספו בקיצור ככל האפשר.

על אלה מצוי ספר, אשר כותרתו היא "ספר תמונות", ספר תמונות.¹⁵⁷ הוא אומנם בוחן באופן נרחב ביותר את הסודות הגנוזים. בעוטפי לכם, כי כך אתם מצווים, אותם כולם בשתיקה קדושה, מסכם אני בהידוק רק את הצורות של האותיות הקדושות של אותה שפה קדושה, אשר במוסרו את שתי התורות, את ההיא האל למשה ואת זאת בן האל לשליחים, בה דיבר [אלהים ובנו].

'א' אלף מזדמנת כאות הראשונה, אשר היא אחת פשוטה, אשר בהיותה כך, מורכבת היא משלושה: מואו באמצע ושני יודים.¹⁵⁸ הארמים מבקשים לציין את השילוש הראשון הזה, אשר מאחר שאין לו מקור ממקום אחר, והוא ממוקם במקום הראשון, הופך הוא לכל הדברים מקור ומעיין. אם מתבונן אתה באות, גם יחידה היא וגם פשוטה, כמו בשעה שאתה מאזין לשילוש ולמספר בעניינים האלהיים, היית חושב שאין שום דבר מוצק, אין דבר מדובק,¹⁵⁹ ולא שום דבר חוץ מאשר פשוט מאוד בתכלית הפשיטות. אבל יש שלוש באותה אות: ואז כעין זו אשר ממנה נתלים האחרים; שני יודים, אשר ממנה נאצלים והם בחיקה. מחוברים לגמרי באותה מהות. לא כמו דברים אחרים הנולדים בתוכנו נפרדים, ונבדלים בעניין, כפי שאומרים [נ"א: מלמדים] אנשינו. אין הם נבדלים לא בישות ולא

¹⁵⁰ סימבוליקה זו רגילה בקבלה. מים, אש ורוח הן הספירות חסד גבורה ותפארת. ראה על כך בסוף מאמרי 'מידותיו של האלהים', בספרי עלילות אלהים, עמ' 151-157.

¹⁵¹ על חסד, גבורה ותפארת כאברהם, יצחק ויעקב, ראה שם. דוד כמדת המלכות רגיל ביותר בספרות הקבלה, ראה במאמרי 'יחי המלך', ספר היובל לאביעזר רביצקי (בדפוס).

¹⁵² הקבלת המשכן וכליו לעולם העליון שבדמות עשר ספירות אכן רגילה בספרות הקבלה.

¹⁵³ ספריו של ר' יוסף ג'יקטיליה, שער צדק ושערי אורה, מחולקים כל אחד לעשרה פרקים, שכל אחד מהם מוקדש לאחד משמות הקודש, וזה מפורש שם על אחת מעשר הספירות.

¹⁵⁴ הכינוי ארמים משמש בכל הספרון שלפנינו ככינוי למקובלים הכותבים בלשון העברית, ראה בהערה לעמוד 26 דלעיל.

¹⁵⁵ שני עצי גם עדין נכללים כאן באילן אחד. תיאור הספירות בדמות אילן שכיח ביותר בספרות הקבלה.

¹⁵⁶ הכוונה כנראה לצורת סימון המספרים בעברית באמצעות אותיות האלף-בית. כזכור לדעת איג'ידיוס האותיות ניתנו למשה מפי הגבורה (לעיל עמ' 35).

¹⁵⁷ הכוונה לספר שנקרא בדרך כלל ספר התמונה. הוא מכיל שלושה פירושים קבליים שונים על כל אותיות האלף בית, לפני כל פירוש כזה, הנקרא תמונה, יש הקדמה, והוא מכיל גם דיגרסיות ארוכות, הדנות בעניינים שונים. ברוב כתבי היד והדפוסים של הספר מצוי גם פירוש, וגם בו משתמש איג'ידיוס (ראה דוגמאות לכך בהערה לעמ' 37, 38, 53, 54). הספר נכתב כנראה במאה הארבע-עשרה, אך לא נדפס עד סוף המאה השמונה עשרה (קארעץ תקמ"ד), וזאת כנראה משום שחלק מגדולי המקובלים (ובראשם האר"י הקדוש) התייחסו בהסתייגות לספר זה, ובעיקר לנוסח המיוחד של תורת השמיטות שהוא נוקט. בהערותי מפנה אני לדפוס המצוי של הספר, לעמבערג תרנ"ב (דפוס צילום בישראל תשל"ב), ומציין גם את מספר התמונה והאות הנידונה.

¹⁵⁸ ספר התמונה, תמונה ראשונה, א (א ע"ב): 'וצורה של א' שני יודין ו' ביניהן'.

¹⁵⁹ צ"ל coagmentati במקום coagmentati.

בסגולה ולא במקום. אומרים כמו הארון בין הכרובים.¹⁶⁰ עניין שאוריגנס הוא היחיד מבינינו שחש בריחו, כשהוא מפנה לאותו סוד.¹⁶¹ שני שרפים שהיו קוראים זה אל זה.¹⁶² במקום שבאופן כזה באמצעות המיסתורין המופלא נשמרת גם האחדות וגם הנבדלות של השילוש הראשון, מקודשת היא במשמעות מתאימה ביותר לאות הראשונה.

לא לה אוסיף את סוד השם הגדול, המספר עשרים ושש,¹⁶³ שאות זו יוצרת בשלושת חלקיה, גובה השם הראשון. לפיכך האל בעומדו לומר למשה את שמו הגדול, מה שלא עשה לאף אחד מן האבות, השתמש תחלה באות עליונה זו, כאשר הוא אומר 'אהיה', אסבול את כוח [האויב].¹⁶⁴ [אני מוסיף זאת] בהשמיטי דברים אחרים שנמסרו לזיכרון אודות אות זאת, אשר לבארם שום כרך לא יוכל להספיק.

איני יכול לפסוח על כך, שמאחר שאות זו יחידה היא רגיל היה שישתמשו בה [לציון] הישות, מאחר שמשלושה [היא מורכבת ישתמשו בה] לאל ולשילוש, מאחר שראשונה היא – לראשית שאין לה ראשית, כלומר לאב עצמו.

'ב' אומר מחבר ספר זה, היא השמיטה של החכמה העליונה. בתה הבכורה של האלף הראשונה, אשר זה עתה פירשנוה. במלים אלה משתמש השליח שלנו, המלא באור חכמה, שחכמה זו היא הבכורה של כל בריאה.¹⁶⁵

את חלקי אות זו עושים שניים, דו, דלת ואו. וואו במספר האלהי מציינת שש, אשר נקרא חָזָה ותפארת. [עמ' 37] את שם השמש נחל לחלקו. דלת אשר מציינת דלת,¹⁶⁶ היא שם העשירית, אשר היא שער הבית, ונקראת שומרת השער.¹⁶⁷ זהו שאומר התאולוג מחבר הספר הזה: בית היא בית תפארת.¹⁶⁸ כלומר בית השמש. אשר בשם אחר מכונה ירח.¹⁶⁹

¹⁶⁰ לפי בבלי, יומא כא ע"א: 'מקום ארון אינו מן המדה [...] כרובים בנס היו עומדים'. עניין הכרובים מושווה לאות אלף בכמה מקומות בספר התמונה. תמונה שניה אות א (י ע"ב): 'אלף מורה כתר [...] וציורו כולל שנים כרובים זהב והקול בתוֹך כעניין ו' קולות מקול אחד'. תמונה שלישית אות א (לד ע"ב) 'כל זה מצויר כח אות האלף אשר מצויר ענין הכרובים מראה עליונים ותחתונים'. ועוד.

¹⁶¹ אוריגנס מפרש את המלה 'כרובים', כ'המון החכמה', *multitudo scientiae* בלטינית. פירוש זה נמצא בקטע שאבד במקורו היווני ונמצא רק בתרגום לטיני: *Origenes, In Numeros Homilia V 5* (נדפס בתוך J. P. Migne, *Patrologia Graeca*, vol 12 (1862), col. 606). בהקדמתו לשיר השירים מזכיר אוריגנס בין הקטעים האיזוטריים שבמקרא את 'תחילותיו של ספר יחזקאל, שבהן מזכרים הכרובים'. הקטע אבד במקורו היווני, ומצוי בתרגום לטיני של רופינוס: *'Originis in Canticum Cantorum Prologus interprete Rufino'*, in: *Patrologia Graeca* (ed. J. P. Migne), XIII (Paris 1862). col. 63-64.

¹⁶² יש' ו 2-3: 'שרפים עומדים ממעל לו [...] וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש'.
¹⁶³ זה מצוי לפירוש הנדפס בשולי ספר התמונה, תמונה א אות א, א ע"ב: 'והאלף עצמה שהיא רומז בחשבון ר"ו היא מידת התפארת'. 26 הוא ערכו בגימטרייה של שם הוי"ה.

¹⁶⁴ לפי פירוש רש"י לשמות ג 14: "'אהיה אשר אהיה" - אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכות'.

¹⁶⁵ איגרת פולוס השליח אל הקולסים, א 15 (תרגום דליץ'): 'והוא צלם האלהים הנעלם ובכור כל נברא'. ובוולגאטה: *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae*.

¹⁶⁶ כתוב *hostium* במקום *ostium*. זה הכתיב הרגיל גם להלן, וגם בדיון באות דלת.

¹⁶⁷ בנדפס *hostiaria* במקום *ostiaria*.

¹⁶⁸ ספר התמונה, תמונה ראשונה, ב (א ע"ב): 'ב צורתה מורה שני מדות והוא דלת ואו, והיא נתיבות חכמה עלאה ותתאה והיא בית לתפארת'.

¹⁶⁹ הספירה העשירית, מלכות, נקראת ירח, והיא ביתו של השמש כיוון שהיא מקבלת את אורו.

אך משעמם ומעיק לעבור בחטף דרך [כתבים] אלה, אשר [נראה] שבקושי מתגלים ונחפרים אל האור; אפשר היה [ללמוד זאת] בנוחות בעזרת כרכים רבים מאוד. מי היה מאמין, שבמקום שאנו אומרים: חכמה בנתה לה בית, האמת העברית, שאליה יש לפנות לפי עדות הירונימוס¹⁷⁰ ואוגוסטינוס,¹⁷¹ גורסת לא חכמה אלא חכמות,¹⁷² אחת מהן, הפרצוף השני, לפי עדות השליח, מלאה באוצרות אלהיים,¹⁷³ והשניה היא הספירה העשירית, אשר כדרך הלבנה אין לה משלה כלום, אלא בקבלה את אורה מן השמש¹⁷⁴ נקראת היא דלה וריקה.¹⁷⁵ שלמקום זה ירדה החכמה העליונה ורוקנה גם את עצמה, אמר השליח.¹⁷⁶ לפיכך בית מציינת את שתיהן:¹⁷⁷ את העשירה המושלמת מתוך עצמה, את זאת שנעשתה ענייה בתוך עצמה בדלת, מלה אשר בשפה הקדושה מציינת דלות. 'ג' גימל טוענים שמורכבת מזין ו-ואו.¹⁷⁸ ואו ששית ספירת השמש,¹⁷⁹ זין שביעית 'נצח',¹⁸⁰ ו[ספירת] הניצחון. שתובן באחת כמלאות האור, ובאחרת מוכר האור העדין יותר. זאת אשר נעשתה יעקב, שמשם נאצלים שני עשר מעיינות.¹⁸¹ זאת אשר נמסרה לפרץ, אשר הוא הראשון שבפוחתו את גדר המשפחות, קיבל את זרע המשיח מאם נוכריה.¹⁸² והוא עצמו הראשון מבני תמותה חיבר אות זו. התמונה בעלת הזוויות הראשונה והמפורשת של המשיח¹⁸³ שבו ישראל, ובשר המשפחה חובר, מי שכאשר המלה נעשתה בשר¹⁸⁴ היו צריכים להתחבר ברוח משותפת.

נוסף לכך, אות זו תופסת את המקום השלישי, ורומזת לספירה השלישית, אשר הם רגילים לקרוא לה בינה¹⁸⁵ ואנחנו - רוח הקודש. נוסף לכך קוראים לה אם הבנים שמחה,¹⁸⁶ המניקה זרע של שבעה שהולכים אחריה, שאותם החכמה חצבה¹⁸⁷ בדמות שבעה עמודים, כתב שלמה.¹⁸⁸ אנו לשבעה של אותה פרסונה שלישיית קוראים מתנות.

¹⁷⁰ הירונימוס היה מתרגם התנ"ך ללטינית (תרגום הוולגטה), וחסיד גדול של האמת העברית (Hebraica veritas), ועם זאת תרגם כאן (ראה בהערה הבאה) שלא כשורה לפי דעת איג'ידיוס, שסובר (לדעתי שלא בצדק) ש'חכמות' שבפסוק היא לשון רבים. הירונימוס שטח את סודות האלף בית העברי באיגרתו הנזכרת לעיל בהערה לעמ' 25.

¹⁷¹ ראה לעיל בעמוד 31.

¹⁷² משלי ט 1: 'חכמות בנתה ביתה'. אך בתרגום הוולגטה, מתורגמת המלה חכמה בלשון יחיד: Sapientia.

¹⁷³ איגרת פולוס השליח אל הקולסים, ב 2-3 (תרגום דליץ'): 'להשכיל סוד האלהים אבינו וסוד המשיח. אשר צפונים בו כל אוצרות החכמה והדעת'.

¹⁷⁴ בנדפס a sole suo lucem captans, כלומר 'אור מן השמש שלה', אך אני מציע לגרוס suam במקום suo.

¹⁷⁵ ציור השכינה כדלה וכירח שאין לו משלו כלום אלא מקבל את אורו מן השמש, רגיל מאוד בספרות הקבלה.

¹⁷⁶ איגרת פולוס השליח אל הפילפיים, ב 6-7 (תרגום דליץ'): 'אשר אף כי היה [המשיח] בדמות האלהים לא חשב לו לשלל היותו דומה לאלהים. כי אם הפשיט את עצמו וילבש דמות עבד'. 'הפשיט' בוולגטה: - exinanivit, אותו פועל שתורגם בפנים 'רוקנה'.

¹⁷⁷ תמונה ג, אות ב, לה ע"א: 'ב' [...] חכמה מחכמה עלאה שהיא כלולה מעשר העליונים'.

¹⁷⁸ השווה תמונה א, אות ג, א ע"ב: 'ג' [...] וצורה שני כוחות י"ז'. וכנראה כתב היד שהיה לפני איג'ידיוס גרס ו"ז.

¹⁷⁹ הדיון בג' בתמונה שם מסתיים במלים 'ושעת חמה ממשלתה'. אך איג'ידיוס מדבר על האות וואו הרומזת לתפארת, שהיא השמש בספרות הקבלה.

¹⁸⁰ השהו בפירוש הנדפס בתמונה א אות ג, א ע"ב: 'ובאות הגימל ב' ציורין מורים על הבינה שמתלבשת בעטרת ת"ת שהז' עושה אותה במקום נצח בעבור כי שם שבנצח הוא שם שבתפארת והוא שם הוי"ה'.

¹⁸¹ שתיים עשרה עינות המים שבאילמה (שמ' טו 27) נתפרשו בספרות הקבלה על שנים עשר בני יעקב.

¹⁸² היא תמר.

¹⁸³ אינני יודע מאין זה.

¹⁸⁴ לפי אוונגליון יוחנן א 14.

¹⁸⁵ ספר התמונה שם: 'ג' מורה על כח הבינה'.

¹⁸⁶ תה' קיג 9. כינוי זה לבינה מצוי הרבה בספרות הקבלה, אך לא בספר התמונה.

¹⁸⁷ נראה שבמקום excidisset צ"ל excidisse.

בגלל אלה הוענק לאות בהגיון עמוק השם גימל, שמשמעו גם להיניק¹⁸⁹ וגם להעניק.¹⁹⁰ שהרי מניקה רוח הקודש את אלה שהיא יולדת, בהעניקה לכל אחד ואחד כפי רצונה, כפי שמלמד השליח אל הקורינתים.¹⁹¹ את השניים בפסוק אחד שר דוד 'כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי'.¹⁹² כלומר: כמו שאותה אם הנשמות נותנת חלב וחסד, כך מושפע על נפשי.

ומאחר שדין הוא בבחינת רצון גם הספירה השלישית נקראת "רצון" ורצון, לפיכך מתקבלת היא במקום הספירה החמישית, המיוחסת לדין וליצחק.¹⁹³ לפיכך רק בחינוכו של יצחק נמצאת הזכרה של שם אות זו ושל ההיגמלות.¹⁹⁴

'ד' דלת היא הרביעית במספר האלהי. זרוע ימין האל¹⁹⁵ נקראת על ידי שלמה והנביאים. וזאת היא היסוד מים, קן החסד והנדיבות האלהית. כי אחרי העולם העליון המאושר ביותר, אשר הוא בתוך [עמ' 38] עצמו בשיא המוחלטות כשבשום אופן אינו תלוי מאחור, ומקוים על ידי עצמו בדרך מעגלית, אינו בולט החוצה,¹⁹⁶ הולך בעקבותיו העולם השני של אותם זרעים, ומשם בסופו של דבר נזרע העולם הזה השלישי. וכן לפיכך העולם הזה האחר, מאחר שהוא דואג לעולם החושי וליסודות החושיים, הוא מוצא מגדר כינוי היסודות.

נוסף על כך השם דלת, כמו שאמרנו, משמיע את המלה דלת. כי זו הדלת הראשונה של כל הדברים הנאצלים מן העולם הגבוה ביותר. מים אלה נאצלים מהרוח, שהזכרה לה עשה יוחנן בסתר כדבר סודי ביותר, כאילו במנוח ראש: מים חיים עתידים להתפלג מבטן המאמינים; כשהוא מפרש: מן הרוח שאותה השליחים וחסידים אחרים עתידים היו לקבל.¹⁹⁷

אם תסתכל במספר, כשאתה יורד, אתה מגיע לרחמים גדולים, אם [תסתכל בו] בעלייתך, [אתה מגיע לרחמים] קטנים. שכן "נצח", ששמה ניצחון, היא אשר מציעה את עצמה לעולה כרביעית.¹⁹⁸

¹⁸⁸ משלי ט 1: 'חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה'. וולגאטה: Sapiaentia aedificavit sibi domum excidit columnas septem.

¹⁸⁹ בספר התמונה נדרש שם האות גימל דווקא מלשון גמילה מחלב, כדלהלן.

¹⁹⁰ תמונה ב, אות ג, יב ע"א: 'לגמול חסד כשמה'. ומקורו בבבלי, שבת קד ע"א.

¹⁹¹ איגרת פולוס הראשונה אל הקורנתים, פרק יב. ובפסוק 11 (תרגום דליץ'): 'וכל אלה פועל הרוח האחד ההוא, המחלק לאיש איש כרצונו'.

¹⁹² תה' קלא 2. ובולגאטה בנוסח לפי תרגום השבעים: Sicut ablactatum super matrem suam ita retribution in anima mea, כלומר: כך הוא הגמול.

¹⁹³ יצחק מסמל בקבלה את מידת הדין.

¹⁹⁴ בר' כא 8 'ביום הגמל את יצחק'. תמונה א, אות ג, א ע"ב: 'ושם גימל מלשון הגמל את יצחק בנו'.

¹⁹⁵ תמונה ב, אות ד, יב ע"א: 'ד' הוא החסד [...] ואות זה רמוז ביד והוא הימין ולא השמאל'.

¹⁹⁶ תמונה ג, אות ד, לז ע"ב: 'ד' זה האות נעלה מאוד ואין לו ציור מחובר והוא משבעה עמודים פשוטים והוא תחלת פעולת היות רומז לעולם המים ואורו ובריותיו בשמטתו גוף הראשון נשמות קדושות טהורות ומאירין מאוד כי השמיטה כולה אור בחסד גלגלים פשוטים זכים ולא מורכבים, כי בזמן ההיא לא היו גלגלים מד' יסודות וכחות מלאכים פשוטים כמים ברים זכים ומאירים ימיניים ובריות חיות חיים ארוכים לא גלות להם ולא גוליות ולא גלגולים מגולגלים כי אם פשוטין, לא חוץ ולא ריחוק נמצאים כי אם פנימיים וטהורים וקדושים'.

¹⁹⁷ אוונגליון יוחנן, ז 38-39 (תרגום דליץ'): 'המאמין בי, כדבר הכתוב, מבטנו ינהרו נהרי מים חיים. וזאת אמר על הרוח אשר ייקחוהו המאמינים בו כי לא ניתן רוח הקודש עדנה'. לא ברור לאיזה 'כתוב' כיוון ישו.

¹⁹⁸ לפי הפירוש הנדפס בשולי הדף בתמונה א, אות ד, ב ע"א: 'וחשבון ד בחשבון הקדמי עולה עשרה הן מתחילת האצילות עד דלת הן מסוף אצילות שיעלה עד נצח שיעלה גם הוא דל"ת'. ספירת חסד היא הרביעית מלמעלה למטה וספירת נצח היא הרביעית מלמטה למעלה, ושתייהן בצד ימין. ד עולה עשרה בחיבור של 3 + 2 + 1 + 4 (= הטטרקטיס הפיתגוראית).

אם תתבונן בשם, שבו שער¹⁹⁹ או דלת היא משמיעה, היא מובנת לא רק כדלת הראשונה של שיתוף האור, שהיא זרוע ימין, אלא גם כאחרונה. ולנו גם כ[דלת] הרמת הנשמה.

בבדידותה פשוטה היא אות ראשונה זו, ואינה מולחמת מאותיות אחרות.²⁰⁰ גם מפני שבהיותה שער ליורדים, היא פשוטה, והיא מים ונדיבות, וגם מפני שכראשונה לעולים, אשר היא העשירית,²⁰¹ היא נקראת לחם העניים,²⁰² ובית דוד העני,²⁰³ שאליה מרוקנת עצמה החכמה העליונה. מאחר שהיא כעין החומר הראשון של הדברים, בהיותה עתידה רק לקבל את כל הדברים, כשבוודאי אין לה כלום מעצמה, אות זו היא סמל לה, כאלמנה ובודדה,²⁰⁴ ואשר קוראת לעצמה לעתים קרובות שכולה וגם עזובה.²⁰⁵

אף על פי שאני ממחר, ורוצה ביודעין לדלג על הרבה, אינני יכול להשתתק אודות דבר זה: העשירית, [שהיא] שאיבה ממנו, ציווה האל שתיתפס בידי בני תמותה באמצעות תשלום מעשרות גם של פרות וגם של דברים אחרים. כמו כן באמצעות הדלת מסומן גם שהיא סובלת את חידושי הלבנה, ויכולה להיקרא סם,²⁰⁶ ולהתכנות פעם מלאה ופעם ריקה, פעם אשה ופעם גבר, פעם נער ופעם נערה,²⁰⁷ כשפונים אליה פעם בשם רחל ורות, ופעם בשם דוד וחנוך הנער.²⁰⁸

בהיותה בת של האב הנעלה, כאשר פחות מדי מוארת היא בקרני האב, הופכת היא לקרה או לפושרת. בניגוד לכך, בשעה שהבן, בחוטפו את האב ובחברו אותו אליו באופן שמותר הדבר, נושא אותו על כתפיו הרחבות,²⁰⁹ סוד כמוס זה רומז מארו באיינאס החסיד,²¹⁰ ומציינים אותו הארמים בהוספה לאות דלת, שכן התאולוג בספר זה של היסודות הקדושים, מזכיר לחסידים, שהאות 'ד', אף על פי שהיא יחידה אף על פי שהיא פשוטה, בכל זאת נושאת את היוד על כתפיה,²¹¹ שאודותיה בסודות נידונים דברים גם רבים מאוד וגם מאוד אלהיים, וכאשר נרד עד אליה ניגע באחדים מהם.

¹⁹⁹ תמונה א, אות ד, ב ע"א: 'ד יושבת בשער'. ובפירוש שם: 'ד' [...] לכן קורא אותה שער כמו שוער לת"ת [=לתפארת].

²⁰⁰ תמונה שם: 'ואין לה אות שני כי היא לבדה עומדת'.

²⁰¹ תמונה שם: 'והיא עשירית בין למעלה ובין למטה'.

²⁰² = 'לחם עני' (דב' טז 3).

²⁰³ השוה תה' מ' 18: 'ואני עני ואביון אדני יחשב לי עזרתי ומפלט'. 'אדני' הוא שמה של ספירת מלכות. המזמור פותח במלים: 'למנצח לדוד מזמור'. ואולי הרמז הוא לעמוס ט' 11: 'סכת דויד הנפלת'.

²⁰⁴ לפי איכה א' 1: 'איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה'.

²⁰⁵ או 'גלמודה': יש' מט' 21.

²⁰⁶ תיקנתי בתרגום את המלה הנדפסת Veneum, שאינני יודע לה לה פירוש, ותרגמתי כאילו כתוב: venenum.

²⁰⁷ המלה 'נערה' נכתבת ברוב המקרים בתורה בלי הא אחרונה: 'לנער'. כפל כתיב זה נדרש בקבלה על מצביה השונים של השכינה. ראה למשל זוהר ח"ג, קנו ע"ב.

²⁰⁸ בספרות הקבלה נחשבת הספירה העשירית כנקבה, ומיוצגת על ידי נשים כרחל וזרות, אך לעתים גם על ידי גברים כדוד. ואף על ידי המלאך מטטרון המזוהה עם חנוך. הכינוי 'חנוך הנער' מקורו בדרשה על משלי כב' 6.

²⁰⁹ אני מציע לקרוא humeris latis במקום laetis הנדפס, גם מפני ש'רחבות' מתאים יותר לכתפיים הנושאות מאשר 'שמנות' או 'שמחות', ובעיקר שכן (latos umeros) נאמר בדברי וירגיליוס הרמוזים להלן (אלא אם כן איג'ידיוס גרס אחרת בוירגיליוס).

²¹⁰ וירגיליוס מארו כתב על איינאס, שהוציא את אביו הזקן על כתפיו מטריויה ההרוסה (איינאס II שורה 721).

החסיד (pius) ככינוי לאיינאס פירושו כאן, וכן פעמים רבות אצל וירגיליוס, בעיקר מי שמקפיד על כיבוד אב ואם.

²¹¹ לא מצאתי זאת בספר התמונה. אך פירוש כזה מצוי בפירוש האותיות לר' יעקב בן ר' יעקב הכהן, בתוך: גרשם שלום, קבלות ר' יעקב ור' יצחק בני ר' יעקב הכהן, מדעי היהדות ב, ירושלים תרפ"ז, עמ' מה: 'ומה שאתה רואה צורת

'ה' של נעלך²¹² אמר אלהים למשה העומד לשמוע את השם האלהי, כעניין שהוא גם סודי ביותר, וגם ביותר בלתי רגיל. סודי ביותר – ידוע לאל האחד, ביותר בלתי רגיל – שאותו לא הפקיד אפילו אצל אברהם,²¹³ אף לא בנאמנות ידיד שכזה.²¹⁴ שכן הוא בלבד הכיר את עצמו בדיוק, ולכן הוא בלבד נתן על עצמו שם פרטי, שכן נתינת שם אינה אלא מטבע החכם. וכך שם זה, שבו בלבד נראה האל מרוצה בעצמו, כה גדול הוא, [עמ' 39] כה קדוש, כה נסתר, עד שלנפש, אשר על ידה צריך [השם] להישמע, יש צורך להשיל את נעליה. בסופו של דבר את עפר אדמת הגוף, את הלכלוכים יש לפשוט.

זה, אומר אני, השם שהוא אכן הקדוש ביותר לפי עדות אלהית, מרחיק מקודשי קודשיו את שאר האותיות, כשהוא חוזר וקורא: הישארנה מרחוק, חילונית. אחדות נבחרות, שגם הן אינן מתאימות לגובה האלהי, מתיר הוא את כניסתן לא יותר מפעם אחת. את זו האחת,²¹⁵ המאושרת מכולן, כה קרובה וידועה במידה רבה מכולן, אותה הוא מזמין פעמיים, מחבק פעמיים, פעמיים מחמם בחיק המאושר הרבה מכל המאושרים של הסתרים הסודיים.

ידוע ששם זה ניזון מארבע אותיות. הא מופיעה פעמיים, אחת כסמל להורה, והשנייה כצאצא. ארחיב את הסוד: לא גיליתי, אומר האל, את שמי לאברהם.²¹⁶ אדרבא, אפילו לא את חצי השם אשר נסתר ב'הללויה'. אבל לזקן הנאנח על שאין לו צאצא חוקי, המתלונן על כך שהדורות הבאים יהיו יורשים²¹⁷ בלתי חוקיים,²¹⁸ נמסרה הא אחרונה, מקור של כל הולדה וצאצאים, והוכנסה לשם אברהם,²¹⁹ כך שנצר משיח הוכנס בגדמים הקרים והיבשים של הזקנים.

מצויה בשם הא קודמת, שמאחר שהיא מבוטאת לא בשיניים ולא בחיך, לא בלשון אלא רק ברוח, מקודשת היא לרוח. ואינה רק קלה לאדם אלא גם טבעית, אדרבא, התיאולוגים הארמיים אומרים שזאת בוודאי היחידה מכל האותיות אשר נשמעת גם בנשימת בעלי החיים, כיחידה לגמרי מכל האותיות. כך שכל הדברים שיש בהם רוח, בשעה שאת רוחם משיבים, מבטאים הם את זה.²²⁰

ומייחסים [אות זו] לאותה ספירה, שקוראים לה "בינה", רצון ורוח. וכפי שהא ראשונה היא אחרונה של העולם הראשון, כך הא שאחריה אחרונה היא של העולם השני.²²¹ כאשר נלקחת פעמיים הא, אשר מציינת חמש, נותנת היא עשר. לפיכך הא השנייה היא סמל לעשירית, שהם קוראים לה אור רוח הקודש²²² המיועד לנביאים ולאנשים קדושים. אמרתי את הסיבות למה אות רוחנית זו מתייחסת לספירה השלישית והעשירית: כדי שההוא יהיה מקום הרוח באלהיות, שזו תהיה שיטה ושדה של

הדלת מאחריה דומה לאדם הנושא משא על כתיפיו בא ללמדך על החכם [...] והרי הוא כאלו סובל את העולם [...].
וצורת היוד אשר מגב הדלת הוא רמז כנגד הקב"ה השוכן על המרכבה.

²¹² שמות ג 5, בנוסח הוולגאטה. במסורה שם: 'נעליך'. 'של נעלך' – יהושע ה 15.

²¹³ ראה שמות ו 3.

²¹⁴ ראה יש' מא 8.

²¹⁵ היא האות הא.

²¹⁶ ראה שמות ו 3.

²¹⁷ כנראה יש לקרוא hereditariorum במקום hereditiarum.

²¹⁸ לפי בר' טו 2.

²¹⁹ או: לשמו של אברהם.

²²⁰ בספרות הקבלה מדובר לעיתים קרובות על רוחניותה של האות הא, אך לא מצאתי שמזכירים שאת זאת מבוטאת גם על ידי בעלי החיים בשעת מיתתם.

²²¹ בספרות הקבלה נחשבת בדרך כלל האות הא הראשונה של שם הוי"ה כמייצגת את ספירת בינה, והאחרונה כמייצגת את ספירת מלכות.

²²² 'רוח הקודש' הוא כינוי רגיל בקבלה לספירת מלכות, אך 'אור רוח הקודש' איננו מכיר.

העברת אותה רוח לבני אדם. משם נאספים מתנות שבעה²²³ זרעים ופירות על ידי יראת שמים, פולחן, דת.

אכן מאחר שאות זו נוטלת את המקום החמישי ביסודות הקדושים,²²⁴ מתייחסת היא גם לספירה החמישית, הנקראת 'גבורה' חזקה ולוחמנית. זאת עושה את יד ה' קצרה,²²⁵ כאשר היא חוטפת את האור מאתנו החוטאים ומעדיפים את מחשכי הגופות על אור האלהיות. לפיכך הא מורכבת מדלת ויוד, אשר "יד" "יד", את היד²²⁶ יוצרים יחד.²²⁷ אמרנו שהיא הופכת קצרה בחומרת אותה אות, בגמול על החטאים.

שלוש ספירות בעשירייה האלהית מאמצת אפוא את זו: שתיים בעולם השני, החמישית והעשירית, הדין הגבוה הקשה ביותר, והרפה יותר²²⁸ התחתונה;²²⁹ ואחת בעולם הראשון.²³⁰ משם יוצאים דברים אלה כמו מהורה, כפי שהם כותבים. ולכן הארמיים קוראים לה אם כל הבנים שמחה.²³¹ התיאולוגים היוונים שאחריהם²³² הלכו בכל עניין, קראו לה אם האלים,²³³ ולאותן שתיים יונן²³⁴ והֶבֶה²³⁵, או גם בשמות אחרים. את סוד האחד [היוצא] מעשרה שמות אלהיים, המבחינים בין עשרה כוחות האל, את אלה מי שאינו יודע, איך ידע את האלהיות – אינני מבין.²³⁶

האות הא מראה שלוש ספירות, אשר עושות צדק, פסקי דין ומשפטי עוונות. [עמ' 40] ולפיכך, מאחר שתשעה שמות אלהיים שייך [כל אחד] למספר יחיד, רק 'אלהים' רגיל הוא בריבוי,²³⁷ לפי היגיון סודי זה: שלהא יש בבטנה סמל של אותם שלושה, גם של צדק וגם של אלה שהשותף לידיעה של אותה חוכמה ישתומם עליהן, שבנשמות השמימיות נמצאות בנות הזעם.²³⁸

'ו' את המקום השישי תופסת האות ואו, אשר, מאחר שאיננה מניחה אתה שום דבר חיצוני, לעולם היא עצמה אינה בולטת מעצמה. היא יציבה בעצמה וגם מספיקה [לעצמה]. נקראת עמוד העולם,

²²³ מספירת בינה נאצלות שבע הספירות שמתחתיה.

²²⁴ כלומר: בסדר האותיות, שהאות הא היא החמישית.

²²⁵ ספר התמונה, תמונה א אות ה (ב ע"א-ע"ב): 'ה גבורה [...] אם קשה ואם רפה [...] וציורו מוכיח כאמרו היד ה' תקצר [במ' יא 23]. ועוד בעניין זה תמונה ב אות ה (יב ע"ב).

²²⁶ יד ראשונה במקור YD, שנייה lad, והשלישית המלה הלטינית manum.

²²⁷ אני מציע conficiunt במקום conficium הנדפס.

²²⁸ אני מציע mitiorem במקום mitionem הנדפס.

²²⁹ ספירת גבורה נחשבת בספרות הקבלה כמידת הדין הקשה, וספירת מלכות כמידת הדין הרפה.

²³⁰ ספירת בינה.

²³¹ תה' קיג 9: 'אם הבנים שמחה'. ובוולגאטה: matrem filiorum laetantem (וכאן הוספה המלה 'כל'). הכוונה

לספירת בינה.

²³² אחרי המקובלים.

²³³ היא האלה קיבלה. היא מקבילה כאן לספירת בינה.

²³⁴ זה השם הלטיני של הרה, מלכת האלים. לא ברור אם היא מקבילה כאן לספירת בינה (ההא הראשונה של שם הויה), או לגבורה.

²³⁵ אלת הנעורים, מקבילה כאן לספירת מלכות.

²³⁶ כנראה רמז לפוליתאיזם של היוונים הקדמונים.

²³⁷ כלומר, שמות הקודש הם בלשון יחיד, להוציא השם 'אלהים'.

²³⁸ כוונתו למשורר ורגיליוס, שבראשית האיניאס שלו (Vergilius, Aeneis I 11), הביע פליאה זו בלשון: Tantaene

animis caelestibus irae? ובתרגום: 'הכה גדולות הן בנות הזעם בנשמות השמימיות?'

פשוטה, שבעת רצון מעצמה, אינה זקוקה לשום דבר, שלמה ומושלמת.²³⁹ נעשה לא מה שסוברים הרשעים שהדברים האלהיים הולכים אחרי טבע המספרים, כאילו יש משהו עתיק יותר מן האל, [דבר] שימדוד את האל ואת האלהיות. אבל איפכא מסתברא, המספרים, כמו כל מהות, עלי ידי האלהיות נחלו גם את הוויתם וגם את טבעם וגם את עובדת מציאותם, ובין אם הם נמצאים או שהם מחזיקים בדבר שנתקבל מן הסיבות האלהיות, הכרחי הוא שייצגו דבר כלשהו. לפיכך, את האות ואו, גם כעמוד שש הספירות וגם כשישית האמצעית הנקראת 'תפארת', מחקה המספר המשושה. לבל יתנגד הצאצא למקורו, התחמק ראשון המושלמים, ומשום שמה אמר שפעולות האל נשלמו באות זו במספר זה של קרנים,²⁴⁰ ואמר שלפיכך נוסד העולם בששה ימים. אוכל להתפלא שדבר נפוץ מאוד באותה חכמה לא הריח פיקו.²⁴¹

אף על פי שאות זו איננה מקבלת לתוכה שום דבר של אותיות אחרות, בכל זאת אין זה שהיא אינה דואגת לכלום מן הדברים האחרים. שכן בהיותה שולחת שתי פנים, היא מסתכלת גם בעליונים וגם בתחתונים. השישית אוספת בתוכה את המים של הרביעית את האש של החמישית, כשהיא מייסדת [ספירה] מפוארת והופכת אותה למיזוג.²⁴² שמש הארמים [קוראים לה], אפולו קורא [לה] אפלטון, [וירגיליוס] מארו, הומרוס, אורפיאוס, הסיודוס,²⁴³ כי הוא מרכז את הכוח הפוצע של הרפואה השמאלית, כי את השמאלית הוא מזמן יחד עם הימנית, כי את הנביאים הוא ממלא ומאיר במוסיקה, הוא מייסד הנבואה ומוחזק להיות כך.²⁴⁴

הלוואי והדורות הבאים היו מתמידים ביראת שמים שכזאת. דברים כה רבים מסרו הקדמונים בהבנתם. היוונים שינו את השמות, את העניין בשלמותו למדו מהארמים במצריים ובאסיה הסורית, דברים שהיו נסתרים זמן כה רב. עתה, בהיות האל פועל חדשות,²⁴⁵ פורצים הם אל האור, דברים שצריכים להיות מוכרים בנפשות יראות שמים הבזות לעניינים האנושיים מציעים את עצמם מצדם.

'ז' זין מזדמנת כאות השביעית, הבאה אחרי מקום המושלם.²⁴⁶ בהכירה את עצמה במספר לא של המורכבות אלא של הפשוטות,²⁴⁷ היא מציגה את הספירה השביעית אשר קוראים לה "נצח". "זין" – נשק, "נצח" מביע נצחון, שקרן אורו מאירה לאלה אשר ניצחו בקרב חרבות של אומנות מצוינת ובמיחד של כלי נשק.²⁴⁸ זאת גם פונה לשני החלקים: בדברים האלהיים היא שואבת את האור

²³⁹ תמונה א, אות ו (ב ע"ב): 'הו' עצמה תפארת והיא עמוד לעולמה [...] ואין לה ציור כי אם העמוד לבד [...] אין צורך ה' לו'. תמונה ג אות ו (מ ע"א-ע"ב): 'ו' זו האות מורה צורה בלי ציור כי היא צורה פשוטה'.

²⁴⁰ בלטינית 'ראדיוסים'. ואולי כוונתו על ששת הרדיוסים שממלאים את הקף המעגל. וראה גם להלן בעמ' 43, 53.

²⁴¹ כפי שמעיר כאן סקרה, הכוונה בוודאי לספרו של פיקו דלא מירנדולה על בריאת העולם בששת ימים: Heptaplus de septiformi sex dierum geneseos enarratione (ובתרגום: 'פירוש] כפול שבע על הסיפור בן שבעת הצורות של ששת ימי בראשית'). כפי שנרמז כבר בשם הספר פיקו תוהה שם על חילופי שש ושבע.

²⁴² הכוונה לספירת תפארת הממזגת בין הספירות חסד וגבורה. בקבלה היא מייצגת את השמים, שגם לפי שמם הם מיזוג של אש ומים.

²⁴³ במקומות שונים בספרות היוונית-רומית מייצג אפולו את השמש, והיא גם מסמליה העיקריים של ספירת תפארת.

²⁴⁴ אפולו ממונה גם על הרפואה, על המוסיקה ועל הנבואה (ראה למשל אפלטון, המשתה 197), ואיג'ידיוס ממזג זאת עם תיאורי ספירת תפארת. הרפואה השמאלית היא העוסקת בדברים הגופניים בלבד, והימנית היא המוסיקה והנבואה המשלימים אותה.

²⁴⁵ כלומר בימי שלטון הרנסאנס.

²⁴⁶ המספר שש נחשב למושלם (ביוונית τε/λειον) לפי פילון האלכסנדרוני, על בריאת העולם, פסקה 13, 89.

²⁴⁷ הכוונה למספרים הראשוניים.

²⁴⁸ תמונה א אות ז (ב ע"ב): 'ז' היא רומזת למדה הנוצחת שנאמר "והיה כאשר ירים משה ידו" [שמות יז 11], מלשון כלי זין כי היא כלי מזויין ומזומן לניצוח'.

הימני, נשמרת מן המחשכים השמאליים; בדברים האנושיים היא מעניקה את ידיעת האל תחילה לעבריים המנצחים את שבעת העמים, ואחר כך את הרומאים, שנעשו על ידה מנצחי העולם, מגישה היא למשרה אלהית זו. ומאחר שלכאן ולשם היא לא רק מפנה עצמה ומביטה, אלא אכן גם דואגת ומשגיחה, לפיכך פועלת היא בשוויון של כפות [המאזניים] משני הצדדים, שהרומאי יגבר על העברי והעברי על הרומאי, וזה אף לא נתון לוויכוח אצל הארמיים, אשר עושים "זין" ל"מאזניים" [עמ' 41] משני ראשי אותה אות, ²⁴⁹ לכפות הכפולות המסמנות צדק, כמו אותו כוח אלהי, שבו האל כשהוא מטה את הניצחון פעם לכאן ופעם לשם, משתתף במשפט שוויוני לעילא. הרומאים את העבריים מנצחים אך בנשק, העבריים את הרומאים בחסידות. ²⁵⁰ האויב הרומאי מוחק את העיר, ²⁵¹ העברי שומר. ההוא משטח לארץ, זה מוציא השמימה, ההוא משתדל למחות זכר, ²⁵² זה להקדיש [זיכרון] קיים ואף נצחי. ²⁵³

הספירה הרביעית שנולדה בים מטפחת את העם האסיאתי שאותו בחרה בהיותו קרוב ביותר לקפריסין. ²⁵⁴ החמישית [ספירת] האש, הממונה על כלי הנשק, היא מארסית. ²⁵⁵ כנגד שאר העמים משגיחה היא על העם החסיד, ומגינה עליו מפני פגיעה באמצעות אותה סיבה של רעות. ²⁵⁶ זאת נראית לעין כמחלוקת בעליונים, מזדמנת הספירה השישית, שקוראים לה המלך האלהי, ²⁵⁷ כשהוא עושה, כפי שהוא עצמו אומר באיוב, שלום במרומים, ²⁵⁸ וכשהוא מופנה כלפי הספירה השביעית, אשר היא סמל של כף המאזנים, באופן שאמרנו. נזרקה, אומר הוא, הקובייה, ²⁵⁹ ומחליט את מה שיש צורך לעשותו. ואחרי שהונחה כף המאזניים בשיטה אלהית הוא מיישר את כל הדברים, וקורא ²⁶⁰

ח' חית את השמינית או האות או הספירה, אשר נקראת "הוד", ²⁶¹ לעתים הדר ולעתים כבוד. השמינית שואבת מן החמישית, שאודותיה הסידודס ומארו כתבו: ברח מן החמישית. ²⁶² האל מקשר

²⁴⁹ אם האות זין תסתובב על צירה, יהפוך הראש הנמוך לגבוה והגבוה לנמוך. אינני יודע מאין קיבל איג'ידיוס את תיאור האות זין כמאזנים. הוא חוזר לעניין זה גם להלן, בעמוד 52.

²⁵⁰ אפשר שזה הביטוי האוהד ביותר ליהדות שנמצא במקורות הכנסייה הקתולית, גם אם כוונתו בראש וראשונה ליסוד העברי והיהודי שבדת הנוצרית.

²⁵¹ או: 'הרומאי מוחק את עיר האויב'.

²⁵² המלה הלטינית המשמשת כאן היא *abolere*, שלדעתי יש לגזור מהפועל *olere* (ולא *alere* כרגיל במלונים), ופירושה האטימולוגי למחות ריח. דומה שריח הוא גם משמעה הראשון של המלה העברית 'זכר', והוא מתגלה בצירופים 'ריח ניחח אזכרתה' ('וי' ו' 8), 'זכרו כיין לבנון' (הושע יד 8), 'נזכרה דרך מיין' (שה"ש א 4).

²⁵³ במקור *aeternam*. לא ברור אם גם כאן כיוון למלה העברית 'נצח', שמה של הספירה.

²⁵⁴ הספירה הרביעית היא חסד, שעניינה אהבה ומים, ולפיכך דומה היא לאלת האהבה היוונית אפרודיטה (ובלטינית וונוס), שלפי המיתוס עלתה מן הים ליד האי קפריסין (תמונה זו נפוצה גם באומנות הרנסאנס). העם הקרוב ביותר לקפריסין הוא עם ישראל.

²⁵⁵ ספירת גבורה, שעניינה אש ומלחמה, מתקשרת לאל המלחמה הרומי מארס. לפי המיתוס היווני-רומי היו וונוס ומארס זוג נאהבים.

²⁵⁶ הדין הוא סיבת הרעות אך גם האמצעי להתגונן מפניהן.

²⁵⁷ כינוי זה לספירת תפארת אכן מצוי בקבלה ('מלכא קדישא'), אך איג'ידיוס משתמש בו כאן כדי לזהות, באופן חלקי, את הספירה עם יוליוס קיסר (ראה בהערה דלהלן), שעלה למדרגת אלהות אחרי מותו, לפי אמונת הרומאים.

²⁵⁸ איוב כה 2: 'עשה שלום במרומי'. פסוק משמש בקבלה לציין את מעמדה של ספירת תפארת, 'שמים', שעושה שלום בין אש (= דין) לבין מים (חסד).

²⁵⁹ הטלת הגורל גם היא משלבי הכרעת הדין. משפט זה אמר כידוע יוליוס קיסר בשעה שעבר את הרוביקון.

²⁶⁰ הכוונה להכרזה על גזר הדין. אבל אפשר שמלה זו שייכת (גם?) לפסקה הבאה, ו-ח' היא תוכן הקריאה.

²⁶¹ במקור *Od*. אפשר שאיג'ידיוס שמע את המלה בעל פה, וכתב כך, שכן באיטלקית אין הוגים את האות הא.

בה דלת וואו, שאודותיהן דיברנו לעיל, במזגו את השישית של הרחמים²⁶³ העשירית של הצדק.²⁶⁴ ובאומר: אני אמית ואחיה,²⁶⁵ את שתיהן שוטח הוא באמצעות דלת, ומעלה ומרומם את שתיהן באמצעות ואו.

הוא עושה את העיר [רומי] לראש עמים, מלכת העולם, אך זאת מאחר שנישאה לפטרוס הכהן העברי,²⁶⁶ עתיד היה הרומאי להסיר את מקום העברים וללדת עם, גם בהיות השליט העברי מתמיד.²⁶⁷ ובכן האל מתעתד היה לעשות סוף למאבק, בהיותו מחלק בשווה באיזון המאזניים, הוא חיבר את שתי הידיים, כי כמו שלראשונה נתן למשה העושה [כך] את הניצחון בהר,²⁶⁸ כך אחר כך זין בלובשה את שתי הפנים האנושיות והאלהיות עשתה שלום במרומים.²⁶⁹ וכשכף המאזניים הונחה באמצע למתמודדים אמר: אינני האל של עם אחד בלבד, אלא גם לכל העמים.²⁷⁰ לפיכך את העולם נשוה נא, את העמים על ידי דת אחת נחבר, את מקומם של אלה ואת הממשלה של ההם נזווג יחד. העולם הרומאי יהי מרוצה בשל האושר, העברי בשל סמכות הכהן.²⁷¹ וכל אחד מן השניים יעלוז בנצחיות המדינות והשלטון. וכך בנשמות מאוחדות, אחרי שאוחדו מזה ומזה המקום והשליט, נקבע נא מושב נצחי לחסידות, ומשני העמים נעשה נא אותה עיר.

בואו אפוא אתם וטפחו יחד אתי את האדונים הרומאיים²⁷² של המדינות, כדי שבאמת עיר רומי אחת של כל הקהילות תוכל היא להיקרא, ובאותו זמן גם להיחשב מצוינת בחסידות ובכלי זין.²⁷³ את שני אלה, בהיות האל מדמה עצמו בידי הנביאים²⁷⁴ בשני פניה של הזין וגם בשני החלקים של האות חית, הקדיש הוא לזיכרון משה והזקנים ואכן גם של החכמים.

'ט' טית היא האחרונה באותיות המציינות את האחדות,²⁷⁵ האחרונה באלה שנושאות לפניהן את הכוחות הזכריים של האלהות.²⁷⁶ לפיכך היא מציינת את סוף החיים ואת המוות.²⁷⁷ סולון אמר שיש

²⁶² לשון זו מצויה באמת אצל וירגיליוס מארו, גאורגיקה ו 277. פירוש הצרוף הוא 'ברח מן [היום] החמישי'. יום בלטינית הוא ממין נקבה. באשר להסידוס (המשורר היווני בן המאה השמינית לפני הספירה), אולי מתכוון הוא למעשים וימים שורה 174, בנוגע לדור הברזל: 'דור חמישי זה אני מי יתן ובתוכו לא חייתי' (ולדעת סקרה, הכוונה דווקא להוראתו של הסידוס, שם שורה 613, להצל על הענבים במשך חמישה ימים).

²⁶³ היא ספירת תפארת, מידת הרחמים המצוינת באות ו.

²⁶⁴ היא ספירת מלכות, הנקראת צדק ומצוינת באות ד.

²⁶⁵ דב' לב 39.

²⁶⁶ קשה אומנם לחשוב שגם היהודים יראו בפטרוס וממשיכיו האפיפיורים יסוד יהודי בקתוליות. אומנם לפי 'אגדתא דשמעון כיפא' (אהרן יעללינעק [עורך], בית המדרש, כרך ה, עמ' 60-62), פטרוס היה שליח יהודי שמטרתו לשמור על היהדות באמצעות הרחקת הנצרות, אך מאידך גיסא לא נראה שאגדה זו תתאים לרוחו של איג'ידיוס.

²⁶⁷ או: וללדת עם לשליט אף שהוא מתמיד בעבריותו.

²⁶⁸ לפי שמות יז 10-12.

²⁶⁹ לפי איוב כה 2.

²⁷⁰ פירוש המלה 'קתולי' הוא כללי.

²⁷¹ הוא האפיפיור, ממלא מקום פטרוס, שהוא כזכור היסוד העברי בכנסייה הקתולית.

²⁷² הם האפיפיורים. דומה שאיג'ידיוס צופה כבר את התפתחות הרפורמציה העתידה לשלול את מעמדה של רומי, והוא מקדים במאבק נגדה.

²⁷³ כך תואר איינאס באיינאס. הוא גם איש כלי הנשק (לפי המלה הראשונה באפוס), וגם מצוין בחסידות (insignis pietate. ספר ראשון, שורה 10), ולשון זו נוקט איג'ידיוס גם להלן, עמ' 54 אות צ. כי אצל איג'ידיוס מתחברת הערצת רומי העתיקה עם הערצת היהדות, ושני אלה מסומלים בשני תארוי של איינאס, איש הנשק והחסידות.

²⁷⁴ לפי הושע יב 11: 'וביד הנביאים אֲדַמָּה'. ובוולגאטה (שם מספר הפסוק 10), בדומה לנוסח של איג'ידיוס כאן: et in manu prophetarum adsimilatus sum.

²⁷⁵ כנראה בגלל שהיא מציינת את המספר 9 שהוא האחרון המורכב מיחידות ולא מעשרות.

להתבונן בסוף,²⁷⁸ בהיותו זוכר אות זו. את הסוף, את החודש פברואר, הקדישו הרומאים, בעקבות האטרוסקים,²⁷⁹ לרוחות המתים ולקרבות לכבודם.²⁸⁰

הארמיים מניחים את קיומם של שני עולמות: זה הנראה²⁸¹ והאחר המושכל. לזה קוראים הם מחשכים, אפלטון קורא לו מערה,²⁸² [עמ' 42] אורפיאוס – מקום הקבר,²⁸³ פלוטינוס – מקום הגוויה.²⁸⁴ ל[עולם] ההוא קוראים אור, חיים, עונג, והתענוגות המתמידים של הרוחות המאושרות. אפלטון סבור היה שאודות הדברים שום דבר מוצק אי אפשר לאשר אלא מה שאושר באמצעות האורקלים.²⁸⁵ קחו נא אורקל: מלכותי איננה מן העולם הזה.²⁸⁶ אם שם הוא הטוב העליון של בני תמותה, ולא במקום שמשתולל בו השיגעון האנושי, ואיננו יכול להיות מושג לאדם אלא באמצעות מוות, בדין באמצעות אות זו נכתב "טוב" טוב. ובבראשית: טוב מאד "טוב מאד",²⁸⁷ "טוב" חיים, "מאד" מוות.²⁸⁸ הן מבארים שמחיים אלה [המוות] הרבה יותר טוב. בדין סולון מתבונן באות זו, בדין סוקראטס שואב בשמחה²⁸⁹ מהרעל,²⁹⁰ בדין קלאומברוטוס שונא את החיים,²⁹¹ בדין קורא השליח: נפשי איתה להיפטר,²⁹² בדין אפלטון מגדיר לא את [הפילוסופיה] הרשעה והכוזבת של האחרים אלא את הפילוסופיה יראת השמים והאמתית.

האות תופסת את המקום התשיעי מן הראשונה ואת הבית התשיעי של המתמטיקאים. לפיכך כאשר סוף סוף על המוות היה למות, סמרו המחשכים עד השעה התשיעית.²⁹³ ודבר זה אף לא נעלם מעיני

²⁷⁶ לפי ספר התמונה (תמונה א אות ט, ג ע"א; תמונה ב אות ט, טו ע"ב), אות ט היא ספירת יסוד. וספירה זו היא האחרונה לשש הספירות הזכריות, לפי הקבלה.

²⁷⁷ תמונה א אות ט (ג ע"א-ע"ב): 'ט' [...] חורבן וכליון'. ואולי השפיעה כאן גם המלה היוונית תנטוס (qanatos) שפירושה מוות ופוחתת באות היוונית תיטא, המקבילה לאות טית במוצאה, בשמה ובמקומה בסדר האלף-בית.

²⁷⁸ לפי הרודוטוס, א 32, טען סולון שיש להעריך את חיי האדם לפי יום מיתתו.

²⁷⁹ לפי המסורת הרומית, בימי קדם נסתיימה השנה בחודש פברואר, לפי הלוח שקיבלו מהאטרוסקים (ראה מראי המקומות ב-Oxford Classical Dictionary. s. v. Calender).

²⁸⁰ בחמישה עשר בפברואר נחוג חג ה-Februa, חג ההיטהרות הרומי.

²⁸¹ כנראה צריך להיות: visibilem במקום visilem.

²⁸² אפלטון, פוליטאה ז, משל המערה.

²⁸³ האורפיים, מעריצי אורפיאוס המשורר המיתי, כינו את הגוף (ביוונית: סומא) בשם מצבה (ביוונית: סמא), לפי עדות אפלטון, קרטילוס 400.

²⁸⁴ אינני יודע היכן כתב כך פלוטינוס, גדול הפילוסופים הנאו-אפלטוניים (במאה השלישית לספירה).

²⁸⁵ באפולוגיה של סוקראטס, 20-21, האורקל שבדלפי קבע שסוקרטס הוא החכם מכל אדם.

²⁸⁶ הברית החדשה, הבשורה על פי יוחנן יח 36.

²⁸⁷ בר' א 31.

²⁸⁸ בראשית רבא ט, ה: 'בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב והנה טוב מאד והנה טוב מות'. על המלה 'מאד' לבדה, כמציינת את הדין הקשה, ראה זוהר ח"ב, צח ע"א (סבא דמשפטים).

²⁸⁹ השוה יש' יב 3: 'ושאתם מים בששון'.

²⁹⁰ סוקראטס מת בשתותו כוס רעל ברצונו, כפי שמתאר זאת אפלטון בדיאלוג פיידון.

²⁹¹ הכוונה לקלאומברוטוס איש אמברקיה, שלפי הכתוב על מצבתו (שאותה חיבר קלימאכוס), התאבד בקפיצה מחומה בעקבות קריאת ספר של אפלטון על הנפש, כנראה פיידון (נוסח המצבה נשתמר באנתולוגיה היוונית מהדורת Beckby, כרך שביעי, אפיגרמה 471).

²⁹² איגרת פאולוס אל הפיליפיים, א 23, בתרגום דליץ'.

²⁹³ ביום צליבת ישו (שנחשב מבחינה מסוימת גם כמות המוות), מתי כז 45 (בתרגום דליץ'): 'ומשעה השישית היה חושך על כל הארץ עד השעה התשיעית'. וכיוצא בכך מרקוס טו 23, לוקס כג 44. בתרגום הוולגאטה המלה 'לחושך' היא tenebrae, שתורגמה בפנים כמחשכים.

מארו, שבהיותו מבקש לספר על אותו סקראמנט²⁹⁴ של אות זאת, אומר הוא שאת בית הכלא של המתים סוגרת [הנהר] הסטיקס הזרמת באמצע תשע פעמים.²⁹⁵

חלקי אות זו הם כף וואו. או, כמו שאומר התאולוג במקום זה: כף זין.²⁹⁶ שכן היא, כפי שאמרנו, האחרונה, ולפיכך יהיה בה סמל של שבת²⁹⁷ ושבתאי²⁹⁸, מושב הנשמות הצדיקות, סוף התורה²⁹⁹ ומימוש הנישואים של האותיות הקדושות. לפיכך כף, שהיא תמונת העשירית,³⁰⁰ מתירה את האזור לרחם הנגלה, ומתחברת אל הגבר, אשר מוכתר באור הכוכבים, אשר הם הספירות העליונות: אלף, שהיא שלוש באחת,³⁰¹ ואז שש האחרות באילן הספירות האלהיות. נעשה מה ששר ישעיה: קול שמחה ועונג עליון של חתן וכלה.³⁰² וכך שם הטיית, במקום שהזין הזכר מתחבר לכף הכלה. הנשמה המוזמנת לאותם נישואים³⁰³ משיגה את הסוף ואת האושר.

י' יוד היא האות הקטנה ביותר באופן ניכר. אחרי סוף תשע האחדויות,³⁰⁴ שוב נולד סדר חדש של מספרים. האחדויות מסתיימות בתשע, לפיכך בהן הדבר הקטן ביותר הוא מעט מדי מרוחק מן הסוף. אבל גם³⁰⁵ העשירייה יכולה ללכת גם במאה וגם באלף וגם במספרים עד אין מספר. ובהיותה הקטנה ביותר מבין אותם שאין להם מספר, היא הראשונה שלה מתאים יחס הנקודה והרגע, שכן היא הראשית והסוף:³⁰⁶ סוף האחדויות ראשית העשיריות. לפיכך ביקשה היא להיכתב בצורה הקטנה ביותר, שאותה לנקודה³⁰⁷ בלתי נראית אנו מעתיקים,³⁰⁸ בכור כל הבריאה, סוף התולדה האלהית³⁰⁹ כולה, ונוסף על כך ראשית המשך וההולדה. ה', אומרת האות יוד, אלפא ואומגה,³¹⁰

²⁹⁴ הכוונה למוות.

²⁹⁵ וורגיליוס מארו, איינאס ו שורה 439.

²⁹⁶ תמונה ג, אות ט. מג ע"ב: 'ט' [...] וגם ציור האות הוא כ"ז שהעטרת ידבק בז' שבתות בסוף שישוב הכל בבינה כבראשונה'. תמונה א, אות ט, ג ע"א-ע"ב: 'ט' [...] ובצורתה יש ז'.

²⁹⁷ תמונה א, אות ט, ג ע"א: 'ט' [...] ושבת לשון מנוחה ולשון חורבן'. תמונה ג, אות ט, מד ע"א: 'והנה בשבת תמו הגלויות וההקפות כולם והוא אחרון לכולם'.

²⁹⁸ תמונה א, סיום, ו ע"ב: 'ט' יסוד שבתאי'.

²⁹⁹ אינו מחוור (התורה אינה מסתיימת באות טית). ואולי יש לתרגם אפוא: 'תכלית התורה'.

³⁰⁰ האות כ מציינת את ספירת מלכות.

³⁰¹ האות אלף מציינת את השילוש העליון של הספירות, הנחשבות לאחת.

³⁰² הכוונה לא לישעיהו אלא ליר' לג 11: 'קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה'.

³⁰³ לפי תיאורים רבים בספר הזוהר, בחצות הלילה יורד הקב"ה להזדווג עם השכינה, ונשמות הצדיקים משמשות כאורחים ושושבינים.

³⁰⁴ כלומר המספרים המציינים יחידות, לפני סיום העשירייה הראשונה.

³⁰⁵ מלה זו אולי היא מיותרת.

³⁰⁶ דברי ישו בחזון יוחנן א 8 (תרגום דליץ'): 'אני האלף והתו ראש וסוף נאום ה' אלהים'.

³⁰⁷ אולי רומז הוא, בנוסף לקטנותה של היוד (הנחשבת בספרות הקבלה לנקודה), גם לכתיבת הספרות בערבית, שבה המספר 0 (המציינת את העשרות, המאות וכו') מצוייר כנקודה.

³⁰⁸ הנקודה הנכתבת על הנייר היא סמל לאותה נקודה שאין לה מימדים. אומנם לצורך תרגום זה יש לגרוס

similimus במקום simillimus הנדפס. אם נשמור על הנוסח simillimus, נתרגם במקום 'שאותה אנו מעתיקים'. – 'כה דומה הוא מכול', והנושא יהיה בהמשך: 'בכור כל הבריאה'.

³⁰⁹ אולי ברמז לספרו של הסידוס תאוגוניה, 'תולדות האלים', ובלטינית: Deorum Generatio.

³¹⁰ בחזון יוחנן שם, המקור היווני של מה שתורגם 'האלף והתו', הוא האלפא והאומגה, הן האותיות הראשונה והאחרונה באלפא-ביתא היוונית.

מחזיק בי ראשית דרכיו.³¹¹ לא כך היא האמת העברית,³¹² אלא: ייסדני ראשית דרכיו, ספירותיו, כוחותיו, פעולותיו.

בן האל הכיר אותה, שאותה בלבד הוא מזכיר: זאת, ואם היא קטנה ביותר, בכל זאת איננה יכולה להיפרד מן התורה שהיא אתה, ממנה אסור לאף אחד למחוק אפילו נקודה.³¹³ אפילו לו לעצמו [עמ' 43] האל אינו מתיר זאת. שבשעה שעמד לקחת את היוד משרי, לא לקחה משם לפני שאותה עצמה החזיר למניינה השלם. שכן בחלקו לשניים את מה שהיה מאוחד באשה, במוסרו האחת לאשה [הנשואה] ואת השנייה לאיש, בסדרו באופן אצילי יותר, חילק את הראש לשניהם,³¹⁴ ומה שלא יכול היה להתחלק בעצמו, נחתך במספרו.

היא [היוד] בעצמה, כמו שאמרתי, איננה ניתנת לחלוקה. ובכל זאת היא מזרעה גדולה ועמוקה ביותר של כל מסתורין, סמל של שתי החכמות, של הנהגה והגנה. של הספירה השנייה, אשר בה ראשית אצילות העולם העליון, של העשירית, ששם גם תפקיד הולדת [העולם] התחתון. שכן אותה אות באלף-בית הרגיל היא העשירית, בסודי "איק",³¹⁵ אלף יוד קוף",³¹⁶ היא השנייה. כך בה הושמה הראשית של שתי האצילויות. כפי שאומר טימאיוס האפלטוני, שהאל הבורא יצר תחילה כד, ואחר כך מיזג בתוכו את זרעי הנשמות להולדה.³¹⁷ כפי שמארו רמז לאיטלקים דבר זה, בשם זרעים הוא כינה את הנשמות, ואמר: לזרעים יש מקור שמיימי.³¹⁸

וכך, מאחר שבאות זו, ומה שמצוין באמצעותה בדברים האלהיים, מצויה הלידה הראשונה, שבזכותה מלמדים את מצוות³¹⁹ הבכורות הנתונה, קובעים אותה כמקור כוח הלידה. ובהיות שני ההורים עתידים להוליד אחד, ניתנה היא מחולקת: חלק לאשה, חלק לאיש לאברהם. ולא רצתה להימסר לו שלימה, כמו לבן, כמו לנכד, כמו לנכדי הבנים יהודה ויוסף.³²⁰ מאחר שיצחק כראשון שנחל אותה לחלקו, חיבר את שני חלקי החמישיות, לפיכך גם הוליד את יעקב, אשר הקים את עם ישראל, כפי שגם הוציא לעולם את עשו אדום, אשר, כפי שטוענים בכל מקום, החזיק בידו את השלטון³²¹ על העמים. וכמו שמסיקים מדניאל³²² ומיוספוס,³²³ אחרי שהפליג מאסיה, הקים את

³¹¹ כך הוא תרגום הוולגאטה למשלי ח 22: 'ה' קנני ראשית דרכו'. פסוק זה נאמר על ידי החכמה, שמצוינת בקבלה על ידי האות יוד. את החכמה זיהה איג'דיוס עם ישו בן האל (ראה לעיל עמ' 26). גם הירונימוס פירש את האות יוד כראשית (principium), במכתבו לפאולה (הנזכר לעיל בהערה לעמוד 25), פיסקה 5 עמ' 33, ומכאן אפשר להסיק שזה מדרש פרוטו-קבלי.

³¹² hebraea veritas, מונח שמשמש בכנסייה לציון פשט הכתוב בנוסח העברי שבתנ"ך בניגוד לתרגום השבעים.

³¹³ לפי דברי ישו במתי ה 18 (תרגום דליץ'): 'לא תעבור יוד אחד או קוץ אחד מן התורה עד אשר ייעשה הכול'.

כנראה לדעת איג'דיוס כאן נקט ישו בשם האות העברית, ולא כ'יוטא' היוונית הנזכרת במקור, ואילו בפסוק דלעיל מחזון יוחנן נקט הוא בשמות האותיות היווניות אלפא ואומגה.

³¹⁴ את היוד של 'שרי' הפך האל לשני ההים, אחד בשם 'אברהם' ואחד בשם 'שרה'. ראה על כך גם לעיל, עמ' 28. אינני מכיר מקור לדרוש זה.

³¹⁵ במקור Eiach, מה שמלמדנו איך ביטאו קיצור זה בימיו. וכן גם להלן בעמ' 53.

³¹⁶ הכוונה לסדר האותיות הידוע בספרות הקבלה, המקבץ יחד את היחידות העשיריות והמאות: אי"ק בכ"ר גל"ש דמ"ת.

³¹⁷ אפלטון, טימאיוס, 40.

³¹⁸ וורגיליוס מארו, איינאס VI 730-731.

³¹⁹ או: את זכות.

³²⁰ השמות יצחק יעקב יהודה ויוסף כולם מתחלים באות י.

³²¹ פרינקיפאט, הוא המונח שמשמש בלטינית לציון שלטון הקיסרים, מאז אוגוסטוס.

האימפריה של הרומאים.³²⁴ כל אחד מן השניים גדל במידה שלא תיאמן, או בזרע או בגדולה, בשל אותו דבר שיצחק הזקן בירך כל אחד מן השניים, ובאמצעות היוד פעל שיהיו להם בעתיד תולדות חזקות מאין כמוהן. דברים אלה הם, [כלומר] אנחנו, שלנו ברחמי אלהים הוענקה אותה אות שנחטפה מהם, רואים שיצחק נתן על אומות בניו את היוד,³²⁵ את ההתפשטות של שתי החכמות. את התחתונה לאחת, אשר נקראת סינגוגה, בייסדו כראש את ירושלים היהודית, ואת הנעלה לאחרת, כשהוא מרומם בגויים את ראש העיר רומא.³²⁶ את ההיא כבש יהושע³²⁷ הנשלח מאת משה, ואת זאת [כבש] ישו בשולחו את פטרוס. כל אחד מהשנים עם יוד, כל אחד מהשנים ניצח בדם, ההוא ב[דם של] אחר, וזה בשלו.³²⁸

אני עובר בשתיקה על הקווים האחרים של אותו מרכז³²⁹ מקודש מכול, היוצאים אל פני הכדור.³³⁰ בלי מספר ובלי סיפור הם אלה, שאותם מי יוכל להשיג בדיבור, וכך באותה מידה, מי יוכל לספר את גובהה או את גודלה העצום או את התולדה של [אות] זו, שאודותיה, בבחינת זו שצריכה שתיקה, איננו יכולים [לדבר, ואודותיה] רק כמצויה במצב שהגיעה דרך ראשי פרקים, אנו יכולים.³³¹ ואף על פי שעל דברים בלי מספר, כשלבי נוקף, מדלג אני, על כך מי יכול לדלג, שאות זו דומה יותר לנקודה מאשר לאות, ואף על פי שהיא בלתי ניתנת לחלוקה, בכל זאת היא מצוינת בעוקף בפסגה ובחוד, [אשר לו] קוראים קוץ כעין כתר.³³² כמו שבשם הגדול, ששם [אומרים] יש ארבע אותיות נסתרות, משתמעות בבירור תשע ספירות באמצעות העין הנסתרת והנעלה של אותה אות, המשקיפה אל העליונים, המעיין הסודי והמקור שאין לבטאו של אותן תשע, יכול היה להירמז באופן שאי אפשר לבטאו. דבר זה אף כותבים [עמ' 44] התיאולוגים הארמיים, ומצווים שיתקבל ויכובד בתכלית הסתר והיראה.³³³

³²² הכוונה לחזון ארבע החיות, הן ארבע המלכויות, בדניאל פרק ז. האחרונה שבהן פורשה בדרך כלל על מלכות רומי. מידע נוסף על כך ניתן להיאסף מדניאל פרק יא.

³²³ יוסף בן מתתיהו, קדמוניות, ראשית ספר ב. אומנם התיאור שם של נחלת עשו קרוב למקראי, ואינו מזכיר את רומי.

³²⁴ אינני מכיר מקור המדבר על כך שעשו עצמו (ולא רק צאצאיו) הגיעו לרומא. ואולי מזהה הוא כאן בין עשו לבין איינאס.

³²⁵ לפי התלמוד (בבלי, סנהדרין קז ע"א), ניתנה האות יוד שנלקחה משרי להושע בן נון, שעליו נאמר 'ויקרא משה להושע בן נון יהושע' (במדבר יג 16). איג'ידיוס מרחיב זאת גם ליהושע האחר, הוא ישו.

³²⁶ היוד של יהושע בן נון מייצגת את החכמה התחתונה, ספירת מלכות, ואת היהדות (הסינגוגה), ואילו היוד של ישו מייצגת את ספירת חכמה ואת הנצרות.

³²⁷ צורת השם הנכתב כאן, Iesus, זהה לצורת השם ישו.

³²⁸ כלומר, יהושע כבש את ירושלים בדם האויב ואילו ישו ופטרוס כבשו את ירושלים ורומי על ידי הריגתם, ולכן הנצרות נעלית על היהדות.

³²⁹ תמונה ג, אות י מז ע"א-ע"ב י' [...] בנקודה פנימית.

³³⁰ הישויות התחתונות הנאצלות מתוארות לעתים בספרות הקבלה כרדיוסים היוצאים מן הנקודה האמצעית שהיא החכמה. וראה גם לעיל עמוד 40 ולהלן עמ' 53.

³³¹ לפי בבלי, חגיגה יג ע"א: "אין דורשין [...] ביחיד" [לשון המשנה], אבל מוסרין לו ראשי פרקים'.

³³² 'תג' בעברית, פירושה גם כתר, וגם קוץ שנכתב על אות.

³³³ לפי ספרות הקבלה, ארבע האותיות יהו"ה משקפות את תשע הספירות: יוד – חכמה, ה – בינה, ו – שש הספירות מחסד עד יסוד (= שש קצוות), ה – מלכות. ספירת כתר רמוזה לא באות נפרדת אלא בקוצו של יוד. הקוץ נקרא גם תג, ומלה זו משמעה כתר. לעתים מתוארת האצילות כתשעה אורות היוצאים ממקור מרכזי (הדומה לעתים לעין). ראה למשל דרשתו של רשב"י בראשית אידרא זוטא, זוהר ח"ג, רפח ע"א.

ככל שיותר מחליט אני לעשות סוף, כך מציעים עצמם יותר ויותר דברים שאין להשמיטם.³³⁴ שכן אין דבר כבד יותר מאשר לרצות לסגור גוף [תורה] רחב ביותר בתוך מקום צר ביותר. הארמיים והתיאולוגים הקדומים קוראים לאותן עשר ספירות – "מידות", מידות.³³⁵ מכאן אנו גזרנו את השם של המודוס.³³⁶ כי הרעיונות של כל הדברים הם אידאות, וגם כמו צורות³³⁷ כאילו נמצאות הן במקור, בסיבה הראשונה ובחכמה הראשונה. כי אם כולן הן מידות, והחכמה מחברת את כולן בתוכה, תוכל היא להיקרא מידת המידות.³³⁸ ואמרנו שהאות יוד היא סמל לכך. לפיכך מן הראוי היה שהיא תכיל את רעיון המידה. הפילוסופים מדברים אודות תורת גלגלי השמים³³⁹ [כמידה] בצורות, על המשך היומי בתנועות, על האונקיה במשקלים, בטונים על הדיאז, במידות על הרגל, האל מיקם [את המידה] ביוד, הנבחרת מכל האותיות, הדומה ביותר לאחדות ולנקודה. שאלו הם המידות לכל הכמויות. שכן מן הראוי בכל מין לתפוס תחילה את המקום של המידה האמיתית, שבו אף מונח הרעיון המינימאלי של האחדות, הפשטות.³⁴⁰

ים רחב של אור אלהי בלא גבול ובלי אפשרות הבנה בספרי התורה והנביאים, ככל שמותר היה, הסביר האל. אותו [את האור] המדומה למים ולים קוראים אוקיאנוס. אך כדי שמידת השיוט שאין לו גבול לא ירתיע³⁴¹ את כל המלחים,³⁴² קבע [האל] דרך מסוימת של תרי"ג מצוות. אבל העברי, אף על פי שהוא קשה ועקשן, אף הוא אינו יכול להכחיש שהמון זה של מצוות הוא גדול הוא מדי.³⁴³ לפיכך הוא מחסיר [וקובע] את החיוביות³⁴⁴ השוות במספר לאברים האנושיים – מאתיים ושמונה ועוד ארבעים.³⁴⁵ גם שפע מספרי זה מצמצמים לשבעים שמות,³⁴⁶ ואת אלה לחמישים שערי בינה,³⁴⁷ את אלה לארבעים וחמישה שמות,³⁴⁸ שאותם הביאו עד לשלושים ושנים נתיבות חכמה,³⁴⁹ אחר כך מרוצים הם במספר האותיות, שהן עשרים ושבע,³⁵⁰ הריבוע הראשון ממספר בלתי זוגי.³⁵¹

³³⁴ משפט כזה, הכולל את ההתלבטות בין גילוי וכיסוי, אופייני לספרות הקבלה. ראה למשל את דברי רשב"י בראשית אידרא רבא (זוהר ח"ג, קצ"ע"ב: 'ווי אי גלינא ווי אי לא גלינא').

³³⁵ במקור mensurae, מלשון מדידה.

³³⁶ modus פירושו בלטינית אופן, ואיג'ידיוס גוזר מלה זאת מן העברית 'מידה'.

³³⁷ 'אידאות' ביוונית פירושו צורות. הווה דבריו לעיל בעמוד 35.

³³⁸ כלומר, האידאה של המידה.

³³⁹ ככל הנראה צריך להיות sphaerica במקום sperica.

³⁴⁰ קביעת יחידת המידה הבסיסית בכל תחום, היא יסוד חשוב לפיזיקה המודרנית.

³⁴¹ ככל הנראה צריך להיות absterreat במקום absterret.

³⁴² השווה זוהר ח"ב, ק"ע"ב (סבא דמשפטים).

³⁴³ איג'ידיוס ממשיך כאן את הרעיון הפאוליני שריבוי המצוות הוא בעוכרי היהודים, אומנם בהמשך עובר איג'ידיוס לצמצום מספרי לאו דווקא של מצוות אלא של ישויות כגון שמות האל, שערי הבינה ונתיבות החכמה.

³⁴⁴ = מצוות עשה.

³⁴⁵ בבלי, מכות כ"ג ע"ב: 'שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם'.

³⁴⁶ 'שבעים שמות להקב"ה', למשל במדבר רבא יד, כד.

³⁴⁷ בבלי, נדרים לח ע"א: 'חמשים שערי בינה נבראו בעולם'. וראה גם להלן בעמוד 46, 49, 51.

³⁴⁸ דומה שזה טעות במקום ארבעים ושנים, שכן שם של מ"ב הוא מפורסם ביותר בספרות היהודית המיסטית. עם זאת מצינו בספרות הקבלה גם שם של 'מה', 45, שכמנינו עולה בגימטריה שם הויה במילואו: יו"ד ה"א וא"ו ה"א.

³⁴⁹ לפי ראשית ספר יצירה.

³⁵⁰ עשרים ושתיים אותיות האלף-בית ועוד חמשת האותיות הסופיות.

³⁵¹ הכוונה כנראה היא לכך ש-27 הוא המספר שלוש בחזקת עצמו (כלומר שלוש בשלישית). וראה גם להלן בעמוד 52.

כשאפלטון שאל רעיון זה מן הסודות, צייר את הנשמה כמושתתת על מספר זה³⁵² כמו שאר הדברים דלעיל, אשר הונחו כאן, המספר הוא אלוהי וגם מבטא משל אלהי.

אכן עשרים ושבע האותיות, מאחר שחמש אינן שונות אלא חוזרות,³⁵³ הן מצטמצמות לעשרים ושתיים. אלה תחילה לשלוש עשרה מידות,³⁵⁴ ואחר-כך לעשר,³⁵⁵ אשר מוצגות באמצעות היוד כעשירייה של אותיות. ו[היוד] איננה חדלה לדחוס את החוקים האלהיים אל דבר ביתר קיצור, אל ארבע אותיות נבחרות, מקודשות לפי עדות האורקל, שבראשן היוד.³⁵⁶ ואף את השם השלם אל חצי, אשר נקרא: יה,³⁵⁷ אשר בהללויה הוא נסתר בסוד. בזמנים אסורים של עצב, אסור לאמרו.³⁵⁸ מסיבה זו כסמל אחרון של סוף התורה ופסגת השמחה, הוא ממוקם בעקב התהלים.³⁵⁹ כאילו האל מתאבל על הבורות האנושית, אם שפע עצום של אור חוקי, אם כה הרבה מספרים וכל כך הרבה שינויים, אינם ניתנים לתפיסה, לשבח, לשירה, את המספר הקטן ביותר בוודאי יוכלו הכול, [45] ולפיכך: כל הנשמה תהלל "יה",³⁶⁰ אשר שוב³⁶¹ האות הראשונה שבו היא יוד, שבלעדיה שום מסתורין אינו יכול להתקיים.

ולבסוף גם את השם הקדוש הזה בן שתי אותיות צמצמו אל האות האחת יוד, כדי שהדבר הקטן ביותר בכמות החומר, יהיה גדול ביותר בסגולה ובעל יכולת רבה ביותר, כי את כל הדברים, כדרך המרכז, הוא מכיל בתוכו. [יוד היא] ראשונה לכל, גם כמודל וגם כמידה. מסתורין נעלה ביותר שאותו הכריז פיתאגורס,³⁶² משהכירו מפי הזקנים: 'מידה [ביוונית: מטרון] טובה ביותר של הכול'.³⁶³ מכאן הם קוראים גם את העשירית וגם את מלאך העשירית: מטטרון.³⁶⁴

³⁵² אפלטון, טימאיוס 35.

³⁵³ כאותיות סופיות.

³⁵⁴ הכוונה כנראה לשלוש עשרה מידות הרחמים, שיש להן מקום נרחב בקבלה, אף שאפשר גם שכוונתו לשלוש עשרה המידות שהתורה נדרשת בהן, וגם בהם עסקו המקובלים.

³⁵⁵ ספירות.

³⁵⁶ הכוונה לשם יהו"ה.

³⁵⁷ יה' הוא השם שאינו שלם, ראה למשל מדרש תהלים (שחר טוב), ט, ז. ואולי אף רומז הוא למה שנזכר בספרות הקבלה, שהשם יה' במילואו (כלומר: יוד הא), עולה בגימטרייה 26, כמו שם הוי"ה כולו (ראה למשל יוסף גיקטילייא, שערי אורה, ראשית שער ט. ווארשא תרמ"ג, צא ע"א).

³⁵⁸ הכוונה אולי להלל הנאמר רק בימי שמחה. ואולי הכוונה הפוכה, שהשם השלם אסור לאמרו עד ימי הגאולה (לפי תנחומא כי תצא יא, ועוד).

³⁵⁹ בפסוק האחרון בספר תהלים, כדלהלן.

³⁶⁰ תה' קנ 6. זה הפסוק האחרון בספר תהלים.

³⁶¹ כנראה במקום iter צריך להיות: iterum.

³⁶² צריך להיות פרוטאגורס, כדלהלן בהערה הבאה.

³⁶³ מילים אלה כתובות ביוונית. הכוונה כנראה לאמרתו הידועה של פרוטאגורס (ולא פיתאגורס), שהובאה בכתבי אפלטון, תאיטטוס 152א: 'אדם הוא קנה המידה [ביוונית: מטרון] לכל הדברים'. כך בתרגום א"מ, כתבי אפלטון כרך ג עמ' 86.

³⁶⁴ איג'ידיוס דורש 'מטטרון' מלשון 'מטרון' ביוונית. מטטרון הוא אכן בכתבי מקובלים רבים (ואף בחלק העיקרי של ספר הזוהר), סמל לשכינה. המלאך מטטרון זוהה בקרב היהודים הנוצריים עם ישו; על כך ראה במאמרי 'מלאכי קול השופר וישוע שר הפנים', י. דן (עורך), המיסטיקה היהודית הקדומה, ירושלים תשמ"ו (= מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ו), עמ' 171-195. זיהוי זה עולה מחדש בכתבי השבתאי שהתנצר יוהן קמפר. ראה שפרה אסולין, 'המרת דת והבראיזם במאה השבע עשרה באירופה, עיון בדמותו של יוהן קמפר מאופסלה הוא משה בן אהרון כהן מקרקוב', רחל אליאור (עורכת), החלום ושברו, כרך ב (מחקרי ירושלים במחשבת ישראל כרך יז), ירושלים תשס"א, עמ' 452-458.

אכן, כפי שאמרנו, בשעה שנקודת החוד מבקשת את האב כמו את המקור, הקוץ בהזדקפו למרומים כנגד האב יוכל לענות אחר כך: עליתי. הוא מראה עצמו כצאצא בגוף, כמשתעשע בעצמו ובחיק האב.³⁶⁵ אבל בבחינה שבה הוא מנהג את העולם, בתופשם מקום כעשירי בעשר, נקרא הוא שם ראש וראשית, כאן רגל וסוף. מאחר שרגל נקראת בשפה הראשונה "רגל", תהיה רגל, כפי שאמרנו, מידת המשך.³⁶⁶ לפי עדות הפילוסופים,³⁶⁷ מידה נקראת רגולה קודם בפי האטרוסקים, בשפה העתיקה של מולדתם, ואחר כך בפי הלטינים התקבל אותו כינוי,³⁶⁸ כפי שהראינו בשפע אודות מקרים אחרים לאין מספר במקור השפה. אודות יוד, שום מגילה לא יכלה להספיק כדי לגעת בחלק של השפעותיה, כוחותיה, יכולותיה.

כה גדולה היא, אל עליון, פזיזותנו או טיפשותנו. אנו, אחר שאיננו יכולים כלל לעקוב אחרי כוחות האותיות, איך נקווה להיות מסוגלים לבטא בדיבור את אורך העצום, או איך נעז לזוטר עליו בהזנחה או בחטא או להעריך משהו יותר ממנו או לזלזל בו כשאנו מייחסים לענייני אנוש ערך רב יותר. אלהים, הכנס בנו החוטאים זרע זה של חכמתך הקדושה ומקודשת, הכנס את גרגר החרדל שלך,³⁶⁹ ותן את תכלית שתי התורות,³⁷⁰ אתה שבישנה שמת את היוד בראשית שמך³⁷¹ ובחדשה בראשית שם הנצר שלך,³⁷² שבאמצעותה בחרת את זה האחד,³⁷³ כדי שייקרא זה אשר לבדו דחק את האחרים,³⁷⁴ כדי ש[ייוותר] רק הקורבן של הבן האהוב ביותר, שעליו היא³⁷⁵ מצביעה, אחרי שהוסר המון [הקרבת] של הקדמונים, שבו³⁷⁶ יימחה הפגם העתיק של בני תמותה.³⁷⁷

אך כבר חוזר אני לסידור האותיות. כאשר בסקירת אותות הקודש³⁷⁸ העליונות של האות יוד בראשי פרקים נדדתי יותר מאשר באופן אסיאתי אם תעיין בתוכנית שהצעתי, ופחות מאשר באופן לקוני אם [תעיין] בגודל הדבר [בעצמו].³⁷⁹

³⁶⁵ השעשוע של החכמה הקדומה הוא מוטיב חשוב במיסטיקה היהודית, ומקורו בדברי החכמה במשלי ח 30: 'ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשעים יום יום משחקת לפניו בכל עת'. מוטיב זה שכיח גם בקבלה שבה האות יוד מציינת את החכמה, והתפתח עוד יותר בתקופה שאחרי איג'ידיוס, בעיקר בקבלת הרמ"ק, ובקבלת האר"י בנוסח סרוק.
³⁶⁶ 'רגל' בעברית היא מידת מרחק, וכמוה גם pes בלטינית (וכיו"ב foot באנגלית, ועוד).
³⁶⁷ אינני יודע למי הכוונה.

³⁶⁸ regula. מלה לטינית נוספת שפירושה מידה, לדעת איג'ידיוס מלה זו מקורה בלשון האטרוסקית, וזו בתורה שאבה אותה מן העברית. סברה זו, כמו אחיותיה שתובאנה להלן בעמ' 47 ובעמוד 52. שאב איג'ידיוס בוודאי מבן עירו, Annio da Viterbo (1432-1502), שהתיימר כידוע בפיענוח הלשון האטרוסקית, שלדעתו מקורה מן העברית. חלק מזיופי אניו הוכחו כבר במאה השש עשרה, אך תיאוריה מופרכת זו בדבר מוצא האטרוסקים שלטה בכיפה עד המאה השמונה עשרה (ראה על כך ראה למשל בערך Etrusci, באנציקלופדיה ללימודים קלאסיים (New Pauli)).
³⁶⁹ ראה מתי יז 20 (בתרגום דליץ'): 'ויאמר ישוע [...] אם יש לכם אמונה כגרגר החרדל [...] ואין דבר אשר יבצר מכם'.

³⁷⁰ הברית הישנה והברית החדשה.

³⁷¹ הכוונה לשם יהו"ה.

³⁷² הכוונה לשם ישוע.

³⁷³ הכוונה לישו.

³⁷⁴ הכוונה כנראה: ביטל את הקרבנות האחרים.

³⁷⁵ הברית החדשה.

³⁷⁶ בקורבן הבן.

³⁷⁷ הכוונה לחטא אדם הראשון.

³⁷⁸ במקור: הסקרמנטים.

³⁷⁹ בספרות העתיקה ידועים האסיאתים כמרבי דברים, והלקונים (הם הספרטנים) מדברים מעט.

'כ' כף מציעה עצמה כאות שאחרי יוד, שהיא כעין ממלאת מקום שתופסת את מקום היוד בעשירית.³⁸⁰ שכן אור היוד זורח בשישית כמו בשמש. לזה העשירית היא אחות, שאותה בזמן שהוא ממלא באור, עושה הוא לכלה הרה.³⁸¹ מכאן נמשכים כל ענייני בני האדם. לשאר הספירות, כמו חרבות פיפיות, יש מבט לשני הצדדים: מכאן מקבלות, מכאן חולקות לספירה אחרת. לעשירית יש ממקום שלוקחת, ואין ספירה אחרת שהיא תיתן לה, שכן היא אחרונת העולם האלהי. ובבחינת מה שמבחינים ב[ספירה ה]ראשונה, שההיא בהיותה שלמה בעצמה ומספיקה לעצמה אינה מקבלת מאחרת, היא נותנת את כל הדברים לאחרים, זאת שאיננה מוסרת לאחרת, מקבלת את כל הדברים לתוכה, כך שיותר למעלה [כוח] של זכר, כאן כוח נערה,³⁸² יישמר בשיטה מסוימת.

סוד זה המתגלה בדעות חסודות, [אנשים] אשר שחודרים בהתבוננותם לעתים קרובות באמצעות רוח הקודש לתוך הגיונה של לשון הקודש, מגינים [עליו] מתוך שיטת הכתיבה עצמה. בהיות שלמה משורר דבר רזא דרזין בזמר הכלולות, לא שיר אלא את שירי השירים,³⁸³ הוא כינה את זאת שנקראת העשירית בכינוי ירושלים³⁸⁴ השמיימית הכמהה לחיבוקי החתן לכלה,³⁸⁵ [עמ' 46] ובדמותו ללבנה את הכוספת אל קרני השמש.³⁸⁶ לפיכך הירונימוס כותב שהסודות של ספר זה אינם מופצים לצעירים,³⁸⁷ ומכאן שתיקת אפלטון ופיתאגורס.³⁸⁸

העשירית מתחברת לאור האלהי, כפי שמלמדים מצד אחר, זאת שבשעה שהאל העתיק אותה בבריאת העולם, ברא הוא את הירח, כפי שבהתבוננו בשישית המושלמת עשה את השמש, שבהם סיפרו בהרחבה האורקלים האלהיים את אהבות יעקב ורחל,³⁸⁹ המפורשות ביתר הרחבה בפי התיאולוגים הקדמונים, ומובחנות בדיוק רב ביותר בפי השליח, באומרו שניים בבשר אחד.³⁹⁰ מסתורין עליון וגדול של החתן האלהי וירושלים, גם זו של מעלה וגם זו של מטה, אשר היא, כמו שכותבים, לגמרי אותה עצמה. אלא שההיא [של מעלה] היא מיוחדת לאהובה וגם יחידה, וזאת [של מטה], גם אם היא זאת עצמה ואף מיוחדת, בכל זאת איננה יכולה להיקרא יחידה, שכן היא אוספת, באמצעות שתיים עשרה החצוצרות של רוח הקודש³⁹¹ עלמות לאין מספר.³⁹²

³⁸⁰ תמונה א, אות כ, ד ע"א: 'כ' היא מידת מלכות'.

³⁸¹ הספירה הששית היא תפארת, הדומה לשמש, והיא מקבלת את אורה מן החכמה, שהיא יוד. הספירה העשירית, מלכות, היא אחותו וכלתו של תפארת.

³⁸² תמונה ג, אות כ, מט ע"א: 'והנה הכף כלי לכל המקבל בשם נקבה'.

³⁸³ הכוונה לספר שיר השירים אשר לשלמה, שנחשב לשיר הכלולות של מעלה.

³⁸⁴ שה"ש ו 4.

³⁸⁵ לפי חזון יוחנן כא 2.

³⁸⁶ לפי שה"ש ו 10.

³⁸⁷ דברים אלה אינם דברי הירונימוס אלא דברי אוריגנס בהקדמתו לשיר השירים, שנשתמרו רק בתרגום לטיני.

תרגום זה נעשה על ידי רופינוס, אבל אולי ייחס זאת איג'דיוס להירונימוס הידוע גם הוא כמתרגם של אוריגנס. דברי אוריגנס בלטינית עם תרגום לעברית ראה אצל שאול ליברמן, מדרשי תימן, ואהרמן, ירושלים תש"ל, עמ' 16-17.

³⁸⁸ כלומר, גם אפלטון ופיתגורס ידעו סוד זה, אך נמנעו מלהפיצו מחמת האיסור להפיצו לצעירים.

³⁸⁹ כלומר, סיפורי אהבות יעקב ורחל עסקו בעצם בספירות אלה, תפארת ומלכות, המיוצגות על ידי השמש והירח.

השמש והירח אכן מייצגים את יעקב ורחל בחלום יוסף. ראה בר' לז 9-10.

³⁹⁰ איגרת פולוס הראשונה אל הקורנתים ו 16 (תרגום דליץ') 'כי הכתוב אומר [הכוונה לבר' ב 24] "והיו שניהם לבשר אחד". נוסח הוולגאטה לפסוק זה הוא הנוסח שנוקט כאן איג'דיוס.

³⁹¹ אינני יודע מקור לכך.

³⁹² ראה שה"ש ו 8-9: 'ששים המה מלכות ושמינים פילגשים ועלמות אין מספר. אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה'.

ותמונה ב, אות כ, יז ע"א: 'כף אחת היא לאמה'.

אם העשירית מקבלת את הזרם של אַרְיִדְנוֹס למעלה, כפי שאומר האפלטוני,³⁹³ לתחתונות אין נהר מלא ששופע, בהיותו נוטף על הארץ רק במידה שהכלים הברואים מכילים, שהם הבלתי מוכשרים לכך אינם יכולים לעמוד בפני שטף הנהר.³⁹⁴ לפיכך הלבנה בהיותה הולכת אחר [אותה] דוגמה,³⁹⁵ היא מנצצת באחד מחלקיה אשר משקיף אל השמש שמעליו, אינה מאירה בחלק המופנה ממנה [מן השמש]. היא משיגה אור כלשהו, גם אם הוא דק, כך שיכול מבט בלתי מצועף של בני תמותה להתבונן [בו]. כך צורת הכף מצוירת בחצי-עיגול. כאן סגורה, ממקום שבו היא מחזיקה את עצמה, כאן פתוחה, ממקום שתוכל להינתן לנהר קודש הקדשים, כדרך בטן האשה, העומדת לקבל מן הזכר את ההריון והצאצא, בהציגה עצמה כאשת חיל³⁹⁶ בתפקידי הנשים הנשואות: אהבה, הריון, לידה, הנקה, חינוך, שמירה. [אשה] שכזאת הפקיד בזיכרון כישרונו של שלמה, שקיבל השראה ולימוד מן האל.³⁹⁷

הלטינים, שהעדיפו אותיות חדשות על פני הישנות, לא יכלו להסתלק כלל מן היוז³⁹⁸ ומצורת הכף הירחית, אף על פי שכמו [שהסתלקו מצורת] הכתיבה מימין לשמאל, כך את הכף עיוותו משמאל לימין.³⁹⁹

'לי למת [!] יוצאת מכלל אותיות אלה. יתר על כן. כפי שכף הנקבית היתה משתפכת לרוחב, מתוחה אל קצה אחד ונפולה אל הנמוך ביותר, כך למד המזדקרת והמתנשאת אל הפסגה הבולטת והנישאת בגובהה, גם את ראשה מחביאה בין העננים וגם בהישענה על שתי כנפיים התעופפה אתן אל הקצה האחר. הרוח האלהית משתמשת בה באורקלים, פעם אל אָלף, כמי שיש לפרשה על [הספירה] הראשונה, ופעם אל "בינה" התופשת את המקום השלישי, שגובהה כה גדול וכה תלול,⁴⁰⁰ עד שכותבים שמשה, שכותבים שהועלה לשמים, אותה לבדה לא יכול היה להשיג.⁴⁰¹ שאם העשירית, שם מתכנסים כל הדברים, היא העולם והשמים לעולה בתחילה, בשלב שני שש הקצוות⁴⁰² הבאות

³⁹³ אַרְיִדְנוֹס הוא הנהר פו העולה, לפי המיתוס, למעלה מן השאול. על עניינו הקבלי ראה גם להלן, עמ' 51. מיתוס זה נמצא גם אצל ורגיליוס, איינאיוס ו, שורה 658-659, הנוקט גם הוא במלה *superne* הנמצאת כאן. אך ורגיליוס אינו מכונה, ככל הידוע לי, 'האפלטוני', ואינני יודע מה פשר כינוי זה כאן. על זיקת ורגיליוס לאפלטון ראה גם להלן, עמ' 52.

³⁹⁴ תיאור זה מזכיר את מיתוס שבירת הכלים שאינם יכולים לעמוד ברוב האור, כפי שפותח על ידי האר"י, כשני דורות אחרי כתיבת הספרון שלפנינו.

³⁹⁵ תמונה ב, אות כ, יז ע"א: 'כף [...] וכח מדת הלבנה ומהלכה ודרכה וחדושה ממנה'.

³⁹⁶ הביטוי הנקוט כאן, *mulier fortis*, שתרגומו המילולי: אשה חזקה, הוא תרגום הוולגאטה של הצירוף 'אשת חיל' במשלי לא 10.

³⁹⁷ הכוונה לפרק אשת חיל, משלי לא, וראה בהערה הקודמת.

³⁹⁸ כוונתו לאות הלטינית i.

³⁹⁹ הכוונה לאות הלטינית c, שצורתה כמו אות כף הפוכה.

⁴⁰⁰ תמונה א, אות ל, ד ע"א: 'כי האלף מורה בכתר והלמ"ד בבינה וצורתה גבוה ורמה על כל'.

⁴⁰¹ בבלי, ראש השנה כא ע"ב: 'חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר אחד'. וראה גם לעיל בעמוד

44 ולהלן בעמ' 49, 51.

⁴⁰² הספירות מחסד ועד יסוד מכונות בקבלה 'שש קצוות', מונח השאוב מספר יצירה.

אחר כך, בשלב שלישי השלישית העליונה,⁴⁰³ משם משה לא לקח שלל.⁴⁰⁴ פאולוס בנימין זאב חוטף⁴⁰⁵ קיבל, לא בגונבו את אש פרומתאוס,⁴⁰⁶ אלא בהיותו ממולא ברוח אשר ירדה בצורת אש.⁴⁰⁷

כף ואו זו⁴⁰⁸ נישאת אל על בכנפיים, אחת תחתונה⁴⁰⁹ אוספת את הרקיע הראשון של המטפסים; האחרת⁴¹⁰ את השני. מי שמורכב מן הששיה, אשר ממנה נעשה עולמנו,⁴¹¹ אף על פי שאינו מניע את האחת אל צדה של האחרת אלא מניחה בצוואר, [עמ' 47] מכניס הוא את עצמו ב[בחינה?] העמוקה ביותר של הרקיע השלישי.⁴¹² הרי את העולם השפל תופסת הכף, אל האמצעי והטוב יותר חודרת יותר הוא, ובזמן שהאחת מטפסת על כתפי האחרת, ביותר שיקול דעת מאשר חוצפתם של הענקים,⁴¹³ לא זו בלבד שאינה הורסת, אלא מייצרת ונקראת מגדל (במקור *turris*) דויד. מכאן האטרוסקים (במקור *Tyrreni*) קיבלו את שמם.⁴¹⁴

כי אם כל הדברים הללו, הנערצים בעשרה הילולים⁴¹⁵ ובדת, המצוירים⁴¹⁶ באוונגליון בערך עשר דרכמות,⁴¹⁷ אינם אלא השם המפורש, ביושר מתבוננים בהם באמצעות אותו מגדל,⁴¹⁸ שהאב והבן עתידים לזמר לו שוב ושוב. אחד אומר: מגדל עז,⁴¹⁹ האחר, ברומזו ליסוד המתפשט: כמגדל דויד צוארך,⁴²⁰ ובאופן דומה במקום אחר: מגדל עז ביותר שם ה'.⁴²¹ [מגדל] אשר אם חודר הוא דרך כל האלהות יחד, הרי הוא אכן אותו אטרוסקי אשר מקיף את כל חישובי הדת, ואינו שוכח את גזע

⁴⁰³ = ספירת בינה.

⁴⁰⁴ הפסוק 'עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם' (תה' סח 19), נדרש על משה רבנו בעלייתו למרום. ראה בבלי, שבת פט ע"א.

⁴⁰⁵ הפסוק 'בנימין זאב יטרף' (בר מט 27) מתורגם כך בוולגאטה. ופאולוס היה משבט בנימין, לפי עדותו באיגרת אל הרומיים יא 1. החטיפה כאן היא ההשגה.

⁴⁰⁶ לפי המיתוס, הטיטאן פרומתאוס גנב את האש ממרום ונתנה לבני אדם. ראה הסידוס, מעשים וימים, שורות 47-58.

⁴⁰⁷ לפי מעשי השליחים ט 3, ומקבילות.

⁴⁰⁸ לפי ספר התמונה צורת האות ל מורכבת מ-כ + ו. תמונה א, אות ל, ד ע"א: 'ל [...] שהיא כ"ו'.

⁴⁰⁹ היא כף.

⁴¹⁰ היא ואו.

⁴¹¹ הכוונה לספירות שש קצוות, המסומנות באות ואו.

⁴¹² רמז לעדות פאולוס באיגרת השניה אל הקורינתיים, יב 2 (תרגום דליץ'): 'והאיש ההוא לוקח עד לרקיע השלישי'.

⁴¹³ במקור גיגאנטים. רמז למרד הגיגאנטים במיתולוגיה היוונית, שערמו הרי זה על גבי זה כדי להגיע לשמים ולהסתער על האולימפוס. גם הנפילים שמרדו בקב"ה לפי ספר חנוך ומקורות רבים אחרים, נקראים ביוונית גיגאנטים.

⁴¹⁴ האטרוסקים היו אפוא צאצאי הנפילים בוני מגדל בבל. גם אינפורמציה זו קיבל איג'ידיוס בוודאי מבן עירו, Annio da Viterbo. ראה בעניינו הערה לעמוד 45 לעיל.

⁴¹⁵ בבבלי, מגילה כא ע"ב, מתקיימת הקבלה בין 'עשרה הילולין שאמר דוד בספר תהלים' לבין 'עשרה מאמרות שבהן נברא העולם', ועשרה מאמרות אלה מזוהות תדיר בקבלה עם עשר הספירות.

⁴¹⁶ בנדפס *effigiatæ*, ואיני יודע להלום נוסח זה. תרגמתי בשינוי ל-*effigiata*. אפשר גם לתקן ל-*effigiarum*, ואז נתרגם: 'בערך של עשר דרכמות שעליהן דיוקן', כלומר דיוקן הקיסר המוטבע על המטבעות.

⁴¹⁷ לוקס טו 8 (תרגום דליץ'): 'או מי האשה אשר לה עשרה דרכמונים ואבד לה דרכמון אחד ולא תדליק נר ותטאטא את הבית ותחפש היטב עד כי תמצאנו'.

⁴¹⁸ היא האות למד, המכונה 'מגדל הפורח באוויר'. ראה פירוש רש"י על צירוף זה בבבלי, סנהדרין קו ע"ב, וראה לעיל בעמ' 28.

⁴¹⁹ תה' סא 4.

⁴²⁰ שה"ש ד 4.

⁴²¹ לפי תרגום וולגאטה למשלי יח 10. ובנוסח המסורה: 'מגדל עז שם ה'.

אבותיו,⁴²² ואיננו בלתי ראוי להם, שהרי, לפי עדות דידורוס,⁴²³ מבין ומנוסה היה בסודות הגבוהים ביותר של הדברים האלהיים, עם ההערצה הגבוהה ביותר של העולם כולו, אך גם את העמים האחרים לימד.⁴²⁴

מ'מם כפי דרך סדר [האלף-בית] כך בשותפות סידור חלקי העוצמות מקושרת היא על כל פנים בחלק הגדול. ממצבם של כוחות מסוימים מובדלת⁴²⁵ היא. היא מולחמת, כמו למד, מכף וואו, שיש להן רז גדול מאוד יותר מכולן. כי אם נישא את עיני הדעת אל סדרת המספרים של הפיתאגוראים והקדושים, נראה, כמו שכותב כאן התיאולוג, את שתי האותיות מם למד דרך אותם שני חלקים משותפים, מחוברים לאותו שם אלהי ביותר,⁴²⁶ שלו, לפי עדות השליח, הכרחי שתכרע כל ברך,⁴²⁷ שכן הוא השם הקדוש של ישו.

גדול הוא אותו שם הנמסר על יד האל, ששם היה צריך לציין לא רק את הגובה האלהי אלא גם את החיבור בבשר ואת סוד הנישואים האלהיים. אות יחידה נוספה על הארבע, כדי שתציג את השם, אשר קודם הצביע על האל הנבדל מכל דבר אחר, כשהוא אחר כך מחובר לאדם. על דבר סודי ביותר זה כתב קפניו,⁴²⁸ ראשון לכל הנוצרים, במידה שראיתי, באופן מדויק ואלגנטי ביותר. הוא לא כתב דבר אודות תוכנית הוספת האות, שאותה עומדים אנו להוסיף לאותו שם מנושף.⁴²⁹

נוסף על כך, אם תחשב את אותיות השם הגדול, תמצא שהן שש מעל עשרים.⁴³⁰ ואותו [מספר תמצא] בהיווסף אליו חלקיו מם ולמד באמצעות האותיות כף ואו, שכן אצל העבריים כף עולה למספר עשרים, ואו שש. בכך שתי האותיות באמצעות הכבל הסודי ביותר של המספר, נכנעות לשם השליט על כולם. אבל בהבדל גדול [עמ' 48] נבדלות הן זו מזו: זאת, בראשה כמגדל⁴³¹ חודרת את כל הדברים, וכמו בהיותה מחוברת לחתן העליון בבית הכלולות או בחדר המיטות העליון, נעשית היא אם לכל הדברים. שכן, כפי שאמרנו, את "בינה", הספירה השלישית, קוראים האם הגדולה של כל

⁴²² כאמור לעיל (ראה בהערה לעמוד זה ולעמוד 45), איג'ידיוס החזיק בסברה ששפת האטרוסקים מקורה בעברית. ⁴²³ לפי ההיסטוריון דידורוס מסיציליה (איש המאה הראשונה לפני הספירה), היו האטרוסקים בקיאים בדת (ובמיוחד בפירוש אותות), והרומאים למדו מהם. ראה למשל בקטע שנשתמר מספר 38 של ההיסטוריה שלו, ונדפס במהדורת LCL של Diodorus Siculus, כרך XII עמ' 240.

⁴²⁴ אני מציע לתקן את edocuere הנדפס ל-edocuerit.

⁴²⁵ דומה שהמלה se מיותרת.

⁴²⁶ גם צורת האות מם, כמו האות למד, מורכבת מכף וואו, תמונה ראשונה, אות ל, ד ע"א-ע"ב: 'אלף למד אל מם כל אחד הוא כ"ו והוא מורה על היחוד'.

⁴²⁷ איגרת פאולוס אל הפיליפיים ב 9-10 (תרגום דליץ'): 'על כן גם האלהים הגביהו מאוד ויתן לו שם נעלה על כל שם. למען אשר בשם ישוע תכרע כל ברך אשר בשמים ובארץ ומתחת לארץ'. וזאת לפי יש' מה 23: 'כי לי תכרע כל ברך'.

⁴²⁸ קפניו, הוא רויכלין, כתב ספר על 'השם' יהשוה, שהוא שם הויה שלתוכו נוספה האות ש, הרומזת לישו. שם הספר: על השם מחולל הפלאים (*De Verbo Mirifico*). וראה עוד בהערת המהדיר, פרנסואה סקרה, כאן.

⁴²⁹ האותיות ה-ו-ש שמהוות את רובו של 'יהשוה' הן אותיות מנושפות. אך אולי יש לתרגם במקום 'מנושף' מעורר השראה' (המלה aspirans כוללת שתי הוראות אלה).

⁴³⁰ שם הוי"ה בגימטרייה הוא 26.

⁴³¹ היא האות למד, ראה על כך בעמוד הקודם.

הדברים, של אנשים, או, כמו שכותבים התיאולוגים היוונים, של אלים, דבר אשר נידון באריכות בספר על ההתחלות.⁴³²

אך מם אשר מצמצמת עצמה אינה מתרוממת למרום. מסתפקת במקום השם הגדול,⁴³³ אשר אומנם הוא ערוך כשישי באמצע העשירייה, אשר בה, מאחר שנמצאים שני ריבועים: ארבע מזוג ותשע משלישיה, בהם עצמם, אם יובל שורש אחד אל השני, יהיה הוא [השישי] מורכב באמצע שניהם. שכן פעמים שלוש, ושוב שלוש פעמים שנים, מביאים שש. ולפיכך באמצע היא אותה שמש אלהית. מרעיון זה יוצא, שהשמש המאוחרת, בהליכתה בעקבות הקודמת,⁴³⁴ לא מוקמה אלא באמצע כוכבי הלכת.⁴³⁵ וכמו שהונחה לא בין השלושה של העולם העליון אלא בין השבעה של התחתון, כך כאן כאשר לא למעלה כשמיני אלא כאמצעית בשבעת כוכבי הלכת קבעה את מושבה.

מאחר שלמד אכן מקיפה את כל הדברים לבדה בעילוי מיוחד לה, מם שהומעטה בגוף, איננה מסוגלת לכך. היא מאמצת לה שותפה, כדי לבצע כשהיא מצורפת לחברה, את מה שאין סיפק בידה לעשות לבדה. וכך למד עומדת קרוב בין כף ומם הקצרות,⁴³⁶ כענק גבוה וחזק במסלול המרוץ. אלה הממועטות וכאלו רועדות מוסיפות לעצמן שותפות, כדי שבהיותן מרובות ובהגנה של שותפות תהיינה בטוחות כנגד כוחותיה. ונעשה הדבר שבאותיות תהיה הלמד יחידה, הכף והמם נכתבות כפולות.⁴³⁷ האחת [בדמות] של הזכר והנעלה יותר, והשנייה, כפי שמניחים, גם של הנמוך יותר וגם של האשה.

באמצעות שתיהן מסמנים את התיבה "מים",⁴³⁸ שאותה מרכיבים שתיהן עם יוד באמצע. תיבה זו בתורה מציינת מים, וששתיהן בתורה הישנה⁴³⁹ הפעילו את כוח⁴⁴⁰ מספריהן: במשך ארבעים ימי המבול המים מכסים את העולם,⁴⁴¹ ובמשך ארבעים יום משה נמנע ממאכלים בקבלו את התורה,⁴⁴² כשנקרע הים בדרך, שבמימיו אבד חיל המצרים. אחרי שהתיאולוג מחבר ספר זה כתב את דבריו שלו, ממשיך הוא ומחזק גם את הדברים שלנו:⁴⁴³ הוא אומר שגם בעולם הבא עתיד הדבר להיות, מה שרגילים היו לכנות ימות המשיח. ונבואה זו ניבא אודות האות "מם" ו"מים": "ימלא מה שאמר האל: אשפוך מים טהורים.⁴⁴⁴ יוחנן מפרש שמאמר זה היה אודות הרוח שבה נמלאו השליחים.⁴⁴⁵

⁴³² *De Principiis*. זה אמנם שם ספרו של אוריגנס, אך דומה שכאן מתכוון איג'ידיס לחיבור של תיאולוג פגאני, הנותן דין וחשבון פילוסופי על מציאות האלים, כגון ספר יסודות התיאולוגיה של פרוקלוס (שחלקו נפוץ בימי הביניים בפרפראזה לטינית שנעשתה מן התרגום הערבי ויוחסה לאריסטו, ונקראה ספר הסיבות).

⁴³³ ספירת תפארת.

⁴³⁴ כלומר השמש הגשמית שהיא כדוגמת ספירת תפארת.

⁴³⁵ לפי התיאוריה השלטת בימי הביניים, גלגל החמה הוא האמצעי, הרביעי משבעת גלגלי כוכבי הלכת, שסימנם שצ"ם חנכ"ל.

⁴³⁶ בסדר האלף בית עומדת למד בין כף לבין מם הקצרות בצורתן ביחד אליה.

⁴³⁷ כלומר, לאותיות כף ומם יש גם צורות אחרות, כאותיות סופיות.

⁴³⁸ במקור בשתי צורות: MYM Maim. מלה זו נכתבת במים אחת רגילה ומם אחת סופית.

⁴³⁹ = בברית הישנה.

⁴⁴⁰ כח גם במשמעות משמעות.

⁴⁴¹ בר' ז 17.

⁴⁴² שמות לד 28. שם מוזכרת גם הימנעות משתיית מים.

⁴⁴³ כלומר, בעל ספר התמונה מדבר במפורש על עניינים יהודיים, אך מחזק במודע או שלא במודע גם עניינים המיוחדים לנצרות.

⁴⁴⁴ יח' לו 25: 'זרקתי עליכם מים טהורים'. תמונה ג, אות ל, נג ע"ב.

⁴⁴⁵ אינני יודע היכן פירש כך יוחנן. והשווה יואל ג 1: 'אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו'; מעשי השליחים ב 4.

דברים אלה מתאים הוא להפליא עם מלות התיאולוגים שלהם, כי ספר יצירה הנסתר, שאותו מייחסים לאברהם אבינו, מודיע שיצאו מים מרוח, אש ממים.⁴⁴⁶

ארבעים יום נח סבל את המים, משני הסוגים המותוים באות זו. משה אחרי שיצא את המים, קיבל את התורה באמצעות צומות באותו מספר ימים. כך בעולם השלישי העתיד של המשיח, כתבו תאולוגים אחרים את כוח האות מם ואת שפיכת המים הטהורים, שבמלים אלה קיים⁴⁴⁷ מסתורין רבים של ענייננו, [עמ' 49] ואספו⁴⁴⁸ ראיות. מאחר שמחוקקנו אחרי צום זהה,⁴⁴⁹ לא קיבל תורה כאדם מאת אל, אלא כאל המוסר לאדם. במים, ואחר כך ב(מי) רוח הקודש,⁴⁵⁰ מלא את חזות התלמידים, וייסד את טהרת הטבילה. שכאשר משווה הנביא מים אלה ל[מים] הישנים, מביא הוא את ההבדל בין התורה החדשה והישנה,⁴⁵¹ כי כאן המים העתידיים היו טהורים. שתי אותיות אלה מולידות אות [על כך] ששערי השמים הנעולים עתידים להיפתח ולרחוץ את כתמי ההיטמאות האנושית, ושתיהן [עומדות] כנגד המנהג והטבע, אחת פתוחה ואחת סגורה,⁴⁵² כי את מעיין התורה החדשה יש להרחיב ואת [מעין התורה] הישנה יש לסגור.

נוסף על כך המם בהיותה פתוחה אצל עזרא, מזכירה את החומות השבורות וההרוסות של ירושלים הישנה,⁴⁵³ מם סגורה אצל ישעיהו [מדברת] אודות הבן הקטן [הנולד] מן הבתולה, מם סתומה,⁴⁵⁴ ששמה נזכר מראש באמצעות מם.⁴⁵⁵ כמו אצלם "מים" מה שנתפרש באופן בהיר יותר מן השמש.⁴⁵⁶ סודות שגודלם כמעט ואינו יכול להיתפס בדעת אנושית, ואין צריך לומר [שאינו יכול] להיות מוסבר ומתואר.

'נ' גם נון עצמה מאחר שכאילו מעט מדי האמינה בכוחותיה, לא רצתה להיות לבדה. מאחר שבעצמה נטויה היא, בחרה לה חברה המושטת לעברה.⁴⁵⁷ היא⁴⁵⁸ קיימת כעולם [שקיים] כאמצעי

⁴⁴⁶ ספר יצירה פרק א, יא-יב.

⁴⁴⁷ בלטינית מצוי כאן פועל ביחיד לנושא ברבים.

⁴⁴⁸ כך יהיה התרגום אם נגרוס collegere במקום colligere הנדפס. את הנוסח הנדפס אפשר לקיים בקושי, ולתרגם: ואיסוף.

⁴⁴⁹ גם ישו, בראשית שליחותו צם ארבעים יום וארבעים לילה, לפי הברית החדשה, מתי ד 2; לוקס ד 2.

⁴⁵⁰ השוה דברי יוחנן המטביל בברית החדשה, מתי ג 11 (תרגום דליץ'): 'הן אנכי טובל אתכם במים לתשובה, והבא אחר [הוא ישו ...] הוא יטבול אתכם ברוח הקודש ובאש'.

⁴⁵¹ לפי יח' לו 25-27 ויר' לא 30-31.

⁴⁵² מם רגילה ומם סופית נקראות גם בתלמוד מם פתוחה ומם סתומה (בבלי, שבת קד ע"א).

⁴⁵³ נחמיה (ספר זה נקרא בתרגום הלטיני: עזרא השני) ב 13: 'ואהי שֶׁבַר בחומות ירושלים אשר המ פרוצים [נוסח אחר: המפרוץ]. בפסוק זה המלה 'הם' כתובה במם פתוחה. ראה נתן בן ראובן שפירא, טוב הארץ, ירושלים תרנ"א, לב ע"ב: 'כשיפתחו השני דלתין של אות מם סתומה דלמרבה המשרה [ראה בהערה הבאה] אז יסגרו האות מם פתוחה של המ פרוצים חומות ירושלים הכתוב בנחמיה ויבא משיח בן דוד'. וראה בספרי סוד האמונה השבתאית, מוסד ביאליק, ירושלים תשנ"ה, עמ' 321.

⁴⁵⁴ יש' ט 5-6: 'כי ילד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום. למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו'. בפסוק זה כתובה האות ם הסגורה באמצע המלה, ורבים פירשו זאת על רחם הבתולה שממנו נולד המשיח. ראה יהודה ליבס, השפעות נוצריות על ספר הזוהר, מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ב (תשמ"ג), עמ' 54-55.

⁴⁵⁵ הכוונה לשם מרים (או מריה) שמתחיל באות מם.

⁴⁵⁶ או: כבהיר יותר מן השמש. אך התרגום שבפנים, כמו ברור כשמש בלשונונו, מתאשר גם מלשונו של המחבר להלן, בעמוד 51.

⁴⁵⁷ נון נדרשת מלשון נפילה וסמך שלאחריה מלשון סמיכה. ראה למשל זוהר ח"א, ג ע"א. וראה בדברי התלמוד שיובאו באחת ההערות הבאות.

משבעת הגלגלים. ומאחר שהן [הספירות] שוות בכוח וגבורה, כל אחת מהן מקיפה את כולן, שכן לכל אחת יש הכוח שלה ושל השש האחרות. לפיכך לכל אחת מהן יהיו שבעה כוחות. מכאן גם נובע, שכולן תגענה לאחדות מן החמישים,⁴⁵⁹ מספר שבו מוכל העולם השני⁴⁶⁰ בהשגיו הנה, את [העולם] השלישי. על כל פנים קוראים הם חמישים שערים לארבעים ותשעה של העולם הנמוך יותר, שאחריהם פוגשת את העולה "בינה", [השער] החמישים שאינו ידוע לבני תמותה. לפיכך [אומרים הם] שהארבעים ותשעה, אשר נפנים לעניינים אנושיים, נפתחו לפני משה, החמישים ברח ממנו, [כדי] שאף אחד לא יקבל לחלוחית ממנו.⁴⁶¹ [שער זה] צריך היה להיפתח בידי המשיח, לבות השליחים צריכים להימלא.⁴⁶² שכן "בינה" היא הספירה השלישית של העולם הראשון, שאותה אנו מכנים הרוח הנותנת בינה בשכלים, ואור רוחני.

הם טוענים שהיא כפופה בברכים.⁴⁶³ היא המעבירה אופן חיזוני, כוח פנימי, לעתידים לכרוע ברך, כדי שבגוף השוטח את עצמו, בנשמה הממעטת לחוש גבוהות, ייגשו לסגוד למזבחות, ואל המנחות, ולהעתיר לאור הרוח. נון אחרת⁴⁶⁴ מוארכת מאוד מושכים הם, כאילו אומרת היא לישראל, כפי שהם עצמם כותבים: ארוכות יהיו לך הגלויות.⁴⁶⁵ שמאחר שהם טוענים שהיו [גלויות] אצל ארבע מלכויות: של הבבלים, המדאיים, היוונים והרומאים,⁴⁶⁶ האחרות [היו] קצרות מאוד, את זאת הרביעית הממושכת עדיין הם מקוננים.⁴⁶⁷ היו הם צריכים כבר להבין: בהכרה לא בבכייה, בחסידות לא בתלונות, באמונה לא בדמעות, צריך לשים סוף לגלויות. אבל הם אלה אשר בכותבם כנגד עצמם נבואה זו שזימרה: שלא יקומו, ובכל זאת יעדיפו להתקש ולא לסגת, ליהרג ולא להאמין, למות באופן פנימי ולא לחזור לשפיות.

הם מוסיפים ששתי האותיות נון מעוטרת באמצעות יוד,⁴⁶⁸ סמל ברית קודש, וכן, כמו שהם עצמם אומרים, ברית מילה,⁴⁶⁹ כדי שהנון הכפופה לאחור והמעריצנית⁴⁷⁰ תושיט למעריצים האמתיים את הכתר, אשר האחרת⁴⁷¹ חטפה מאותם שהושלכו לגלות. דבר זה לא רק הרז הנישא והמפליא מבטא לעצמו, אלא גם דויד, [עמ' 50] והרוח האלהית, הניח לפני עיניהם של אלה המתעמקים יומם ולילה

⁴⁵⁸ הכוונה לספירת מלכות המיוצגת על ידי האות נון.

⁴⁵⁹ שבע ספירות כלולות בשבע הן ארבעים ותשע בחינות, והבחינה החמישים שמעליהן מאחדת את כולן. ספירה זו היא ספירת בינה, וגם אותה מסמלת האות נון, המציינת את המספר חמישים.

⁴⁶⁰ עולם הספירות התחתונות. המונח mundus secundus ניתן גם להיתרגם כ'העולם הבא', שגם הוא סמל לספירת בינה, אך 'שני' מתאים כאן כניגוד ל'שלישי'.

⁴⁶¹ לפי בבלי, ראש השנה כא ע"ב: 'חמישים שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר אחד, שנאמר [תה' ח 6] "ותחסרהו מעט מאלהים". וראה גם לעיל בעמ' 44, 46, ולהלן בעמוד 51.

⁴⁶² כוונתו כנראה לסיפור שבברית החדשה, מעשי השליחים ב 1-4 ירידת רוח הקודש על השליחים בחג השבועות, הוא חג החמישים, כפי שאכן נקרא החג ביוונית (פנטקוסטה).

⁴⁶³ הכוונה לצורת האות נ הכפופה (לא סופית).

⁴⁶⁴ היא נון סופית.

⁴⁶⁵ ספר התמונה, תמונה שלישית אות נון ממנצפ"ך (נו ע"ב), מקשר את תום הגלויות לאות זו, אבל לא מצאתי שם קישור מפורש בין אורך הנון הסופית לאורך הגלות.

⁴⁶⁶ ראה למשל קהלת רבא ה, כא: 'ארבע מלכויות: בבל, יון, מדי ואדום'.

⁴⁶⁷ תמונה שלישית, אות סמך (נו ע"ב): 'וגדול גלות אחרון וארוך מכולם'.

⁴⁶⁸ נון היא אחת מן האותיות שבספרי קודש מוסיף עליהן הסופר תג.

⁴⁶⁹ תמונה ראשונה, אות יוד (ג ע"ב): 'י היא עשירית [...] והיא רומז לברית קודש וחתם באות ברית קודש'.

⁴⁷⁰ בלטינית adorabunda. מלה זו לא מצאתי במלונים הלטיניים, כפי ש'מעריצנית' לא מצויה במלונים העבריים.

⁴⁷¹ היא הנון הפשוטה. דומה שזאת מהווה כאן סמל לנצרות בעוד שהכפופה היא סמל ליהדות המשועבדת.

בתורה בנביאים ובתהלים. שהרי במזמור הפותח בארוממך אדני⁴⁷² שבפתיחתו מצטלצל לא שמה של ירושלים אלא של רומי,⁴⁷³ אנו קוראים בהתחלות [הפסוקים] את כל האותיות זולת נון.⁴⁷⁴ אבל אותה רוח שנטלה זאת מן האנשים הכופרים לעתיד, החזירה לעמים העתידיים להאמין, אחרי שנוספה המשמעות של "נאמן" שמשמעותה נאמן.⁴⁷⁵ כך שהנון חטפה את עצמה, את האמונה, מן העם המושלך, נתנה למכבד, כדי להעדיף את המאמין על המפקפק, את החסידות על הכפירה, את רומי על ירושלים.

סוף אשים בבת אחת לאותם ויכוחים עצומים שאותם מסרו הם אודות מם ונון, כשאינני מלמד אלא מזמין במנוד ראש את יראי השמים אל הסודות באמצעות קיצורי דרך. אם הזכרתי את מם כאות המים, כמו כן, כדי להשתמש במלה שלהם, [היא אות] האוקיאנוס, [אות] אשר בזכות השותפה נון⁴⁷⁶ מתקשרת לסמל של שר החמישים, שבו הומרוס, הסידוס ולפני כולם אורפיאוס מילאו את כל יוון באותו מספר עצמו של בנות אוקיאנוס.⁴⁷⁷ מאין הסיקו זאת התיאולוגים הקדומים, כבר רואים זאת מי ששמעו בלא לפהק את מה שאמרנו אודות חמישים השערים או הכוחות.

'ס' סמך הסגורה במעגל מוחלט אינה מתגלה לאיש בעוול.⁴⁷⁸ תיאולוג⁴⁷⁹ זה טוען שהיא רומזת לירושלים.⁴⁸⁰ אך אם איננו נוחר בעיניים פקוחות, ואיננו כעשוי בדיל בנוגע לענייניו שלו, רואה הוא מאיזו בחינה יכול דבר זה להיאמר על ירושלים, אשר מכונה על ידי דודה בלשון פיתוי. גם גן נעול וגם מעין חתום⁴⁸¹ נקראת היא, שכנגדה לא יעזו שערי שאול לא להקים מארב ולא לשלח את חורבנו של מארס.⁴⁸²

⁴⁷² הכוונה לתה' קמה 1: 'ארוממך אלהי'. לפי ההמשך (עניין הנון החסרה) ברור שלמזמור זה כיוון איג'ידיוס, ולא לתה' ל 2, 'ארוממך ה' (גרסת הוולגאטה בשני המקומות מתאימה לנוסח המסורה).

⁴⁷³ הכוונה למלה 'ארוממך' שמזכירה בצלצולה את השם 'רומי'.

⁴⁷⁴ על כך עמדו גם חז"ל, וגם הם פירשו זאת על הגלות והגאולה. בבלי, ברכות ד ע"ב: 'אמר רבי יוחנן: מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי [מלה זאת פותח הפסוק האחרון של הפרק הקודם, שמוסיפים באמירת פרק זה שלוש פעמים ביום] מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל [בלשון נקייה] דכתיב [עמוס ה 2] "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל".

במערבא מתרצי לה הכי: נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל. אמר רב נחמן בר יצחק אפילו הכי חזר דוד וסמכן ברוח הקדש שנאמר [תה' קמה 14, מיד לאחר פסוק הנון החסר] "סומך ה' לכל הנופלים".

⁴⁷⁵ בנוסח השבעים, ובנוסח הוולגאטה שעל פי השבעים, נוסף כאן פסוק שאינו בנוסח המסורה, והוא מתחיל במלה שפירושה 'נאמן', מלה הפותחת באות נון. בתרגום לעברית יהיה נוסח הפסוק: 'נאמן ה' בכל דבריו וקדוש בכל מעשיו'.

⁴⁷⁶ אפשר שנרמז כאן גם שנון פירושו בעברית ובארמית גם דג.

⁴⁷⁷ לפי הסידוס, תולדות האלים שורות 240-264, היו לאל הים נראוס חמישים בנות. אלה מזדהות באופן חלקי עם בנות אוקיאנוס, שרשימות של שמותיהן מצויות אצל שלושת המשוררים הנזכרים (אך בלא המספר חמשים). רבות מבנות נראוס ואוקיאנוס משמשות אלות של נחלים ומעיינות הממלאים את ארץ יוון. עניין זה שכיח גם במקורות אחרים של המיתוס היווני.

⁴⁷⁸ אפשר שמלה זו שייכת למשפט הבא, ואז יהיה תרגומו: 'באופן בלתי נכון טוען תיאולוג זה...!'

⁴⁷⁹ לשם תרגום זה (או זה שמוצע בהערה הקודמת) יש לגרוס theologus ולא theologum כנדפס. בלי תיקון זה

אפשר אולי באופן דחוק מאוד לתרגם: 'דבר עוול רוצה שכאן התיאולוג יפרש זאת על ירושלים'.

⁴⁸⁰ תמונה א, אות סמך (ה ע"א): 'ס מורה כי העיר ירושלים משענתה עליה והיא מלשון [תה' קמה 14] "סומך ה' לכל הנופלים", והיא אות סתומה מכל צד רומז לעיר שמסובבת בהרים כחומה סביב העיר שלא יכניס בתוכה ערלה וטומאה'. כאן לראשונה מבקר איג'ידיוס את ספר התמונה.

⁴⁸¹ שה"ש ד 12: 'גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום'.

⁴⁸² כלומר של המלחמה (מארס הוא אל המלחמה הרומאי).

קוראים לה מפתח, לעיר הקדושה הנועלת מפני עוולות אויב, שבשעה שתפתח ייפתחו, ואם תנעל יינעלו כל הדברים. היא נועלת עמה גם את כף ו-ואו,⁴⁸³ בהיותה מזווגת כך עשירית לשישית,⁴⁸⁴ ארוסה לארוס, מלכה למלך. אף על פי שהם שניים, בכל זאת [הם] בצורה [אחת] ובבשר אחד, כאילו לחלוטין [הם] דבר אחד, כדי שייראו כדברים שזווגו וחוברו, ומאחר שזו אותה [אות] בהחזיקה גם את הספירה והצורה של הלבנה וגם את כוח המפתחות.⁴⁸⁵ כפי שקראו הם גם בבראשית רבא, בבת אחת איבדה ירושלים הישנה ביחזקיהו גם את אור הלבנה וגם את מפתחות הסמכות.⁴⁸⁶

נוסף על כך דברים גדולים על אות זו נזכרים אצל תיאולוג זה. משום שהיא רומזת לשישיית העשיריות,⁴⁸⁷ לפיכך היא גם סמל לאלף השישי, שאותו⁴⁸⁸ קידשו לאושר המשיח.⁴⁸⁹

דרך אגב, האות ואו [מרוויחה] את הסגורה, כיבול [המתוסף] אל היחסים עם האות כף. כי את עניין הספירה השישית אשר נרמזת באות ואו, יש להציג כאילו היא מכילה את עצמה כמסוגרת, לא כדי לגולל עצמה כארוס לארוסה העשירית או כשמש אל הירח. השם הגדול יושב באות ואו, כשהוא מכסה בענן את ארבע אותיותיו. את השמש, אומר הוא אצל הנביא, אכסה בענן.⁴⁹⁰ בשעה שזוהרות ארבע האותיות, הן נושבות את אור ארבע החיות הקדושות של יחזקאל. כך כאשר הן נחשקות, דוחפות הן את הארבע לגליות של ארבע החיות של דניאל. מסוגרת נסתרת ואו את השמש, כאשר כף הירח בסמך, כמפתח דוד,⁴⁹¹ צריכה להישלף בחסד.

[עמ' 51] 'ע' עין נקראת אחרי סמך, ככינוי לעין,⁴⁹² שעליה טוענים שהיא סמל לספירה התשיעית, אותה קוראים יסוד עולם, ומקום הצדיק.⁴⁹³ זאת בנושאה דמות הרה מקבלת ברחמה⁴⁹⁴ את האותיות נון וזין.⁴⁹⁵ נון ענן גבוה שממנו גשם מבורך ביותר. המגשימה, אומר אני, היא השלישית, הספירה שקוראים לה "בינה", שער העולם העליון והגבוה ביותר. ספר יצירה קורא [לה] רוח בשם

⁴⁸³ תמונה שניה, אות סמך (כ ע"א-ע"ב): 'ס וזה הכח הצורה סתומה וחתומה בסוד כח נורא עליון כ"ו בצורתה הכף רומז לכנסת ישראל ולה' אחרונה הו' לששה אלפים'.

⁴⁸⁴ הכף מייצגת את הספירה העשירית, מלכות (ראה בהערה הקודמת). וזיווגה לשישית, היא הוא, ספירת תפארת, פירושו גם הכפלת המספרים עשר ושש, שמסתכמת במספר ששים, המסומן באות סמך.

⁴⁸⁵ לפי דברי ישו לפטרוס בברית החדשה, מתי טז 19 (תרגום דליץ'): 'ואתן לך את מפתחות מלכות השמים וכל אשר תאסור על הארץ אסור יהיה בשמים וכל אשר תתיר על הארץ מותר יהיה בשמים'. פסוק זה מצטרף לפסוק דלהלן, ישעיהו כב 22.

⁴⁸⁶ לפי הערת המהדיר, פרנסואה סקרה כאן, הכוונה לא ליחזקיהו אלא לצדקיהו, ולא לבראשית רבא אלא לשמות רבא טו, כו: 'כיון שבא צדקיהו דכתיב [יר' לט 7] "ואת עיני צדקיהו עור" חסר אורה של לבנה [...] עד שאבד צדקיהו את עיניו וחרב בית המקדש שנאמר [תה' עב ז] "ורב שלום עד בלי ירח"'.
⁴⁸⁷ שישיית עשיריות היא 60, = 0.

⁴⁸⁸ דומה שצריך לגרוס כאן quod במקום quem הנדפס.

⁴⁸⁹ תמונה שלישית, אות ס (נו ע"ב): 'סמך באות הזה רמוזות כל הגאולות'. ובהמשך שם (נח ע"א): 'יום של עשר שעות הוא אלף הששי'. האלף הששי כאלף המשיח מצוי למשל בפירוש הרמב"ן על בר' ב 3.

⁴⁹⁰ יח' לב 7: 'שמש בענן אכסנו'.

⁴⁹¹ לפי יש' כב 22: 'ונתתי מפתח בית דוד על שכמו ופתח ואין סגר וסגר ואין פתח'. פסוק זה מצטרף לפסוק דלעיל, מתי טז 19.

⁴⁹² אבר הראייה.

⁴⁹³ משלי י 25: 'וצדיק יסוד עולם'. פסוק זה נחשב בקבלה כמגדיר את עניינה של ספירה זו.

⁴⁹⁴ אומנם בדרך כלל בספרות הקבלה נחשבת ספירת יסוד לספירה זכרית ביותר. אך מצויים גם יוצאים מן הכלל, כגון בספר מערכת האלהות, פרק חמישי, שבו מתוארת ספירת יסוד כנקבת הלוויתן (מנטובה שי"ח, פ ע"ב).

⁴⁹⁵ תמונה ראשונה, אות עין (ה ע"ב): 'ואותו עין נקרא יסוד שבת וצורה נ ז'.

שלנו⁴⁹⁶ שממנו שופעים המים,⁴⁹⁷ זין - שבע ארצות של העולם התחתון, המכונות בשבעה שמות פרטיים,⁴⁹⁸ ולתוכן יורד טל וגשם, ותנופת הנהר העליון [שלמדנו] מדוד,⁴⁹⁹ שאותו ממארו מכנים אנו אַרִידָנוס,⁵⁰⁰ כפי שאותה אות עין לבדה הרה את שני העולמות, ומשה אף שידע את כל דברי העולם התחתון, אות זו לא ידע כלל וכלל, שכן סָכַל את שער הנון, שקוראים לו [שער] החמישים.⁵⁰¹ מאחר ש"עין" רואה [שער] זה, לפיכך השיגה את הכינוי עין.

בעוול גדול אות זו נתעלמה מן התיאולוג האמיתי,⁵⁰² זה אשר את המים החיים באמת שותה אֶתָה,⁵⁰³ וסֹכֵל את שמו של המעיין המאושר.⁵⁰⁴ אם שומע הוא את קול בן האל, אותו מעיין שנהרה בצל, בשום אופן אינו עתיד להיות סֹכֵל. שכן מִצֹוה הוא לחקור את כתבי הקודש, וזה עניינו לא לברך בשלום את הקליפה מן השער אלא להתבונן לעומק בסודות הנסתרים בפנים, ובעיקר פירוש הדבר ידיעה במבנה, בחלקים, בשימוש האותיות. דבר זה גם אם מגוחך הוא בשפות אחרות, אשר הומצאו בכישרונות אנושיים ומתקבלות אצל כל אחד ואחד כפי שנראה לו, באותיות שמוסכם שנמסרו לבני תמותה מידי האל הטוב הגדול, כפי שמתברר בעיון מעדויות משה והנביאים, [דבר זה] אינו רק בקרב הדברים הרציניים והחמורים, אכן הוא גם בקרב הקדושים ביותר, קדושים ומקודשים מאוד. הייתי עושה זאת לדבר ברור יותר מאשר השמש עצמה, אילולי החלטתי אך לאשר כאן דבר זה במנוד ראש בדרך מרוצתי. להשמיט זאת אינני יכול.

[אות] זו נקראת עין⁵⁰⁵ מדבר "קדש".⁵⁰⁶ את שם המדבר תופסת [הספירה] העשירית, מאחר שהיא איננה מקבלת מן התשיעית שום דבר שאותו יש להעניק לבני תמותה. אמרנו שהתשיעית נקראת עין, והיא עצמה מכונה צדיק, המושווה לתמר, שנאמר על דוד⁵⁰⁷ שהוא פורח כמו תמר.⁵⁰⁸ וכך בשעה שקדש העשירית יבשה כחוק שדה המדבר, התשיעית,⁵⁰⁹ שהיא עין ה' ואור ה"תפארת", השיבה למקומן את הדשנות והשמחה.⁵¹⁰ ואז אותה כלה קוראת על עצמה: כתמר נתעליתי ב"קדש".⁵¹¹

⁴⁹⁶ כלומר בשם שבו מכנים הנוצרים את הפרצוף השלישי: רוח הקודש.

⁴⁹⁷ ספר יצירה פרק א, י-יא: 'שתים רוח מרוח [...] שלוש מים מרוח'.

⁴⁹⁸ שבע ארצות הן, זו למטה מזו, לפי ספרות ההיכלות, ולכל אחת שם משלה. ראה פטר שפר (מהדיר), סינופסיס לספרות ההיכלות, הוצאת מוהר (Mohr), טיבנגן 1981, עמ' 270-271, סעיפים 750-766.

⁴⁹⁹ תה' מו 5: 'נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים'.

⁵⁰⁰ אַרִידָנוס הוא הנהר בצפון איטליה, הנקרא היום פו, ועליו כותב וירגיליוס מארו באיינאיס ו שורה 659. ראה גם לעיל, עמ' 46.

⁵⁰¹ על כך ראה לעיל עמ' 49 בדיון באות נון, וכן בעמודים 44 ו-46. אך אינני מכיר מקור לכך שמשה התקשה גם באות עין.

⁵⁰² הכוונה כנראה למשה, אף שהכינוי תיאולוג רגיל בספר זה לבעל ספר התמונה.

⁵⁰³ אפשר שצריך להיות potat במקום potas כנדפס, ואז נשמיט את המלה 'אתה' (הפנייה אל התיאולוג בגוף שני קשה כאן, ואף המשך המשפט הוא בגוף שלישי).

⁵⁰⁴ שם האות עין מתפרשת כאן לפי מובנה האחר של מלה זו בעברית – מעיין, והוא מזהה עם ישו.

⁵⁰⁵ המלה הלטינית מציינת גם כאן עין אדם רואה ולא מעיין.

⁵⁰⁶ צירוף זה לא נמצא במקרא. והשוה: בר' יד 7: 'עין משפט הוא קדש'; במ' כז 14: 'מי מריבת קדש מדבר צן'; תה' כט 8: 'מדבר קדש'. והשווה תמונה ראשונה, אות עין (ה ע"ב): 'עין [...] והיא אל עין המדבר היא קדש'. תמונה שניה, אות עין (כ ע"ב): 'עין [...] כעניין [תה' לג 18] 'עין ה' אל יראיו', ונאמר על הצדיקים מדבר קדש'.

⁵⁰⁷ אולי צריך להוסיף את מלת היחס a, ולתרגם: 'שנאמר עליו [על הצדיק] על ידי דוד'.

⁵⁰⁸ תה' צב 13: 'צדיק כתמר יפרח'.

⁵⁰⁹ דומה שהוא מזהה כאן את העשירית עם היהדות ואת התשיעית עם הנצרות.

⁵¹⁰ לפי המשך הכתוב בהמשך אותו פרק, תה' צב 15: 'עוד ינבון בשיבה דשנים ורעננים יהו'.

⁵¹¹ בן סירא כד 18 (פסוק זה מושמט ברוב הנסחים והמהדורות).

מאחר שבאמת שלושה ראשים יש לאות זו, את עין מייסדים גם משלוש אותיות: נון ואו זין.⁵¹² [המספר] הראשון הבלתי-זוגי, המכיל שלושה בתוכו עצמו, כמועלה בריבוע נותן הוא תשע.⁵¹³ שכן עשינו את הספירה התשיעית, "עין" וגם עין האל, כנובעת מפעולה של המכיל שלושה, כך שצריך היה ש[עין] תורכב משלוש אותיות, עומדים לצד אות זו שלושה ראשים: שנים מתנשאים ואחד נופל למטה. מזדווגים בתשיעית שנים עליונים, ימיני ושמאלי, ועושה [הנופל] למטה שלום במרומים.⁵¹⁴ מכאן היחסים בין השניים גם מולידים כוח שלישי של מיזוג, שאינו מצוי באף אחד מן השנים, אך מחבר בבת אחת כל אחת מהשוקיים באמצעות עצם המפשעה,⁵¹⁵ ועולה יחד מכל אחת משני הכוחות.

ומה בדבר העץ המצויר ככפול העשיריה, לפי חוק הפיתאגוראיים.⁵¹⁶ מכאן העשירית ממהרת לפגוש בנו, אנשי הצללים העולים אל האור, זו אשר נקראת שער האור. מיד אחרי זאת מציעה את עצמה אות משולשת זו, של שלושת הקווים, הנקראת [עמ' 52] תשיעית ויסוד, מקום, מולדת, מושב הנשמות. כך ליורדים מן האור אל הצללים השער הראשון שנכנסים דרכו הוא צל העשירית, ואחר כך מציע את עצמו קרברוס המשולש.⁵¹⁷ וכפי שהתשיעית מקבלת מיזוג, כמו שאמרנו, כך הופכת זו לקשה לרצות, אם לא תירפא [ותמותק] בפירות, תותווה בדמות אוסה.⁵¹⁸

שני שעירים⁵¹⁹ מוביל משה אל המזבחות, את האחד שוחט, שולח את האחר גם אל אותו מדבר "קדש",⁵²⁰ אשר הזכרנו לעיל. לא שהם נעשים קרבנות לאחר מאשר לאל, כי לאחד הכבוד והתפארת, אלא שמכאן אנו מתחננים לרחמים, טובות וחסד, מכאן אנו משקיטים את הזעם, את היכולת המסייעת למענישים.

גם הנשמה, הזוכרת את מושבה, איננה שוכחת את השלישייה המיוחדת [לה]. לפיכך חזר וכתב טימאיוס שהיא מורכבת מאותו מוצק מרובע, שכן [הכפלת] שלוש פעמים שלוש שלוש פעמים משלימה עשרים ושבע,⁵²¹ ומכאן שלושה כוחות: כוח ההזנה התחושה וההתבוננות.⁵²² המנטובאי, [מחשש] שמא אפלטון לא לימד זאת [את הרומאים], הכניס ללטיום את הרילוס, אשר אמו פרוניה

⁵¹² תמונה ב, אות עין (כא ע"א): 'עיו [...]' כוחו וצורתו האות נו"ן וא"ו'. על עין כנון וזין ראה לעיל.

⁵¹³ 9 = 3².

⁵¹⁴ לפי איוב כה 2: 'עשה שלום במרומי'. פסוק זה משמש הרבה בספרות הקבלה לתאר את היחס הדיאלקטי בין שילושי הספירות.

⁵¹⁵ זו אחת ההוראות של המלה pecten, שמשמעותה העיקרית: מסרק. משמעות אחרת שיכולה אולי להתאים כאן: שער הערוה, ואולי הכוונה האמתית היא לאבר הזכר.

⁵¹⁶ על העץ הפיתוגראי ראה לעיל עמ' 27.

⁵¹⁷ קרברוס הוא הכלב השומר על שערי השאול, המתואר כבעל ארבעה ראשים. ראה למשל וירגיליוס, גאורגיקה I 483. כלב השומר על פתח הגיהנום נזכר גם בראש זוהר רות, זוהר חדש (מהדורת מוסד הרב קוק ירושלים תשי"ג) עה טור ב.

⁵¹⁸ הענקים, במלחמתם באלים, ביקשו להערים את ההר אוסה על ההר פליון כדי לעלות לשמים. וירגיליוס, גאורגיקה I 280-283. תרגום אפשרי אחר הוא כעצמות (עצמות בלטינית ossa).

⁵¹⁹ = תיישים. מלה לטינית זאת, hircos, היא המשמשת בוולגאטה לציין את השעירים בוי' טז 5 ואילך.

⁵²⁰ לפי וי' טז. אינני מכיר מקום אחר המזהה את מדבר שילוח השעיר עם מדבר קדש.

⁵²¹ ראה אפלטון, טימאיוס 35-36. והשוה לעיל בעמ' 44.

⁵²² החלוקה המשולשת של הנפש מקורה בכתבי אפלטון (כגון פוליטיאה 435). אפלטון מגדיר את הכוחות בצורה שונה במקצת, אך השלישייה שלפנינו מצויה למשל בין ארבעת כוחות הנפש אצל אריסטו, *De anima* II ii, ובין חמשת כוחות הנפש שמונה הרמב"ם בהקדמה לפירושו לאבות ('שמונה פרקים'), פרק א.

שמה בתוכו שלוש נשמות,⁵²³ כלומר אפשרה לו לקבל את מספרי האור המקורי ולהשיב על כנם את [המספרים] שהתיישנו.

משה כתב שאברהם הובל מאור כשדים,⁵²⁴ עיר ששמה נכתב בשלוש אותיות: אלף ואו ריש, כדי למלא באור את הנשמות המשולשות, אם יראו, או לצורפן באש, אם יתעוורו, או להענישן בקהילת האומללים, אם לחלוטין עיוורים יהיו. כי את כל הדברים הללו, שם זה מציין, כי אם הנקודה תיתלה למעלה, היא מבוטאת "אור" ומכריזה על האור, אך אם לעומת זאת תרד הנקודה, כאילו מחביאה היא את עצמה בבטן האדמה, ובערפל עיוור ועמוק את האש השורפת⁵²⁵ מזכירה, והיא מבוטאת לא "אור" אלא "אור", שמכאן גם אנו הבאנו מן האטרוסקים את הפועל העתיק של שרפה [במקור ⁵²⁶].[urendi

מסתורין אלה של התורה האטרוסקית, מארו המנוסה מכול, אף לא חשב שיש להשמיט זאת, בהכניסו [לספרו] את זה האומר שעדיין לא תיקן את מספר המקור: אמלא את המספרים,⁵²⁷ בשעה שאל "אור" אסור הדבר, אל "אור" אשא את עצמי, ואשוב אל הצללים.⁵²⁸

מעניין זה נותן [מארו] ל[איש] ההוא את השם פלינורוס,⁵²⁹ שהוא [שמם] של כל האנשים ההולכים בדבקות אחרי הצללים. שכן אותו לילה שאהבו בחייהם הוא ההולך אחרי המונחים בעפר. הזמן, לב, לאותו מקום, ששם יישמר אוצר למוות. הם אהבו לא את "אור" אלא את "אור", לפיכך יש [להם] לצפות לא לאושר של אור אלא צער של אש.

נוסף על כף, לפיכך יש לאות עין שלושה ראשים: הוא המאושרת שאינה מטהרת בקרן ארוכה, זין השוקלת את עונשי שבעת החרפות, שהרי את שם כף המאזנים מעניקים לאות זין,⁵³⁰ גם כדי שיישקלו הזכויות, וגם כדי שיוענקו לכל אחד ואחד הדברים המחויבים.

יתר על כן, הם עושים את העין אות של חכמה, של נשמה ושל פיתאגורס.⁵³¹ שכדי שתבוז לגוף שקועה היא בחלקה התחתון, מתנזרת מבשרים, מפיתויים, מתענוג, אך כדי שתישא אל על [היא בעלת] שני ראשים: מכאן נטיית הנשמה לשאוף לדברים האלהיים, מכאן מבט חודר של השכל להתבונן ביפי האור. ואז הנשמה שנעשתה חכמה זוכה להיקרא "עין", ואף של הרוּאָה, כפי שלאחר

⁵²³ לפי וירגיליוס, איש מנטובה לפי מוצאו, לענק ארולוס (המכונה כאן הרילוס), מלך העיר פריינסטה שבלטיום, היו שלוש נשמות, שאותן קיבל מאמו פרוניה. איינאס VIII 563-564.

⁵²⁴ בר' טו 7.

⁵²⁵ במקור *urentem*, שהיא צורה אחרת של הפועל שנדרש במלים הבאות מלשון אור.

⁵²⁶ זו דוגמה נוספת לתיאוריה, שאג'ידיוס שאב מבן עירו *Annio*, על תפקיד האטרוסקית כמתווכת בין העברית והלטינית. ראה לעיל, בהערה לעמוד 45.

⁵²⁷ במלים 'אמלא את מספר הצללים' מודיע צלו של דאיפובוס על כוונתו לרדת לשאול בספרו של וירגיליוס מארו, איינאס VI 545. במקור המלה מספר היא ביחיד (*numerus*) ואילו איג'ידיוס גורס ברבים (*numeros*). בתרגום דיקמן נעלם עניין מילוי המספר לגמרי: 'חיש לרפאים אמלט'.

⁵²⁸ המשך דברי דאיפובוס שם. ובתרגום דיקמן: 'למלכות הצללים כמו אופל'.

⁵²⁹ פלינורוס, באיינאס לוירגיליוס מארו, הוא הנווט של איינאס. איג'ידיוס דורש כאן את שמו כצירוף של המלה היוונית *pa/lin*, שפירושה שוב, עם המלה העברית אור. פירוש זה הולם את גורלו של פלינורוס, שנהרג ותחילה לא ניתן לקבורה, וביקש הרבה להגיע לשאול, עד שניתן לו מבוקשו; ראה איינאס VII 337-383.

⁵³⁰ ראה לעיל, עמ' 41. לאות זין יש שני ראשים, ועם ראש הוא הרי הם שלושה.

⁵³¹ הפילוסוף פיתאגורס (איש המאה הששית והחמישית לפני הספירה) היה ידוע גם בחכמתו ובמיסטיקה שלו המיוסדת על המיספרים, וגם באורח החיים האסקטי שהנהיג.

זמן משיג הוא את שם הנביא,⁵³² כי עם אושר מופלא מגיעים [הנביאים] אל החיות האלהיות במרומים, לפיכך נזכרות הן על ידי הנביא לא רק [כבעלות] עין, אלא גם כמלאות עיניים.⁵³³ לארגוס, שאותו עיצב היווני בדמות המשרתים האלהיים, יש [מספר עיניים] ספור,⁵³⁴ אינני יודע [אם עשה זאת] כאגדה להמון או כסוד לחכם, כאילו מותר היה לו להציע זאת לשיקול דעת.

חוץ מזה מצויות בטבע האלהי עשר ספירות, ומאחר שבו שום דבר לא יכול להיות או גדול יותר [עמ' 53] או קטן יותר, שוות הן בכול. כדי שכיחידות יכללו כולן עשר, ויהיו וגם יוכלו להיקרא פעם יחידות ופעם עשר, אכן [כך יהיה] באמת, אם אחת מכילה את כולן, ואותה אחת תהיה עשר מאה, כפי שבאלפא ביתא "איק",⁵³⁵ בהרחבה מציגים מאה. וכך מן העשירית, אשר נקראת בית דויד, משתלחים מאה רדיוסים⁵³⁶ של אותה [ספירה], אשר נקראת גם מקדש, מאה פתחים, קולות ממהרים לנביאים השומעים. ובסופו של דבר יש צורך שמאה עיניים ישגיחו להביט מלמטה אל רדיוסים במספר כזה, מאה הבטות של דעות מאושרות.

'פ' פא מציינת פה. ראשה אינו נישא ואינו מזדקר, זה מה שישעיהו גינה בנשים שהלכו בגרון נמשך,⁵³⁷ אלא כפוף אל תוך החזה, כאילו עתיד הוא להכיר את עליבות הגוף והחיים הללו ועתיד לשאוף ל[חיים] טובים יותר.⁵³⁸ ואחר כך הוא קורא: ה' לא גבה לבי ולא הילכתי בגדולות⁵³⁹ ולא שמתני פה כלפי שמייא, ולא העזה למרומים, לא מחשבה ולא דיבור.

אם תחקור את הצורה, [פא היא] מכף ויוד, כף מקיפה יוד ניצבת באמצע,⁵⁴⁰ כשהיא רומזת למסתורין העמוקים ביותר של השליח, שבו האלהיות הופכות כלות,⁵⁴¹ ויוד, אשר יש לו דמות זכר, מתחבר עם כף, אשר דומה ביותר לרחם אשה. [תמצא] את השמחה הסודית של הדוד והרעיה, ושדות המזרע שאינם ניתנים לביטוי של הפירות האלהיים. בהתלהבות של חסידות יותר מאשר בהעזה של חקירה⁵⁴² יש לעקוב גם אחרי הספירה התשיעית באלהיות, הקרויה "יסוד" בפי התיאולוגים העתיקים, אשר מזדווגת בעשירית כמו פה בפה, כמו זכר באשה, כמו הדוד ברעיה,

⁵³² ש"א ט 9: 'כי לנביא היום יקרא לפנים הראה'.

⁵³³ יח' א 18.

⁵³⁴ לארגוס, השומר שאותו הפקידה הרה (בלטינית: יונו) לשמור על איזן צרתה שהפכה לפרה, היו מאה עיניים. ראה אובידיוס, מטמורפוזות I 625.

⁵³⁵ במקור, בתעתיק פונטי Eiach. וראה לעיל בעמ' 43 ובהערות שם.

⁵³⁶ ראה גם לעיל, עמ' 40, 43.

⁵³⁷ יש' ג 16: 'יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון'.

⁵³⁸ השווה פירוש האותיות לר' יעקב בן יעקב הכהן, מהדורת גרשם שלום, מדעי היהדות ב, ירושלים תרפ"ז, עמ' נה: 'הבט אל צורת הפ"א ותראה הראש האחד נסתר ונחבא בחיק הפ"א ובראש הפ"א מלמעלה צורת עטרה ללמד שכל מי שהוא שפל בעולם הזה הקב"ה קושר לו לעולם הבא עטרת פאר ומקימו ומרימו משפלותו. וזהו שאמר הכתוב [איכה ג 29] 'יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה'. והתקוה זו היא צורת ראש העטרה שבראש הפ"א'.

⁵³⁹ לפי תה' קלא 1: 'ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדלות ובנפלאות ממני'. התרגום כאן כתרגום הוולגאטה.

⁵⁴⁰ לשון הפירוש לתמונה א אות פ (ה ע"ב): 'ומן הפ' עושין כף יוד'. וכך אפשר להסיק גם מלשון ספר התמונה עצמו, תמונה ב אות פ (כא ע"א): 'פ' [...] וכח ציור זה האות על קיבול הברית כי אות ברית קודש בתוך העטרה'.

⁵⁴¹ דומה שכוונתו לא לדברי 'שליח' (במקור Apostoli) אלא לדברי ישו, מתי כה 1 (תרגום דליץ'): 'אז תדמה מלכות השמים לעשר עלמות אשר לקחו את נרותיהן ותצאנה לקראת החתן'.

⁵⁴² במקור: של אינקוויזיציה. ודומה שכאן מביע איג'ידיוס ביקורת על האינקוויזיציה בספרד, אך בחזית דבריו מגן הוא על השימוש בסימבוליקה המינית.

כאילו בתוך חדר מיטות סודי. ובזאת חפצה אותה פא האומרת: 'שקני בנשיקת פיהו.⁵⁴³ כלומר [שהיא] מאלה שאומרים שמתים הם לא על-ידי מלאך המוות, אלא באושר של נשיקה.⁵⁴⁴ מסתורין עמוק וסודי הוא זה, אשר אודותיו [מדבר] המזמור כאילו חתן יוצא מחדר הכלולות שלו.⁵⁴⁵

ולבסוף, בשעה שבפא חיבוק הזכר והגבר צריך שיכובד על ידי הנשמה כסמל לנישואים האלהיים, ומאחר שהפה, שממנו הנשיקה,⁵⁴⁶ משמיע הבטחות [שנאמרו] באמצעות שיא זה והימננות של אהבה קדושה על-ידי נשיקת פה, ושיר נישואים שאין לתארו במלים פותח במזל טוב. אומללים שנלכדו בתענוגות, בפיתויים, מושלכים מכאן עם הבתולות הטיפשות.⁵⁴⁷

'צ'. האות "צָדָה", אשר היתה רגילה להיקרא על-ידי התיאולוגים גם "צדיק" או "צֶדֶק"⁵⁴⁸, תופסת את המקום האחרון בין הכפולות,⁵⁴⁹ שכן יש 'צ' כפופה ו'ץ' אחרת ישרה, שבהן השתמש פיתאגורס,⁵⁵⁰ עם האות עין שאודותיה דיברנו לעיל, לחינוכם של צעירים ובני תמותה. כי בתחילה על האדם ללכת בדרך לא נודעת של יער בלתי עביר, בשעה שהנפש מוצפת בשפע היער והחומר⁵⁵¹ ובתענוגות, באמצעות חיתולי תקופת החיים המתחילה. אך, כפי שאומר האורקל: במה מיישר נער את ארחו.⁵⁵² בשקוט ובנוח התנועה והזרימה כאשר הנשמה מתחילה להחכים, שתי דרכים אלה מציעות את עצמן: השמאלית של הטיפשים והימנית של החכמים. האחת מובילה אל בני העולם התחתון ואל האומללים, והאחרים אל ה[שדות] האליזיים⁵⁵³ והמאושרים. אביב קצר [מצוין] בחצר של אחת מהן, בפנים חורפים נצחיים. כנגד זאת האחרת, הלוהטת בחזית, משלחת פנימה רוחות מנוגדות. מיד מבצעת היא עינוגים נצחיים של אביב וסתיו.

שני שערים פתוחים בה, [עמ' 54] כפי שמלמד תיאולוג זה.⁵⁵⁴ כי, כפי שלימדנו קודם,⁵⁵⁵ שני עולמות הם בגודל האלהי לאין שיעור. האחד נעלה, מסתפק בעצמו, אשר לשילוש המאושר והמוחלט ביותר. האחר הוא העולם האמצעי, שבתוכו הוא [השילוש מצוין] לשם בריאה או הנהגה של העולם השלישי הזה. לכל אחד מן העולמות הללו יש שער, לקודם "בינה" ולמאוחר העשירית. לשער העליון קוראים גם היובל⁵⁵⁶ הגדול וקרן, ולתחתון בית מלכים ומדרגת שן. מכאן, מלה במלה, מארו,⁵⁵⁷ וקודם לכן הומרוס,⁵⁵⁸ קיבלו את השער הכפול. מכאן [שער] גבוה של קרן, כאילו גבול

⁵⁴³ שה"ש א 2, לפי נוסח הוולגאטה. ובמקור: 'שקני מנשיקות פיהו'.

⁵⁴⁴ ראה למשל בבלי, מועד קטן כח ע"א.

⁵⁴⁵ תה' יט 6: 'והוא כחתן יוצא מחפתו', לפי נוסח הוולגאטה.

⁵⁴⁶ הכוונה אולי לא רק לכך שהנשיקה יוצאת מן הפה, אלא גם שהמלה הלטינית לנשיקה (osculum) נגזרת מן המלה פה (os).

⁵⁴⁷ אותן שנזכרו במשל ישו במתי כה.

⁵⁴⁸ במקור: Zadich vel Zedech.

⁵⁴⁹ כלומר בין האותיות כמנפ"צ שיש להן גם צורה סופית.

⁵⁵⁰ על האות ץ המציינת את שתי הדרכים הפיתאגוראיות, ראה גם לעיל, עמ' 27.

⁵⁵¹ יער מסמל את החומר, בעקבות המלה היוונית u31h, שפירושה גם יער וגם חומר. על סמל יער ראה גם לעיל, בעמוד 24.

⁵⁵² תה' קיט 9, לפי הוולגאטה שלפי השבעים. ובמקור: 'במה יזכה נער את ארחו'.

⁵⁵³ מעין גן עדן במיתולוגיה היוונית-רומית.

⁵⁵⁴ תמונה ג, אות צ, נט ע"ב: 'צד"י זה הכח בארון הברית לצדיק וכח הצדקה להיות שני השערים דבוקים להיות צדיק המקבל מן הבינה לצדיק ועטרת מקבלת מן הצדיק'.

⁵⁵⁵ ראה לעיל, עמ' 35, 36.

⁵⁵⁶ במקור: lobeum.

⁵⁵⁷ דבריו יובאו להלן באחת ההערות הבאות לעמוד זה.

אחרון, מכאן שער שן כ[שער] האמצעי, שאותו מחזיקים אנחנו החיים בחסידות, כדי שנשיג אחרי המוות את הגבוה יותר.

שער העולם העליון נקרא בינה על יד ישעיהו, איוב וכל הנביאים. תחתיה טוענים שמוכלים חמישים שערים אחרים, שאת כולם, חוץ מאחד, פרסמו שמשה חדר, ולפיכך הקדישו את האות נון, סמל שר החמישים, לשער עליון זה.⁵⁵⁹ אכן את היוד, המציינת עשירייה, מייחסים לעשירית, אשר היא שער העולם התחתון. ובשל אלה, בחכמה עמוקה, את הצדי העמידו כתמונה של שני השערים, מצורות הנון והיוד.⁵⁶⁰ בשערים מתבוננת עין בעין הנשמה המשוחררת מחומר הגוף, כשבעודה שכובה ומשתרעת בגוף כאילו על ידי תרדמת משתאה היא וחולמת. גם את השער העליון אף אחד מבני תמותה לא יראה ויחיה, כמו שאומר האורקל,⁵⁶¹ אך התחתון עמו הוא בצרה,⁵⁶² ובעמדו לצד החיים מאיר, מעודד, משלים ומייסד.

בשל הדברים האלה, מארו,⁵⁶³ המתבונן באותה חכמה עתיקה, גם מכנה את אלה שערי השנה וכשהוא מציין את המאפיין המיוחד לכל אחד מן השניים, וגם כותב שלא משער הקרן שולח הוא,⁵⁶⁴ בהיותו מרוחק ביותר וסגור בפני החיים, אלא [כפי] מה שמותר לאדם המצוין בחסידות,⁵⁶⁵ בכל זאת [שולח] הוא משער השנהב.

עם זאת, כדי שלא תאמין שדברים אלה נאמרו באופן שירי [בלבד], דע שאודות הקרן והשנהב נכתבו על ידי תיאולוגים עתיקים דברים רבים, שיש לדון אודותם במקומם שלהם. גם אפלטון לא שתק אודותם, אדרבא בכרמיס אומר הוא שבחלום יודע הוא אף אם הדברים שהוא מספר שולחו מ[שער] הקרן או מ[שער] השנהב.⁵⁶⁶

'ק' קוף כך מצוירת. שכן יש לה עמוד ישר, נון, בבחינת השער העליון,⁵⁶⁷ וכף ירחית, בבחינת השער התחתון.⁵⁶⁸ אך היא מזווגת את אלה בהגיון אחר מאשר הצדי. ההיא מחברת את כל אחד

⁵⁵⁸ הומרוס, אודיסיאה א' שורות 562-567 (בתרגום כהנא): 'שני שערים יש לחלום הערפילי, האחד עשוי קרן, האחר – שנהב. חלומות החולפים בשער השנהב המשוף, משקרים, נושאי דברי שווא, ואילו היוצאים בשער הקרן הלטושה מתגשמים וקורים באמת, אחרי שהאדם רואה אותם'.
⁵⁵⁹ ראה לעיל, עמ' 49, אות נון.

⁵⁶⁰ כלשון הפרשן לתמונה ג, אות צ, נט ע"ב: 'צ' [...] וגם הצורה יש לה ב אותיות נקראות ב' שערים שער העטרת ושער הבינה שהן נון ו"ד'. צורת הצדי כמורכבת מנון ויוד נזכרת בספר הבהיר ובספר הזוהר, ועוד. על עניין זה והשלכותיו ביחסי היהדות והנצרות, ובשבתאות ובחוגי תלמיד הגר"א וכו', ראה יהודה ליבס, 'צדקת הצדיק: יחס הגאון מווילנא וחוגו כלפי השבתאות', קבלה 9 (2003), עמ' 225-306, ובספרות נוספת המצוינת שם.
⁵⁶¹ ראה שמות לג 20: 'לא יראני האדם וחי', הפעלים הלטיניים הם כאן בהתאם לתרגום הוולגאטה.
⁵⁶² ראה תה' צא טו: 'עמו אנכי בצרה', בהתאם לתרגום הוולגאטה. פסוק זה מובא לציון גלות השכינה גם בתמונה ב, אות ל, יח ע"ב.

⁵⁶³ וירגיליוס מארו, איינאס, VI שורות 893-897 (בתרגום דיקמן): 'שני שערים לשנה, האחד מעוצב הוא מקרן, / בו צללי האמת יצאו לבקר את הארץ. / שער שני – כולו שנהבים ולבן הוא כשלג: / רק חלומות הכזב יעלו בו לקראת השמים / בו ישלח גם אנחיסז את בנו בלוית הסיבילה'.
⁵⁶⁴ במקור se, שדקדוקית הוא כינוי החוזר לנושא. אומנם איג'ידיוס לא תמיד מקפיד על כך, אך בכל זאת אפשר אולי למצוא כאן זיהוי מסוים שעושה איג'ידיוס בין וירגיליוס לגיבורו איינאס. איינאס הוא בן אנחיסז הנזכר בהערה הקודמת.

⁵⁶⁵ האדם המצוין בחסידות (insignis pietate vir), הוא כינויו של איינאס (ראה בהערה הקודמת) בפתחת הספר, איינאס I 10. וראה גם לעיל, בהערה לעמוד 41, אות ח.

⁵⁶⁶ אפלטון, כרמיס, a173. ובתרגום כתבי אפלטון לא"מ יוסף ג. ליבס, כרך א עמ' 171.

⁵⁶⁷ בוודאי צריך להיות superiori במקום superior כנדפס.

מהשנים בחוק צודק, וזאת עושה סדר באופן מנוגד, שהגדול יותר יהיה למטה וישרת את הקטן יותר. מה שנעשה באחים יעקב ועשו,⁵⁶⁹ צלמי הדברים האלהיים. לעתים בין בני תמותה נמצאים קדושים, ואז ל"צדיק" יש כח וזכות בעולם, כי האנשים חלקם משרתים את הרוח, חלקם הולכים אחר הטבע ומחבקים אותו. וכאשר האנשים מתמזגים עם זרמי הטבע, עד שהם אינם זוכרים את הדברים האלהיים, הטובים והחסידיים אפס הם במספר או מאוד מעטים, ואלה גם נמצאים תחת עריצות החוטאים, והם או מדוכאים או בזויים.

לפי דעת האבות הארמיים, קוף יכולה גם, בשעה שנון ישרה, להוסיף את צורת הריש. באופן זה 'ק' עם כף, [ובאופן] זה עם ריש 'ר'. אך לריש ולנון יש אותו שער, גבוה ונישא. ועד שאותה אות עם הכף השולטת, מביאה מחשכים, וכך עם הריש המקרבת עצמה, מביאה אור. הקודמת יולדת עולמות כה אומללים, זאת שאחריה אכן מאושרת מאוד.⁵⁷⁰

'ר' ריש היא אות שדומה ל[אות] דלת, הן בצורה והן בפשטות. וגם נקראת היא בשם מעין "ראש", אשר בלשון רוח הקודש מבטא ראש. [עמ' 55] היא נקראת גם "רצון" ו"רוח", רצון ורוח. שכן הספירה השלישית, שכינינו אותה שער העולם העליון, נקראת גם על ידינו רוח הקודש, וגם רצון על ידי הארמיים. כי היא מתפשטת [במחשבת] רצון, לא במחשבת טבע. והיא ראשית שבע המתנות, העמודים, הספירות, וגם של העולם האמצעי וגם של הקיצוני. וגם מוחזקת ונקראת על ידי הסופרים משני הסוגים⁵⁷¹ אמן של כל הדברים. ומאחר שאיננה שייכת לאותם דברים אשר חוזרים לעניינים אנושיים, כמו הדברים שבעולם האמצעי, לפיכך לא היתה היא ראויה להיות מחוברת ונחלקת, אלא בודדה, פשוטה שאיננה מקבלת חלוקה.

'ש' לשיין יש יוד משולש, ומתעלה בציצת ראש משולש, כשהיא מחברת [זאת] בקשת תחתונה אחת. אותן שלושת ציציות ראש הן שלוש אותיות, לגמרי בעלי אותה צורה עצמה, ובהן נכתב השם הגדול "אדני" בסדר זה: ⁵⁷² [שם] אשר תופס את מקום הספירה הששית המלכותית ו[את מקום] החתן והשמש העדיף. הקשת היא "כף", הרעיה והלבנה,⁵⁷³ אשר לווה אל בטנה החלולה למטה את האור מהחתן השמש, וקולטת זרע. מכאן נולדים כל הדברים האנושיים, [ומכאן] מוענקים הדברים האלהיים.

'ת' תו נרקחת או מריש ונון או מכף ו-ואו. שכן אלהית היא הרוח, אשר מובחנת באמצעות שתי האותיות, בכל עת שהיא מאירה כה הרבה, כמו בשעה ששורה הרוח על החיים, ובכל עת שהיא גם ממלאת וגם משמחת, כאשר בדרך אל השדות הפוריים ניתן להתבונן בפני האב, והנשמות

⁵⁶⁸ תמונה א, אות ק (ה ע"ב): 'ק' [...] מידתה התפארת בכח הנון לשער לה לכן היא פתוחה למטה וארוכה רומז לשפע היוצא ממנה ויורד למטה וצורה מורה בינה העליונה המשפעת במלכות ושעת לבנה ממשלתה'. אפשר שאיג'ידיוס גרס במקום 'ושעת לבנה' 'ושער לבנה'. וראה גם תמונה ג, אות ק (ס ע"א): 'קוף כח זו הצורה בשבת השנה כי הוא ראש וסוף הבנין שיעור שני פתחים לאחד וצורה אחת כי בה ננעלו כל השערים'.⁵⁶⁹ כפי שהוגד לרבקה 'ורב יעבד צעיר' (בר' כה 23).

⁵⁷⁰ תרגום אפשרי אחר: 'זאת שאחריה אכן [יולדת עולמות] מאושרים מאוד'.

⁵⁷¹ כלומר 'על ידינו' [הנוצרים] ו'על ידי הארמיים' [המקובלים היהודיים].

⁵⁷² כאן הובא ציור של שלושה יודין, שתיים למטה ואחת למעלה (כעין הטעם סגולתא), בצורה שאכן משמשת בכתבי יד לציון שם ה'.

⁵⁷³ תמונה א, אות ש (ו ע"א): 'ש' [...] וצורה ג' מדות העליונות הנשפעים כאחת זכר לאבות והקשת שלמטה רומז לחותם הברית אשר כרת לארץ לתת לאברהם ליצחק וליעקב אשר למעלה'.

היוצאות מן הכלא משיגות את גדרי הטובות כולן, משתיהן, כפי שביקש אלישע, רוח כפולה:⁵⁷⁴ כאן גם של חסד וגם של נבואה, לאלה [רוח] של חזיון עליון ועונג. שם הנון התלויה, כמו תקוה הסומכת אותנו בחיים כעוגן, כאן הנון המשתרעת, שוקטת ובעצמה מספיקה לעצמה.

כזאת ממש היא הרוח, כפי שמבטיחים דברי האורקל, הגורמת לנו להשתרע במשתה נצחי של מדושנים.⁵⁷⁵ ומאחר שיהיה זה קץ אמתי של טובות,⁵⁷⁶ שלאף אחד אסור לגעת בו לעולם, אלא אם כן אותה רוח הקדימה ולקחה [אותן] בחיים האלה, ובקורעה מן הדברים האנושיים, הסמיכה את דעתו אל האלהיות וקשרה אליהם בקשר נצחי ובלתי ניתן להתרה.

לפיכך מוקדם יותר ובאמצע האותיות ממוקמת "קוף"⁵⁷⁷ הנשלחת לעבר הנון התלויה. בעקב הקיצוני של כולן, תו המעלה את המנוחה והעונג של המשתרע והשוקט, ואת אריכות ונצחיות הימים אשר מבטיחה הנון בירך הארוכה. דברים אלה [תו] מכניסה כבר לא לתקווה אלא לקניין מבורך של האוצרות עצמם ושל אושר מתמיד, ואומרת, כמו בשיר הכלולות: שתו רעים ושכרו.⁵⁷⁸

⁵⁷⁴ מ"ב ב 9: 'ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי'. ולפי תרגום הוולגאטה: 'ויאמר אלישע: אני מתחנן שתהיה כפולה הרוח שלך [או: הרוח הכפולה שלך. במקור, כמו כאן: spiritus duplex] בתוכי'.
⁵⁷⁵ כוונתו כנראה לתה' כג 5: 'תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה'. אך אפשר שהכוונה גם לתה' צב 15, הנרמז גם לעיל, בעמוד 51.
⁵⁷⁶ או: 'של [במשמעות: בעבור] הטובים'.
⁵⁷⁷ כנראה צריך להיות: "כף".
⁵⁷⁸ לפי שה"ש ה 1: 'אכלו רעים שתו ושכרו דודים'.